

T.C
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

19. VE 20. YÜZYIL İNGİLİZ ORYANTALİSTLERİ VE ARAP DİLİ
ÇALIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Namık BOZDEMİR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

TOKAT- 2023

ETİK SÖZLEŞME

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL danışmanlığında hazırlamış olduğum "**19. VE 20. YÜZYIL İNGİLİZ ORYANTALİSTLERİ VE ARAP DİLİ ÇALIŞMALARI**" adlı Yüksek Lisans Tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

07 / 10 / 2023

Namık BOZDEMİR

JÜRİ KABUL VE ONAY

Namık BOZDEMİR tarafından hazırlanan “**19. ve 20. Yüzyıl İngiliz Oryantalistleri ve Arap Dili Çalışmaları**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 07 Eylül 2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)**İmzası**

Üye (Başkan): Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip IŞIDAN

Üye: Doç. Dr. Orhan OĞUZ

ONAY

...../...../2023

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

19. VE 20. YÜZYIL İNGİLİZ ORYANTALİSTLERİ VE ARAP DİLİ ÇALIŞMALARI

Bozdemir, Namık

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

Eylül 2023, ix + 96 sayfa

Oryantalizm, Doğu'nun Batı tarafından araştırılması şeklinde tanımlanabilir. Bu tanıma göre, oryantalizm, Doğu'yu inceleyen ve Doğu hakkında araştırma yapılan disiplinlere verilen genel bir isimdir. Oryantalist, Doğu'nun kültürü, dili, edebiyatı, sanatı, siyaseti ile ilgili araştırmalar yapan, Doğu'ya dair veya Doğu'yu konu alan eserler ortaya koyan kişi olarak tanımlanmaktadır. 19. ve 20. yüzyıl İngiliz oryantalistleri Arap dili ve edebiyatı alanında önemli çalışmalar yapmış hem Arap diline yönelik çalışmaları hem tercüme çalışmaları ile önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Yapılan bu çalışma 19. ve 20. yüzyıllarda İngiliz oryantalistlerinin Arap dili ve edebiyatı alanındaki ve diğer islami ilimler ile ilgili çalışmaları konu edinmektedir. Türkçe ve yabancı literatürde oryantalistlerin çalışmaları üzerine birçok araştırma varsa da 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış İngiliz oryantalistlerinin Arapça ve diğer islami ilimlerle ilgili çalışmaları ve etkileri hususunda bir eksiklik bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında İngiliz oryantalistlerin Arap dili ve edebiyatı alanındaki etkileri 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış oryantalistlerin yaşamları, eserleri ve etkilerini ortaya koyarak oryantalistlerin Arapçaya ve diğer islami ilimler ile ilgili çalışmalara katkılarının olup olmadığı hedeflenmektedir. Çalışma neticesinde elde edilen en önemli sonuç İngiliz oryantalistlerinin çalışmalarının esasında Arap dilini ve edebiyatını bilimsel bir temelde anlamak, açıklamak ve ona katkı yapmaktan ziyade Arap diline İngiliz temelinde yaklaşma ve onu Batı'nın bakış açısı çerçevesinde konumlandırma hususu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Oryantalistler, Arap Dili, Doğu, Orient.

ABSTRACT

19TH AND 20TH CENTURY ENGLISH ORIENTALISTS AND ARABIC LANGUAGE STUDIES

Bozdemir, Namık

Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assist. Prof. Dr. Süleyman Mahmut Kayagil

September 2023, ix +96 pages

Orientalism is also defined as the study of the East by the West. According to this definition, orientalism is a general name given to the disciplines that examine and study the East. Orientalist is defined as a person who researches the culture, language, literature, art, politics of the East, and produces works about the East or the Orient. British orientalist of the 19th and 20th centuries made important studies in the field of Arabic language and literature. They have had a significant impact both with their studies on the Arabic language and their translation studies. This study focuses on the studies of British orientalist in the field of Arabic language and literature in the 19th and 20th centuries. Although there are many studies on the works of orientalist in Turkish and foreign literature, there is a lack of studies and effects of British orientalist who lived in the 19th and 20th centuries in the field of Arabic language and literature. Therefore, within the scope of the study, the effects of English orientalist in the field of Arabic language and literature by revealing the lives, works and effects of the orientalist who lived in the 19th and 20th centuries, the question of whether the orientalist contributed to the Arabic language and literature is aimed. The most important result obtained as a result of the study was the matter of understanding, explaining and contributing to the Arabic language and literature on a scientific basis, rather than approaching the Arabic language on the basis of the English and positioning it within the framework of the West's perspective.

Keywords: Orientalism, Orientalists, Arabic Language, East, Orient.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM: 1 ORYANTALİZM.....	4
1.1. ORYANTALİZM KAVRAMI VE ORYANTALİSTLER.....	4
1.2. ORYANTALİZMİN TARİHÇESİ.....	8
1.3. ORYANTALİZMİN İNGİLTERE’DE ORTAYA ÇIKMASI.....	15
1.4. İNGİLİZ ORYANTALİZMİN ARAP DİLİNE ETKİLERİ	15
1.5. İNGİLİZ ORYANTALİSTLER	18
BÖLÜM:2 19. VE 20. YÜZYIL İNGİLİZ ORYANTALİSTLERİ VE ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARI.....	19
2.1. WILLIAM BEDWELL (1563-1632)	19
2.1.1. Hayatı.....	19
2.1.2. Eserleri.....	20
2.1.2.1. LexiconArabico-Latinum.....	20
2.1.2.2. Mohammedis Imposturae.....	20
2.1.2.3. Arabici Dictionarii	21
2.2. GEORGE SALE (1697-1736).....	21
2.2.1. Hayatı	21
2.2.1. Eserleri	23
2.3. SIR WILLIAM JONES (1746-1794)	24
2.3.1. Hayatı	24
2.3.2. Eserleri.....	25
2.4. JOSEF VONHAMMER-PURGSTALL (1774-1856).....	26
2.4.1. Hayatı	26
2.4.2. Eserleri.....	28
2.5. JOHANN LUDWIG BURCKHARDT (1784-1818).....	35
2.5.1. Hayatı	35

2.5.1. Eserleri.....	36
2.5.1.1. Travels in Nubia.....	37
2.5.1.2. Travels in Arabia.....	37
2.5.1.3. Notes on the Bedouinsand the Wahabys	37
2.5.1.4. Mecmû‘amine’l-emşâli’l-‘Arabiyye.....	37
2.6. EDWARD WILLIAM LANE (1801-1876)	38
2.6.1. Hayatı	38
2.6.2. Eserleri.....	39
2.6.2.1. The Manners and Customs of the Modern Egyptians.....	39
2.6.2.2. Arabian Society in the Middle Age Studies from the Thousand and One Nights	39
2.6.2.3. Selections from the Kur’an	40
2.6.2.4. Modern Egypti ans ve Selections from the Kur-an.....	40
2.6.2.4. An Arabic-English Lexicon	40
2.7. FREDERICK DENİSON MAURİCE (1805-1872).....	42
2.8. WILLIAM CURETON (1808-1864).....	44
2.8.1. Hayatı	44
2.9. BADGER GEORGE PERCY (1815-1888)	47
2.9.1. Hayatı	47
2.9.2. Eserleri.....	48
2.9.2.1.Description of Malta and Gozo (Malta 1838; Valletta 1851; Malta 185).49	
2.10. WILLIAM MUİR (1819-1905).....	50
2.10.1.Hayatı	50
2.10.2. Eserleri.....	51
2.10.2.1. The Life of Mahomet (Muhammed’in Hayatı)1858-1861.....	51
2.10.2.2. Annals of the Early Caliphate (Erken Dönem Halifeliğin Tarihsel Olayları)1883	53
2.10.2.3. The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt (Memlûklûler ya da Mısır’ın Köle Hanedanlığı) 1260-1517	53
2.10.2.4.Extracts from the Coran, in the Original, with English Rendering	54
2.10.2.5. TheSources of Islam, A PersianTreatise (1901)	54
2.10.2.6. The Aborigines and Early Commerce of Arabia (Aborjinler ve Arabistan’ın Erken Dönem Ticareti)	54
2.11. WILLIAM WRIGHT (1830-1889)	55

2.11.1. Hayatı	55
2.11.2. Eserleri	58
2.11.2.1. Telif (The Book of Jonah in Four Semitic Versions)	58
2.11.2.2. A Grammar of the Arabic Language	58
2.11.2.3. Lectures on the Comparative Grammar of the Semitic Languages ..	58
2.11.2.4. A Short History of Syriac Literature	59
2.11.2.5. Cürzetü'l-hâṭib ve Tuḥfetü'ṭ-Tâlib (Opuscula Arabica)	59
2.11.2.6. The Book of Kalīlah and Dimnah	59
2.12. EDWARD HENRY PALMER (1840-1882)	61
2.12.1. Hayatı	61
2.12.2. Eserleri	62
2.13. DAVID SAMUEL MARGOLIOUTH (1858-1940)	63
2.13.1. Hayatı	63
2.13.2. Eserleri	64
2.13.2.1. The Relations between Arabs and the Israelites Prior to the Rise of Islam	64
2.13.2.2. Mohammed and The Rise of Islam	64
2.13.2.3. Mohammedanism	65
2.13.2.4. The Early Development of Mohammedanism	65
2.13.2.5. Mohammed	65
2.13.2.6. Textual Variations of the Koran	66
2.13.2.7. Arapça Eserleri	66
2.14. DUNCAN BLACK MACDONALD	69
2.14.1. Hayatı	69
2.14.2. Eserleri	70
2.15. HAMILTON ALEXANDER ROSSKEEN GIBB (1895-1971)	71
2.15.1. Hayatı	71
2.15.2. Eserleri	75
2.15.2.1. Arap Dili ve Edebiyatı	75
2.15.2.2. İslâm Tarihi ve Müesseseleri	76
2.15.2.3. Modern İslâm Çalışmaları	76
2.16. MONTGOMERY WATT (1909-2006)	77
2.16.1. Hayatı	77

2.16.2 Eserleri.....	79
2.16.3. İslâm Tarihi ve Düşüncesi Üzerine Eserleri	79
2.16.3.1. Free Will and Predestination in Early Islam.....	79
2.16.4. Hristiyanlık.....	82
2.16.5. Tercümeleri.....	82
2.17. BERNARD LEWIS (1916-2018).....	83
2.17.1. Hayatı	83
2.17.2. Eserleri	84
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	89

KISALTMALAR

age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
C.	Cild
ev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi
dzn.	Dizayn
ed.	Editör
h.	Hicri
Hız.	Hazreti
Hızl.	Hazırlayan
m.	Miladi
.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallah aleyhi vesellem.
ss.	Sayfa sayısı
sy.	Sayı
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
YL.	Yüksek Lisans
yy.	Yüz yıl

GİRİŞ

İnsanlık kavramı tarihte farklı nitelikteki konu ayrımları üzerinden ele alınmıştır. Bu ayrım bazen iki kutup arasında bazen de ikiden fazla kutup arasında olmuştur. Doğu ve batı arasında yapılan ayrım ise oldukça eski bir ayrımdır. Bu ayrım, ülkelerin ve halkların dünya üzerindeki coğrafi konumlarından öte bir anlam taşımaktadır. Bir anlamda, dünyayı ortadan ikiye ayırmışçasına bir tarafına Batı, diğer tarafına Doğu denmesi oryantalizmin üzerine inşa edildiği temeldir. Batı ile kastedilen Avrupa merkezli uygarlık iken Doğu ile kastedilen Avrupa uygarlığı dışında kalan bütün dünyadır. Oryantalizmin Doğu ve Batı ayrımı buradan itibaren coğrafik bir ayrım olmanın ötesine geçerek politik, sosyal, kültürel ve düşünsel bir ayrım boyutunu almaktadır. Zira Avrupa merkezli uygarlık, bu uygarlığın kültürü, değerleri, düşünceleri dışındaki diğerleri Doğu olarak tarif edilmektedir.¹

Oryantalizm diğer ismiyle doğubilimi, Batı'nın Doğu'yu ve doğunun değerlerini incelemesine verilen genel bir isimdir. Kuşkusuz bu incelemede Doğu ve Batı arasında bir eşitlikten ziyade Batı'nın üstünlüğü söz konusudur. Ancak Batı'nın Doğu'ya karşı üstünlüğü hep var olan bir durum değildir. Zira Orta Çağ boyunca uzun bir dönem Doğu medeniyetleri Batı'ya karşı açık bir üstünlük durumu göstermişlerdir. Ancak Orta Çağ'ın sonlarından itibaren özellikle 17. yüzyıldan itibaren Batı, Doğu karşısında üstünlük kazanmaya başlamıştır. Oryantalizmin de tam olarak bu dönemlerden itibaren yükselişe geçmesi dikkate değerdir. Batı medeniyetlerinin Doğu üzerine üstünlük kurmalarını sağlayan seferlerde, keşiflerde, eserlerde ve buluşlarda oryantalistler önemli bir yere sahiptir.²

Son yüzyıllarda Batı medeniyetinin Doğu Medeniyeti'ne yönelik giriştiği işgal, yağma, talan, sömürgecilik ve savaş gibi emperyalist politikalarının oryantalizmin Doğu'ya dair bakış açısı ve bilgileri ile önemli bir bağlantısı bulunmaktadır. Oryantalizm bu çok yönlü niteliğinden dolayı sadece bir disiplini değil, politika, resim, müzik, edebiyat başta olmak üzere birçok alanı etkilemiştir. Batı'nın politikacı, sanatçı, seyyah

¹Arthur John Arberry, *British Orientalists*, Londra: William Collins of London, 1943, s. 8.

²Mesut Işık, "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı" *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, sy. 7 Aralık 2020, s. 146.

ve düşünürleri Doğu'nun kültürüne, sanatına, yaşamına dair çok yönlü bir araştırmaya girişerek önemli eserler ortaya çıkarmışlardır. Oryantalistlerin çalışmalarına yaklaşım noktasında yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı tartışmalı bir durum söz konusudur. Bu sebepler Oryantalistlerin Batı düşünce tarzının Doğu olarak tanıyıp tanımladığı bölgeyle alakalı ideolojik önyargıları, varsayımları, birtakım tek taraflı yakıştırmaları, izlenimleri ve gerçekte bağdaşmayan tasarımlarından ibaret olmasıdır. Oryantalizmin Batı'yı merkeze alan ve Doğu'yu küçük gören bir yaklaşım olduğunu ve Batılı güçlerin emellerine hizmet ettiğini dile getiren yaklaşımlar olumsuz bir görüşü temsil etmektedirler.

Oryantalizm konusundaki bu tartışmalı durum bütün disiplinlerde olduğu gibi edebiyatta da söz konusudur. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Avrupa devletlerinin o dönemler Osmanlı egemenliğinde olan Arap coğrafyasına yönelik ilgisinin ve angajmanın artmasıyla, bu ülkelerden oryantalistlerin Arap coğrafyasına, kültürüne, diline ve edebiyatına ilgisinin artması birlikte gelişmiştir. Bu devletlerden özellikle İngiltere'nin, Arap coğrafyasına ilgisi çok daha üst boyutlarda olmuştur. Dolayısıyla İngiliz oryantalistlerinin de Arap diline, kültürüne, edebiyatına yönelik ilgisi üst boyutlarda olmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış birçok İngiliz oryantalist Arap diline ve edebiyatına dair önemli çalışmalarda bulunmuş ve önemli eserler ortaya koymuştur.³

İngiliz oryantalistlerinin Arap diline ve edebiyatına olan ilgileri, eserlerinde Arap kültürüne dair temalara yer vermeleri ve Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmaları incelenirken de bu incelemenin oryantalizmin çok yönlü etkilerinden bağımsız bir şekilde düşünülmesi mümkün görünmemektedir. İngiliz oryantalistlerinin Arap diline ve edebiyatına dair çalışmalarının Arap dili ve edebiyatına olan etkilerini eleştirel bir tarzda ve mevcut tartışmaların da ötesinde objektif bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. İngiliz oryantalistlerinin çalışmalarının Arap dili ve edebiyatı alanındaki katkılarını ve olumsuz etkilerini nesnel ve çok yönlü bir zeminde değerlendirmek gerekmektedir. Ancak böyle bir değerlendirme sonucunda, 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış ve eserler

³Işık "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı" Ağrı İslami İlimler Dergisi, sy. 7, Aralık 2020, s. 137-139.

vermiş İngiliz oryantalistlerinin Arap dili ve edebiyatı üzerindeki etkileri doğru bir şekilde tespit edilebilir.

Çalışmanın konusunu 19. ve 20. yüzyıllarda İngiliz oryantalistlerinin Arapça ve diğer İslami ilimler ile ilgili çalışmaları oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, İngiliz oryantalistlerin Arap dili ve edebiyatı alanındaki etkileri, diğer İslami ilimlerle ilgili görüşleri ve çalışmalarıdır. 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış oryantalistlerin yaşamları, eserleri ve etkilerini de ortaya koyarak oryantalistlerin Arap dili ve edebiyatına katkıları olup olmadığı sorununun çözümlemektir. Türkçe ve yabancı literatürde oryantalistlerin çalışmaları üzerine birçok çalışma olsa da 19. ve 20. yüzyıllarda yaşamış İngiliz oryantalistlerinin Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmaları ve etkileri hususunda bir eksiklik bulunmaktadır. Çalışmanın önemi, bu bağlamda oryantalistler içinde önemli bir yere sahip İngiliz oryantalistlerinin 19. ve 20. yüzyıllar bağlamındaki Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalarını ortaya koyarak alanda yapılacak daha sonraki çalışmalara yol gösterici bir nitelik taşımasıdır.

BÖLÜM: 1 ORYANTALİZM

1.1. ORYANTALİZM KAVRAMI VE ORYANTALİSTLER

Oryantalizm kavramı, Latince’de güneşin doğuşu anlamına gelen ‘oriens’ kelimesinden türemiştir.⁴ Dolayısıyla kelime kökeninde güneşin doğuşu anlamından dolayı Doğu’ya atıf bulunmaktadır. Keza, Latince’de orient kelimesi de Doğu anlamına gelmektedir.⁵ Oryantalizm kavramının kökenindeki orient kelimesi coğrafi bir bölgeden ziyade Batı olarak tanımlanan Avrupa uygarlığının dışında kalan bölgeye işaret edilmektedir. Bu şekilde, orient yani Doğu, kadim zamanlardan bu yana insanlarda hayaller meydana getiren, egzotik, kendine özgü kültürü ve hatta canlıları ile olağandışı deneyimlerin mekânı olarak tasvir edilmektedir.⁶

Doğu kavramını karşılayan orient’e yüklenen anlamlar çok boyutludur. Doğu kavramı, politik, sosyal, kültürel ve felsefi bağlamlarda düşünülmektedir. Doğu, politik olarak modern ulus devletlerin ve kapitalizmin ortaya çıkışı ve güçlenmesi ile üstünlüğünü kesinleştiren Avrupa’nın dışında kalan ve onun karşıtı olan siyasi alandır. Doğu’nun politik bağlamına Batı’nın dışında kalan bütün siyasi konular ve anlayışlar girmektedir. Ancak Batı’nın politik bağlamı modern, mantıklı, akla dayalı ve somut iken Doğu’nun politik bağlamı geleneksel, akla aykırı ve hatta gerçek dışı bir şekilde ele alınmaktadır.⁷

Doğu kavramının sosyal bağlamı ise onun Batı dışında kalan toplumsal yapısına işaret etmektedir. Batı’nın özellikle kent merkezli toplumsal örgütlenmesine ve yapısına karşı Doğu’nun toplumsal bağlamında köyün ağırlıkta olduğu ataerkil, eğitimsiz ve geliştirilmesi gereken bir hal görülmektedir. Batı’nın Doğu’yu ele aldığı politik ve toplumsal bağlamlardan bağımsız düşünilemeyecek olan felsefi bağlamında ise onun özgünlüğü, ayrılığı ve gerçek dışılığının şekil verdiği egzotik bir felsefi bakış açısı vardır.

⁴Karl Steuerwald, *Langenscheidt’s Taschen Wörterbuch Türkisch*, Langenscheidt, Berlin, 2001, s. 813.

⁵Longman Dictionary of Contemporary English, 5. Baskı, Pearson Longman Group, Great Britain, 2009, s. 1000.

⁶Edward Said, *Şarkiyatçılık*, 10. Baskı, Barna Ülker (çev.), Metin Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

⁷İsmail Süphandağı, *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, 2.Baskı, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara, 2018, s. 28.

Diğer bir deyişle, Batı'nın oryantalizmin kökünde yer alan Doğu mefhumunu ele alışı, Doğu'nun gerçekliğinden ayrı olarak Batı'ya göre bir değerlendirmedir.⁸

Doğu kavramının karşıladığı coğrafi bağlam da önem taşımaktadır. Zira orient kelimesi Romalılar tarafından kullanılagelmıştır. Antik çağlarda Roma'nın konumlandığı Akdeniz havzası dünyanın merkezi olarak değerlendirildiğinden dolayı bu bölgenin daha doğusunda kalan coğrafi bölgeler orient yani Doğu olarak ele alınmıştır. Bu bakış açısı çağlar içerisinde varlığını sürdürmüştür. Zira 20. yüzyılda ve günümüzde de dünya üzerindeki bölgelerin 'Yakındoğu', 'Uzakdoğu' ve 'Ortadoğu' olarak tanımlanmasında Avrupa'yı merkez alan bu görüşün etkisi bulunmaktadır.⁹

Oryantalizm kavramının temelinde yer alan Doğu kavramını ifade ettiği farklı bağlamları ile birlikte açıkladıktan sonra oryantalizmi anlamak daha kolay olacaktır. Oryantalizm, terim anlamı olarak Doğu'ya ait olan anlamına gelmektedir. Fransızcada 'orientalisme', İngilizce'de 'orientalism', Arapçada 'istişrak', Osmanlıcada 'şarkiyat' kelimeleri ile karşılanan oryantalizm, Türkçe'de 'doğu bilimi' olarak geçmektedir.¹⁰ Literatürde oryantalizmin farklı araştırmacılar tarafından yapılmış çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Edward Said Şarkiyatçılık adlı eserinde oryantalizmi, iktisadi, sosyal, edebi, politik, bilimsel, estetik, sosyolojik, tarihi ve dil bilimsel metinler dolayımı ile verilmeye çalışılan bir tür jeoekonomik fikirler bütünü olarak tanımlamaktadır. Ona göre, oryantalizm, coğrafi bir tanımlama olmaktan öte, dünyayı Doğu ve Batı olarak eşit olmayan iki kısma ayıran bir dizi çıkarlar bütünüdür.¹¹

Kavramın tanımlanmasında Batı merkezlilik ve Doğu'nun araştırılması hususlarının öne çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla oryantalizmi Batı'nın Doğu'yu kendisine göre tanımlaması, yönlendirmesi ve konumlandırması olarak görmek de Doğu'nun akademik ve bilimsel olarak incelenmesi ve araştırılması olarak görmek de mümkündür. Bu tanımlar bakış açıları ve araştırmacıların alanlarına göre değişim gösterebilmektedir. Ancak, her durumda, oryantalizmde Doğu ve Batı'nın eşit ve denk

⁸Edward Said, age, s. 26.

⁹Suat Yıldırım, *Oryantalistlerin Yanılgıları*, 1. Baskı, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20.

¹⁰Mahmud Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arkaplanı*, Abdulaziz Hatip, Işık Yayınları, İzmir, 1993, s. 8.

¹¹Edward Said, age, s. 31.

olmasından ziyade Batı'nın merkeze alındığı ve üstün görüldüğü bir bakış açısının bulunduğunu söylemek de mümkündür.¹²

Oryantalist, Doğu'nun kültürü, dili, edebiyatı, sanatı, siyaseti ile ilgili araştırmalar yapan, Doğu'ya dair veya Doğu'yu konu alan eserler ortaya koyan kişi olarak tanımlanmaktadır.¹³ İlk defa 1779 yılında İngiltere'de daha sonra 1799 yılında ise Fransa'da kullanılmaya başlanan oryantalist kavramı, Arapçada 'müsteşrik', Osmanlıcada 'şarkiyatçı', Türkçe'de 'doğubilimci' gibi kelimeler ile karşılanmaktadır.¹⁴ Oryantalistler, 19 ve 20. yüzyıllarda birçok alanda önemli çalışmalara imza atmış ve önemli eserler ortaya koymuşlardır. Oryantalizm kavramının kuramsal temeli kadar önemli olan diğer bir konu da oryantalizmin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimidir.

19. yüzyılda oryantalistler tarafından İslâmî araştırmaları inceleme hız kazanmıştır. Bu dönemde İslâm kültürü pek çok yönü ile incelenmiştir. Bu dönemde temelleri atılan "Klasik Oryantalizm" in kurucuları arasında Silvestre de Sacy, Joseph von Hammer, Joseph Schacht, Ignaz Goldziher ve daha pek çok oryantalist yer almaktadır. Bu isimler çağdaş akademik İslâm araştırmalarının öncüleri sayılmışlardır. Bilhassa Ignaz Goldziher Klasik Oryantalizm'e yeni bir biçim kazandıran isimlerin öncülüğünde gelmektedir.¹⁵ Bunun yanı sıra Paris'te 1795 yılında "Écolespéciale de langues orientales vivantes" (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu)'nun oluşturulması ile Silvestre de Sacy bu okulun Arapça kürsüsünü kurmuştur. Kendisi 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupai Doğu araştırmalarına yön vermiştir. Bu şekilde Sacy; döneminin oryantalizminin öncüsü, bütün oryantalistlerin ustası sayılmıştır. Paris ise, bu dönemde Avrupa oryantalizmin merkezi olmuştur.¹⁶ Oryantalistler bu dönemde İslâmi klasik kaynak diyebileceğimiz çoğu yapıtı yayımlamışlardır. İslâm tarihi, hadis, fıkıh, tefsir, kelim ve tasavvuf alanlarında çok sayıda eser ortaya koymuşlardır.

¹²Edward Said, *age*, s. 14.

¹³Suat Yıldırım, *age*, s. 19.

¹⁴Yücel Bulut, *age*, s. 10.

¹⁵İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, İSAM Yayınları, 6. Baskı, 2016, s.16.

¹⁶Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu, "Oryantalizm ve Avrupa'da Müslüman-Doğu'ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi", *Uluslararası Türk veya Türk Dilleri, Edebiyatları ve Tarihi Dergisi*, C. 12/1, 2017, s. 150.

Aydınlanma sonrası Batı Avrupalı beyaz adamın, Doğu halkları ve kültürüne ilişkin dışarıdan, önyargılı yorumlarına üstünlük etmektedir, oryantalizm ve terim bu açıdan olumsuz anlamda da kullanılmıştır. Oryantalizm kavramına yüklenen anlam, Doğulu halklara karşı sempati duymayan ve hatta onlara düşmanca yaklaşan bir anlamı vardı. Bernard Lewis'in şikâyetçi olduğu diğer bir hususda, oryantalistlerden şeytani birer suçlu gibi söz edilmesi idi.¹⁷

Batıda, yalnızca İngiliz Oryantalistler üzerine yapılan araştırmalar da bulunmaktadır.¹⁸ Fakat bu araştırmayı gerçekleştirenlerden biri olan Bosworth eserinde İngiliz Oryantalistleri ele almış olup kalan araştırmalar ise İngiliz oryantalistlerin bir kısmını anlatıp bütüncül bir sonuca varamama noktasında noksan kalmıştır. İslam dünyasında da hem İngilizler dâhil birçok oryantalistin yer aldığı araştırmalar hem de sadece İngiliz oryantalistlere yer veren çalışmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁹

İlk kısma giren araştırmalar, İngiliz oryantalistlerin metinleşmeye yönelik yaklaşımlarını derin ve derli toplu şekilde ele alamama, ikinci kısma girenlerse bu oryantalistlerin Kur'an'ın metinleşme tarihine yönelik iddialarına bütüncül olarak yaklaşamama açısından eleştirilebilir. Kur'an'ın metinleşme sürecine yönelik araştırma yapanlardan biri olan Zeynel Abidin Aydın, tezinde müsteşriklerin iddialarını Kur'an'ın metinleşme süreci hakkında yeri geldikçe açıklamış fakat derli toplu olarak İngiliz oryantalistlerin iddialarından söz etmemiştir. Daha çok yanlış düşünceleri eleştirmiş ve bazı tezleri yalnızca kaynak olarak kullanılmıştır.²⁰

¹⁷Bosworth, Clifford Edmund: "The Study of Islam in British Scholarship", Mapping Islamic Studies: Genealogy, Continuity and Change, Ed. by. Azim Nanji, Berlin, Mouton de Gruyter: Walter de Gruyter, C. XXI, 1997.

¹⁸Bosworth, Clifford Edmund: "The Study of Islam in British Scholarship", Mapping Islamic Studies: Genealogy, Continuity and Change, Ed. by. Azim Nanji, Berlin, Mouton de Gruyter: Walter de Gruyter, C. XXI, 1997.

¹⁹Yaşar Çolak, "Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar: John Wansbrough, Michael Cook-Patricia Crone ve Lawrence I. Conrad Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi Tezi, İzmir, 2006; Atay, "İlk Dönem İngiliz Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları W. Muir ve D.S. Margoliuth Örneği".

²⁰Arthur John Arberry, *British Orientalists*, Londra: William Collins of London 1943, s. 8; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*.

1.2. ORYANTALİZMİN TARİHÇESİ

Oryantalizmin kökenlerine yönelik kesin bir tarih belirlemek zor olsa da bu akımın oluşumunda İslam'ın hızla yayılmasının Hristiyan dünyasında İslam'a yönelik ilgiyi başlattığı bilinmektedir. Bu ilgi, İslam'ın Hristiyanlık için bir tehdit olarak görülmesiyle ortaya çıkmıştır. İslam'ın hızla yayılması, Avrupa Hristiyan dünyasında kaygılara neden olmuş ve bu da İslam ve Müslümanlar hakkında daha fazla bilgi edinme isteği doğurmuştur.²¹ İslam'ı incelemeye ve araştırmaya başlayan ilk Hristiyan bilginlerden biri Yuhanna ed-Dımeşki olarak da bilinen John of Damascus'tır. Ancak Dımeşki, Emevi Devleti himayesinde yaşamış, saray hizmetinde bulunmuş ve doğu kökenli biri olarak, oryantalizmin öncüsü olarak kabul edilmez.²² Oryantalizm, İslam dünyasını daha ayrıntılı bir şekilde inceleyen ve İslam kültürünü anlamaya çalışan bir dizi bilim dalını içermektedir. Bu alanlarda çalışan bilim insanları, İslam'ın tarihi, dini, dilbilimi, edebiyatı ve diğer yönlerini araştırmışlardır. Oryantalizm, hem İslam'ın anlaşılmasına katkıda bulunmuş hem de bazı durumlarda İslam hakkında yanlış anlamalara neden olmuştur. Bu nedenle, oryantalizm ve İslam araştırmaları konuları tartışmalı olmuştur ve dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir.²³

İspanya ve Sicilya'nın fethedilmesi, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki ilişkileri derinlemesine etkileyerek, Hristiyanların İslam'a ve Müslümanlara olan ilgilerini artırmış ve böylece oryantalizm çalışmalarının temelini atmıştır. Bazı araştırmacılara göre, bu ilgi oryantalizmin başlangıcını onuncu yüzyıla kadar götürmekte ve Gerard De Oraliac gibi figürlerin bu alandaki öncü rolünü vurgulamaktadır. Diğer bir görüşe göre ise, oryantalizmin başlangıcı on ikinci yüzyıla dayanmakta ve bu döneme Kuran'ın Latince'ye çevrildiği ve Arapça-Latince sözlüğün yayımlandığı yıllar denk gelmektedir. 1312'de toplanan Viyana Konseyi, Arapça'nın Avrupa okullarında okutulmasına izin verilmesi ve Avrupa üniversitelerinde Arap dili ve edebiyatı kürsülerinin kurulmasını sağlayarak oryantalizmin daha da gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu tarihler, İslam ve

²¹Mustafa es-Sibai, Oryantalizm ve Oryantalistler, s. 38.

²²Thierry Hentsch, Hayali Doğu, Aysel Bora (çev.), Metis Yayınları, İstanbul 1996, s. 100.

²³Mahmut Hamdi Zakzuk, Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı, Abdulaziz Hatip (çev), Işık Yayınları, İzmir 1993, s. 8.

Arap kültürüne olan ilginin daha kurumsal bir şekilde yayıldığı dönemleri temsil etmektedir.²⁴

On ikinci yüzyıldan sonra, Hristiyan bilim insanları Arapça'da yazılmış felsefe ve doğa bilimleri ile ilgili kitapların çevirisini yapmaya başlamışlardır. Ancak, bu derin ilişkiye rağmen, Batı'nın İslam'ın inanç, düşünce ve tarihi hakkındaki görüşünü değiştirmekte sınırlı bir etki yaratmamıştır. Bu dönemde, İslam ile ilgili nesnel bir duruş geliştirme konusunda zorluklar yaşanmıştır.²⁵

On ikinci yüzyılda, İslam dinini objektif bir şekilde anlamaya yönelik bazı girişimler olmuş, ancak bu girişimler sıklıkla İslam dinine karşı açık bir eleştiri amacı taşımıştır. Bu dönemdeki oryantalizm çalışmaları, İslam medeniyetini çevreleyen efsane ve hurafelerin etrafında dönse de, aynı zamanda İslam dinini doğa bilimleri, tıp ve felsefenin beşiği olarak gören iki farklı yaklaşımı yansıtmıştır.²⁶ Bu çalışmalar, İslam'ın bilimsel ve kültürel katkılarına vurgu yaparken, diğer yandan İslam'ın dini prensiplerine eleştirel bir bakış açısı sunmuş ve sıklıkla İslam'a karşı önyargılı bir tavır sergilemiştir. Bu dönemin oryantalizmi, karmaşık ve çoğu zaman çelişkili bir görünüm sunmuş ve İslam'ı anlamaya yönelik birçok farklı perspektifi içermiştir. Bu çalışmalar, İslam hakkındaki Batı'daki algıların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.²⁷

On üçüncü yüzyılda, Roger Bacon (1214–1294), Raymond Lülle (1235–1316), Albert de Grand (1206–1280) ve Thomas d'Aquin (1226–1274) gibi önemli isimler, İslamiyet ve Arapça araştırmalarına dikkat çekmişlerdir. Bu dönemde Viyana Konsili'nin toplanması, Müslümanların dillerinin öğrenilmesi ve dil okullarının kurulması gerekliliğinin dile getirilmesi, farklı üniversitelerde Arapça kürsülerinin oluşturulması kararıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, Orta Çağ'ın sonlarına doğru Osmanlı Devleti ile artan siyasi ve diplomatik ilişkiler, oryantalizmin gelişimine katkıda bulunmuş ve Batı'nın İslam dünyası ve Arapça kültürüne olan ilgisini artırmıştır. Bu dönem, İslam hakkında

²⁴İbrahim Kâfi Dönmez, “İcmâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 429.

²⁵Suat Yıldırım, age, s.21.

²⁶Muhammed Hamdi Zakzuk, age, s. 14.

²⁷Age, s. 18.

daha fazla bilgi edinme ve anlama çabalarının ivme kazandığı bir dönemi temsil etmektedir.²⁸

On beşinci yüzyılda Hindistan deniz yolunun keşfi, özellikle İngiliz, Fransız, Portekiz ve Hollanda gibi imparatorluklar için büyük bir ilgi kaynağı olmuştu. Bu keşif, ticaret sahasını genişletme hedefiyle yeni toprakların fethedilmesini zorunlu kılmıştı. Bu süreç, İslamiyet ve İslam dünyasıyla ilginin yoğunlaşmasına neden oldu. İmparatorluklar, yeni bölgelerde ticaret yapma ve yerleşme fırsatları ararken, İslam kültürüyle karşılaştılar ve bu da İslam'a olan ilgiyi artırdı. Bu dönemde İslam dünyası, Batı toplumlarının daha fazla dikkatini çekmeye başladı ve bu, oryantalizmin gelişiminde etkili bir faktör haline geldi.²⁹

On altıncı yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da, daha nesnel araştırmalar yapma eğilimi, Rönesans'ın etkisiyle oluşan hümanist yaklaşımlar, artan politik ve ekonomik ilişkiler, Doğu'yu gezen gezginlerin ve misyonerlerin sayısındaki artış ve Hristiyan dünyasında ideolojik birliğin ve hâkimiyetin sarsılmasıyla birlikte şekillenmeye başlamıştır. Bu faktörler, daha objektif araştırmaların yapılmasının temellerini atmıştır. Bununla birlikte, Müslüman toplulukların dilleri ve edebiyatlarına nesnel ve bilimsel bir şekilde yaklaşım, genellikle semitik filolojisi ve ilahiyat çerçevesiyle sınırlı kalmıştır. Bu durum, özellikle Kur'an ve Arapça ile sınırlı bir perspektifi yansıtmıştır. Avrupa'da İslam kültürünün ve dillerinin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve anlaşılması daha sonraki dönemlere ertelenmiştir. Bu dönemde, daha geniş bir İslam kültürü ve medeniyeti araştırması yapma eğilimi henüz tam anlamıyla gelişmemiştir.³⁰

İlk Arapça gramer kitabı, İspanyol bilgin Pedro de Alcala tarafından 1505 yılında yazılan "Arte Para Ligaremente Saber le Lengue Aravia" adlı eserdir. Paris'teki College de France'da ise 1539 yılında ilk Arapça kürsüsü kurulmuştur. Avrupa'da Doğu dilleri ve araştırmalarının gelişimine önemli katkılarda bulunarak ders kitapları yayımlayan Postel,

²⁸Brayan Turner, Outline of a Theory of Orientalism, Orientalism: Early Sources, Routledge, London, 2000.

²⁹Hüseyin Asaf ve Diğerleri, Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalizmin İdeolojisi, Bedirhan Muhip (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 1989, s. 17.

³⁰Yücel Bulut, age, s. 60.

bu kürsünün başına getirilmiştir. Bu gelişmeler, Avrupa'da Doğu dilleri ve kültürlerine ilginin arttığı bir dönemi yansıtmakta ve oryantalizmin gelişimine katkıda bulunmuştur.³¹

On yedinci yüzyılın başlarında özellikle İngiltere ve Fransa, aynı zamanda Almanya, Hollanda, Portekiz ve İspanya gibi ülkeler de ticari çıkarları ve misyonerlik faaliyetleri kapsamında Müslüman ülkelerde ticari şirketler kurmaya başladılar. Kısa süre içinde bu şirketler, ticaretin ötesinde siyasi roller üstlenmeye başladılar. Çünkü siyasi kontrol sağlanırsa bu bölgelerdeki hammaddeler elde edilebilir, hatta tekelleştirilebilirdi. Bu da kârın devamlılığını daha kolay sağlayabilirdi. Avrupalı ülkeler, ekonomik ve siyasi çıkarlarını geliştirirken aynı zamanda Müslüman ülkelerin kültürlerine, dillerine ve dinlerine olan ilgileri arttı. Bu, doğu ülkeleri ile yapılan ticari ilişkileri artırdı ve böylece bölgede hâkim olan ana diplomasi ve ticaret dillerini bilen insanlara duyulan ihtiyacı artırdı. Bu doğrultuda, Avrupa'daki üniversitelerin Doğu araştırmaları yapan kürsülerinin sayısı artmaya başladı. Örneğin, 1632'de Cambridge Üniversitesi'nde ve 1634'te Oxford Üniversitesi'nde Doğu araştırmaları kürsüleri oluşturuldu. Bu gelişmeler, oryantalizmin daha da yaygınlaştığı bir dönemi temsil etmektedir.³²

On yedinci yüzyılın başlarında oryantalistler, el yazması eserleri toplamaya başladılar ve Doğu bilimini inceleyen kürsülerin sayısı arttı. Arap dili kürsüleri birçok yerde kuruldu. Örneğin, Oxford Üniversitesi'nde 1638'de Edward Pocock tarafından bir Arapça kürsüsü açıldı. Benzer şekilde, Leiden Üniversitesi'nde de 1593 yılı civarında F. Ravlenghien (1539–1597) tarafından Arapça dersleri vermeye başlandı. Bu dönem, Avrupa'da Doğu dilleri ve kültürleri hakkında daha fazla bilgi edinme ve inceleme isteğinin arttığı bir dönemi yansıtmaktadır. Oryantalistler, bu dönemde Doğu'nun dilini, edebiyatını ve kültürünü daha derinlemesine inceleme fırsatlarına sahip oldular ve bu da oryantalizmin yayılmasına katkı sağladı.³³

1613 yılında Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nde Arap dili kürsüsü başkanlığına getirilen Thomas Erpenius (1584–1624), Avrupa'da Arapça eğitiminin sağlam temeller üzerine oturtulmasına en büyük katkılardan birini sağlamış olan önemli bir bilim

³¹Muhammed Hamdi Zakzuk, age, s. 18.

³²Yücel Bulut, age, s. 66.

³³Muhammed Hamdi Zakzuk, age, s. 21.

adamıdır. Erpenius, bilimsel araştırmaları ve Arapça grameri konusundaki çalışmalarıyla, Arapça alanında Avrupa'da uzun bir süre boyunca öncü bir rol oynamış ve Hollanda'nın bu alandaki çalışmalarda öne çıkmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle "Grammatica Arabica" (Arapça Gramer) adlı çalışması, Avrupa'da Arapça öğretimi için hazırlanmış ilk metodik eser olmasıyla büyük öneme sahiptir. Bu çalışma, Avrupalılar için Arapça öğrenme sürecini düzenlemek ve kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır, bu da Arapça öğreniminin yaygınlaşmasına ve daha sistemli bir şekilde yapılmasına katkı sağlamıştır. Thomas Erpenius'un çalışmaları, Avrupa'da Arapça öğrenimi ve Arap kültürünün anlaşılmasında önemli bir kilometre taşıdır.³⁴

On sekizinci yüzyıl, oryantalist geleneğin temellerinin atıldığı ve geliştiği önemli bir dönemi temsil eder. Bu dönemde, oryantalizm akademik bir disiplin olarak teşekkül etti ve araştırma yöntemleri daha da gelişti. Batılı ülkelerde İslam ve Doğu'ya dair yaygın imaj, yeni söylemler ve çalışmalarla bilimsel bir platformda sunulmaya başlandı. Ancak, bu dönemin dikkate değer bir özelliği, oryantalist çalışmalarda Batı'nın üstünlüğünün vurgulanması ve Doğu'ya yönelik yaygın imajın Batı'nın üstünlüğünü pekiştirmesi ve Doğu toplumlarına bu perspektifi kabul etmeleri gerektiğini aktarmasıdır. Bu dönem, oryantalizmin Batı'da kök saldığı ve Batı'nın Doğu'ya olan ilgisinin daha da arttığı bir evreyi işaret eder.³⁵

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru, emperyalist bir bakış açısı Avrupa ülkelerinin Doğu'ya yaklaşımını belirledi. Bu dönemde, sömürgeci siyasetçiler, amaçlarına hizmet edebilmek için bazı oryantalistlerden faydalandılar. Örneğin, Hollandalı oryantalist Snouck Hurgronje (ö. 1936), Rusyalı Barthold (ö. 1930), Almanyalı H. Becker (ö. 1933) gibi isimler bu tür yönlendirici kişiler arasında yer aldılar. Ayrıca Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde bazı oryantalistler, Dışişleri Bakanlıkları'nda danışman olarak görev yaparak emperyalist politikalara katkı sağladılar. Batılılar, ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumak ve genişletmek amacıyla işgal ettikleri İslam ülkelerine yönelik olarak hem emperyalist hem de oryantalist yaklaşımlarla

³⁴Yücel Bulut, age, s. 62.

³⁵Muhammed Hamdi Zakzuk, age, s. 22.

yönlendirilmişlerdir. Bu, Doğu'ya karşı daha agresif bir politikanın ve kültürel üstünlüğün vurgulandığı bir dönemi temsil etmektedir.³⁶

On dokuzuncu yüzyılın sonunda İslâmî araştırmalar, genel şarkiyatçılık hareketi dâhilinde ayrı bir uzmanlık sahasına dönüştü. O dönemde Arabiyât ve İslâmiyât araştırmacılarının birçoğu, aynı zamanda genel anlamda Sâmiyât araştırmacıları vasfıyla İbranî araştırmaları ya da Kitâb-ı Mukaddes incelemelerinde uzman olmakla ünlüydüler. Bu müsteşriklere Nöldeke, Goldziher, Wellhausen örnek verilebilir.³⁷

On dokuzuncu ve yirminci asırda, oryantalist çalışmaları yükselme dönemi yaşanmıştır. On dokuzuncu yüzyıl, oryantalist çalışmaların kilise otoritesinden bağımsız bir şekilde sürdürülmeye başlandığı; oryantalizmin bilimsel bir disiplin haline geldiği, birçok önemli bilimsel araştırma yapıldığı, dergiler ve makalelerin yayınlandığı ve kongrelerin düzenlendiği bir asırdı. Bu dönemde, diğer dönemlerde olduğu gibi, hâlâ filolojik çalışmalar önemli bir rol oynamaktaydı. 19. yüzyıl, oryantalizmde kurumsallaşmanın ve uzmanlaşmanın görülmeye başlandığı bir dönemdir. Öyle ki, bu yüzyılda İslâm ve Arap araştırmaları, oryantalizm disiplini içerisinde müstakil bir alan haline gelmiştir.³⁸

Yirminci yüzyılda cereyan eden birçok siyasi olay, bu yüzyılda gerçekleştirilen oryantalist çalışmaları nitelik ve nicelik yönünden etkilemiştir. 1930'lerden beri, bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'nın siyasi ve ekonomik nedenlere bağlı olarak Doğu'ya olan bakış açısının değişmesi, Doğu'ya karşı daha olumlu bir yaklaşım sergilemesindendir.³⁹

Günümüzde yalnızca Batı ülkelerinde değil aynı zamanda Japonya ve İsrail gibi ülkelerde de Doğu ve İslâm araştırmaları yapan fakülte, enstitü ve özel kuruluşlar bulunmaktadır. Oryantalist çalışma sahası genişlemiş ve buna ek olarak birçok alt birim kurulmuştur. Çalışma sahasının genişlemesiyle müsteşrikler belirli ve dar bir alanda uzmanlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu alt birimlerin başında Ortadoğu ve İslâm

³⁶Yücel Bulut, age, s. 86-87.

³⁷İsmail Süphandağı, age, s. 32.

³⁸Maxime Rodinson, Batıyı Büyüleyen İslâm, Cemil Meriç (çev.), İletişim Yayınları, 2022, s. 72.

³⁹İsmail Süphandağı, age, s. 38.

Araştırmaları, Afrika Araştırmaları, Yakın ve Uzakdoğu Araştırmaları bulunmaktadır. Bölge araştırmalarının yanı sıra Doğu ve İslâm ülkelerinin her birini sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yönden ele alan oryantalist çalışmalar da yapılmaktadır.⁴⁰

Biporçok kaynakta oryantalizmin ortaya çıkışı Viyana Konsülü'ne dayandırılmaktadır. Viyana Konsülü'nün, Arapça'nın bazı Avrupa okullarında öğretilmesine izin vermesi ve Sorbonne, Oxford, Bologna, Salamanca ve Roma gibi seçkin üniversitelerde Arap Dili ve Edebiyatı kürsüleri kurulmasını kararlaştırması oryantalizmin ilk dönemi açısından oldukça önemlidir.⁴¹

Avrupa üniversitelerinde aynı dönemde oryantalizm ile ilgili kürsüler kurulmuş ve oryantalizm alanındaki çalışmalar yaygınlık kazanmıştır.⁴² İlk kez 1873 yılında Paris'te toplanan Oryantalistler Kongresi'nin de oryantalizmin tarihsel gelişimi içerisinde önemli bir yeri vardır. Her yıl toplanan Oryantalistler Kongresi'nde Doğu medeniyetlerinin toplumsal yapısı, kültürü, inancı, dili, edebiyatı gibi çok çeşitli alanlarda araştırmaların ve tartışmalar gerçekleştirilmiştir.⁴³

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren oryantalizmin kuramsal olarak gelişmesinde önemli mesafelerin kat edildiği görülmektedir. Oryantalizmin bu kuramsal temeli üzerinde 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl boyunca önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen zaman diliminin dünya gelişmeleri açısından da önemi bulunmaktadır. Zira Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği ve Avrupa merkezli emperyalizmin gelişme gösterdiği bu dönemde Batı'nın Doğu'ya ilgisinde ekonomik ve politik sebepler öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle Doğu'nun kaynaklarına sahip olma arzusu Avrupalı ülkeleri Doğu'yu tanımaya ve incelemeye yöneltmiştir. Bu bağlamda özellikle Arap coğrafyası, dili ve kültürü farklı ülkelerden oryantalistlerin en çok faaliyet gösterdikleri çalışma alanı haline gelmiştir.⁴⁴

⁴⁰ Arthur John Arberry, *British Orientalists*, William Collins, London, 1943, s.13.

⁴¹ İsmail Cerrahoğlu, "Batı'da Kur'an Tetkikleri", *Vakıflar Dergisi*, sy. 11, 1976, s. 326.

⁴² Arthur John Arberry, *age*, s. 16.

⁴³ Mustafa es-Sibai, *age*, s. 15.

⁴⁴ Mustafa es-Sibai, *age*, s. 15.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Arap bölgelerinin Batılı güçlerin egemenliğine geçmesinde oryantalistlerin çalışmalarının da payı olduğu düşünülmektedir. Zira İngiliz oryantalistleri başta olmak üzere oryantalistler Arap dili, edebiyatı ve kültürü üzerine çok sayıda çalışma yapmışlardır. Bu bağlamda oryantalizmin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişiminin ardından oryantalizmin Ortadoğu’da ve Arap coğrafyasındaki etkilerini analiz etmenin de büyük önemi bulunmaktadır.⁴⁵

1.3. ORYANTALİZMİN İNGİLTERE’DE ORTAYA ÇIKMASI

Kavramsal ve kuramsal olarak oryantalizmin 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarından itibaren olgunlaşmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda 1822 yılında Paris’te kurulan ‘Journal Asiatique’, 1834 yılında Londra’da kurulan ‘Journal of the Royal Asiatic Society’, 1845 yılında Almanya’da kurulan ‘Alman Şarkiyatçıları Derneği Dergisi’ gibi yayınlar ve kurumlar oryantalizmin kuramsal temelini oluşturmada önemli rol oynamıştır.⁴⁶

15. ve 16. yüzyıllarda İngiltere’de oryantalist çalışmalara olan ilginin artmasında seyyah, tüccar ve misyonerlerin önemli bir rol oynadığına işaret edilmektedir. Onların yazdığı seyahatnâmeler ile Müslüman dünyası hakkında kimi zaman gerçeğe yakın bilgiler aktarılsa da kimi zaman çoğu gerçek dışı tasvirler aktarılmıştır. Bu seyahatnâmeler arasında tasavvuf ve sûfilik hakkında ilk malumata Fransızca’dan İngilizce’ye tercüme edilen Nicolay’ın Voyages adlı eserinde rastlanmaktadır. Bu eser 1585 yılında Washington tarafından The Navigationsin to Turkie adı altında İngilizce’ye çevrilmiştir.⁴⁷ Bu dönem İslam araştırmaları sahasında İngiltere’de ciddi adımların atıldığı ve büyük gelişmelerin yaşandığı 17 ve 18. yüzyılı kapsamaktadır.⁴⁵

1.4. İNGİLİZ ORYANTALİZMİN ARAP DİLİNE ETKİLERİ

13. yy. da Batı’da İslâm’ın inanç esaslarını çürütmek üzere, İslâm’ı daha derinden tanımak için dil bilmenin gerektiği düşüncesinden hareketle birçok kentte dil okulları

⁴⁵Mustafa es-Sibai, age, s. 16.

⁴⁶Edward Said, age, s. 68.

⁴⁷Süleyman Derin, İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 307.

oluşturulması kararı alınmıştır. Fakat bu kararın hayata geçirilmesi, biraz zaman almıştır. 16. yy.'da politik ve iktisadi ilişkilerin gelişim göstermesi, Doğu'yu gezen seyyah ve misyonerdeki artış gibi nedenler, bu değişimde rol almıştır. Bu dönemde İslâm'a ilişkin olumsuz yaklaşımlar gücünü kaybetmiş, hatta Müslümanlara itibar gösterilmeye başlanmıştı. Bu tavır değişikliği, Arapça hakkındaki araştırmaların başlamasını da beraberinde getirmiştir. Avrupa'da ilk Arapça kürsüsü, Paris'te Collège de France'ta Guillaume Postel (ö. 1581) ismiyle oluşturulmuştur. 1613 senesinde Leiden Üniversitesi'nde oluşturulan Arapça kürsüsünün ilk sahibi olan Thomas Erpenius'un (Thomas Urbanus) hazırladığı *Grammatica Arabica*, bir Avrupalı hazırlamış, geleneksel Arapça'ya ilişkin ilk metodik eser kabul edilir. Erpenius, Arapça grameri ve diğer ilmî hususlardaki araştırmalarıyla takribi iki yüzyıl süresince Hollanda'nın Avrupa'da Doğu çalışmaları alanında lider olmasını sağlamıştır.⁴⁸

Oryantalizmin ilk döneminde faaliyetlerin genellikle Arapça eserlerin tercüme edilmesi olarak devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda, Avrupalılar, tıp, astronomi ve felsefe gibi Doğu uygarlığının o süreçte oldukça gelişkin olduğu alanlardaki eserlerin çevirilerini yapmışlardır. Palermo'da 13.yüzyıl krallarından II. Frederick'in Er Razi'nin tıp alanındaki ansiklopedik eseri başta olmak üzere Arapça eserleri tercüme ettirmesi bu dönem oryantalizminin niteliği açısından önemli bir örnektir.⁴⁹

İngilizlerin Kur'an'a dair araştırmaları XIX. yy. içerisinde hareketlenmiş ve ciddi bir ivme kazanmıştır. İngiltere'deki oryantalizmin hareketlerin başlangıç tarihi ise II. Haçlı Saldırıları'ndan birkaç yıl sonrasına 1158'e kadar gitmektedir. Erken dönem İngiliz oryantalizm çalışmaları XV. ve XVI. yy.'ı içine almaktadır. XVII. yüzyıl, İslâm araştırmaları sahasında İngiltere'de ciddi adımların atıldığı ve büyük gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. İngiltere'deki oryantalizm, ülkelere yönelen sömürgeci faktörlerden ve diğer ülkelerdeki oryantalistlerden etkilenecek XVIII. ve XIX. yüzyıllarda en güçlü çalışmalarını göstermiştir.⁵⁰ XVIII. yüzyılın başlarında Thomas Hyde, Simon

⁴⁸Muhsin Mahdi, *Orientalism and the Study of Islamic Philosophy*, *Journal of Islamic Studies*, 1990, sy.1, Oxford s. 75.

⁴⁹İsmail Cerrahoğlu, age, s. 327.

⁵⁰Adnan Muhammed Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, Çev. Yavuz Fırat, Kayseri, Kardeşler Form Ofset Baskı, 2013, s. 91.

Ockley gibi isimler ön plana çıkmıştır. XIX. asır ise İngiliz oryantalizmin çalışmalarıyla yükseldiği dönemdir.⁵¹

İngiliz oryantalizminin İslâm'a yönelik adımları, doğrudan Kur'an üzerine değil, Kur'an'ı anlamada esas olan Arap dili üzerinedir. İngiliz oryantalist olarak anılan Hindistan'da doğup Leiden'de eğitim alan William Wright'ın (1830-1889) Cambridge Üniversitesi'nin Arapça Kürsüsü'nde gerçekleştirdiği hareketlilik bu duruma örnektir. İngiliz oryantalizm çalışmalarının canlanmasını sağlayan bir diğer isim ise, David Samuel Margoliouth olmuştur. *Mohammedand Rise of Islam*, *Mohammedanism* ve *The Early Development of Mohammedanism* isimli eserleri, yazıldığı dönemlerde (1905-1914) İngiltere'de yürütülen oryantalizm çalışmalarına canlılık katmıştır. İngiliz oryantalizmine dair gerçekleşen bir diğer nokta ise İngiliz oryantalizmindeki gelişmeleri ele almak üzere 1947'de Scarborough Komisyonu'nun kurulmasıdır. Bu komisyon sonuç olarak İngiliz oryantalizmindeki geri kalışın altını çizer ve bu durumun İngiltere'nin süper güç olma durumuyla çeliştiğini belirtir. Aynı zamanda XIX. yüzyılda oryantalist merkezleri kurulmuş ve dergiler çıkmıştır. Avrupa'daki özellikle Almanya'daki oryantalizm çalışmalarına oranla İngiltere'deki araştırmaların daha hareketsiz kaldığı gözlenmektedir. Alman oryantalistlerin çalışmaları, oryantalizm araştırmalarında hem daha sistematik hem de ilerleme kaydeden araştırmalara sahip olmuştur. İngiliz oryantalistler debu sebeplerden dolayı eserlerinde onların çalışmalarına bakmak zorunda kalmışve meseleyi onlardan referans alarak başlatmışlardır.⁵²

Genel olarak 11. yüzyıldan 16.yüzyıla kadar olan tarihsel dönemi kapsayan oryantalizmin ilk döneminde, Doğu'ya olan ilginin altında Doğu'nun üstünlüğün ve ilimdeki ileri seviyenin yattığını söylemek mümkündür.⁵³ Doğu karşısında üstünlüğün yollarını arayan Batı, Doğu'nun eserleri ve ilimleri ile yakından ilgilenmiş ve Arapçadan Avrupa dillerine yapılan çeviriler büyük önem taşımıştır.⁵⁴

⁵¹İsmail Cerrahoğlu, age, s. 328.

⁵²Arthur J. Arberry, *The Koran Interpreted*, London, George Allen-Unwin Ltd, Volume: I, 1963, s. 15.

⁵³Mustafa es-Sibai, *el-İstişrâkve'l-Müsteşrikûn: Mâ-lehum ve mâ-aleyhim*, Dârü Lubnan, Beyrut, 1968, s. 34.

⁵⁴ Halil İnalcık, "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün", *Doğu Batı Dergisi*, sy. 2, 2000, s. 9.

1.5. İNGİLİZ ORYANTALİSTLER

Çalışma kapsamında biyografileri ve eserleri incelenecek olan oryantalistler aşağıdaki gibidir;

1. William Bedwell (1563-1632)
2. George Sale (1697-1736)
3. Sir William Jones (1746-1794)
4. Josef Von Hammer-Purgstall (1774-1856)
5. Johann Ludwing Burckhardt (1784-1818)
6. Edward William Lane (1801-1876)
7. Frederick Denison Maurice (1805-1872)
8. William Cureton (1808-1864)
9. Badger George Percy (1815-1888)
10. William Muir (1819-1905)
11. William Wright (1830-1889)
12. Edward Henry Palmer (1840-1882)
13. David Samuel Margoliouth (1858-1940)
14. Duncan Black Macdonald (1863-1943)
15. Hamilton Alexander Rosskeen Gibb (1895-1971)
16. Montgomery Watt (1909-2006)
17. Bernard Lewis (1916-2018)

BÖLÜM:2 19. VE 20. YÜZYIL İNGİLİZ ORYANTALİSTLERİ VE ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

2.1. WILLIAM BEDWELL (1563-1632)

2.1.1. Hayatı

1563 senesinde Essex'in kuzeybatısındaki Great Hallingbury'de doğmuştur. 1578'de Cambridge Trinity College'a girmiştir. 1584 yılında araştırmacı, 1588 yılında da edebiyat uzmanı olarak mezun olmuştur. İlmî araştırmalara meyletmesinde Cambridge'de öğrenim görmüş bir mühendis ve matematikçi olan küçük amcası önemli rol oynamıştır. Bu zamanlarda gelecekte meslektaşları olacağı ilim adamları ile tanışmış, onların yardımlarını görmüş ve etkilerinde kalmıştır. Eş değer senelerde Sâmi dillerle de alakadar olmaya başlamış ve bilhassa Arapça' da önemli başarılar kazanmıştır. 1588'den Bishopsgate'te bir kiliseye papaz olarak atandığı 1601'e kadar eser yazmakla, gerek duyulduğunda İslâm ülkelerinden İngiltere Krallığı'na gönderilen Arapça mektupları çevirmekle ve özel Arapça dersleri vermekle uğraşmıştır. 1607 senesinde görevi Londra yakınlarındaki Tottenham'a alınmıştır. 1612 yılında birtakım Arapça metinleri incelemek maksadıyla Leiden'e gitmiş ve yapıtlarını Arap harfleriyle basabilmek için oradan hurufat satın alarak aynı senede İngiltere'ye dönüş yapmıştır. 1632 yılında ölmüş ve Tottenham'da görev yaptığı kilisenin mezarlığına defnedilmiştir.⁵⁵

Bedwell tüm yaşamını adanmış olduğu Arapça'yı ne kadar seviyorsa Müslümanlık'tan da o kadar nefret eden biriydi. Yaşamış olduğu dönemde Arapça bilinen, merak duyulan bir dil değildi ve aynı zamanda Kur'an dili oluşundan ötürü nefret topluyor, Türkler'in giderek güçlenerek Hristiyanlığa karşı en önemli tehdit ögesi durumuna gelmeleri de bu nefreti artırıyordu. Arapça'yı öğrenmenin gereği ile ilgili ileri sürdüğü gerekçe, Arap dilindeki Hristiyanlığa dair metinlerin İngiliz kilisesi umdelerine uygun olduğu fikriydi. Bu iddia, her zaman Roma kilisesinden farklı bir yerde görünmeyi isteyen İngiliz kilisesi tarafından benimsendi; bu şekilde Bedwell kendisinin sürekli Kur'an dili Arapça ile ilgilenmesine de geçerli bir neden bulmuş oldu.⁵⁶

⁵⁵Hamilton, Alastair, William Bedwell The Arabist 1563-1632. Leiden: E. J. Brill, 1985 s. 5-6.

⁵⁶Hamilton, age, s. 6.

Orta Çağ Avrupası'nda Arapça öğrenmenin gerekliliği konusunda öne sürülen farklı nedenlerden en fazla rağbet göreni, Hristiyanlık propagandası için Arapça'dan istifade edilmesi gerektiği düşüncesi idi. Aslında Viyana Konsülü 1311'de aldığı bir kararla bu amaçla Paris, Oxford, Bologna ve Salamanca üniversitelerinde Arapça kürsüleri oluşturulma önerisinde bulunmuştu. Her ne kadar bu kürsüler o zaman kurulamadıysa da bu ideal yaşadı ve gelişti. Nitekim bu düşüncenin zihinlere tekrar gelmesine yol açan Bedwell'in en yetenekli öğrencisi Hollandalı Thomas Erpenius, 1613'te Leiden'de yaptığı Arapça'ya ilişkin araştırmalar ile ilgili bir konuşmasında bu idealin, “mükemmel Arapça bilen, iyi yetişmiş, kültürlü kişiler tarafından Müslümanların din değiştirmelerini temin etmek” olduğunu öne sürmüştür. O dönemde Arapça'nın misyonerlik çalışmalarına ilişkin hedeflerle öğrenilmek istenmesinin yanı sıra Ortadoğu Hristiyanlarının bilgi ve görgülerini çoğaltmak gibi kültürel ve Orta çağ İbrânîcesi ile yazılmış olan Tevrat'ı ve hahamların buna yazdıkları şerhleri daha iyi anlayabilmek için de ilmî-dinî amaçlarla öğrenilmesine gereksinim vardı. Bu durumu Bedwell de görmüş ve özellikle İbrânîce için Arapça'dan istifade etmek gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁷

2.1.2. Eserleri

2.1.2.1. *Lexicon Arabico-Latinum*

Bilimsel maksatla hazırladığı ve yaşamı süresince uğraşıp sürekli yeni ilave ve düzeltmeler gerçekleştirdiği 9 ciltlik bu Arapça-Latince lüğatin 800 sayfalık ilk cildini 1595 yılında, 600 sayfalık ikinci cildini 1599 yılında, diğerlerini ise ölümüne dek süren 30 seneden fazla zamanda bitirmiştir. O yıllarda yararlanabileceği asıl eserlerin sayısı oldukça kısıtlı olduğu halde bu sözlüğün ilk iki cildi onun Kur'an Arapçası'nı ne kadar iyi bildiğini göstermektedir.⁵⁸

2.1.2.2. *Mohammedis Imposturae*

16. asrın bitiminde Roma'da basılan Muşâhbe rûhaniyye beyne'l-‘âlimeyn isimli Arapça bir eserin İngilizce çevrisi olup hacdan dönen Şeyh Sinan ve Ahmed isimli iki müslüman arasında geçtiği öne sürülen konuşmalardan ortaya çıkmıştır. Eserin temelini,

⁵⁷Hamilton, age, s. 7.

⁵⁸Leslie Stephen, Dictionary of National Bibliography, London, 1885:(der.), Smith, Elde, s. 119.

İslâmiyet aleyhindeki kitapların Arap harfleriyle basılıp Osmanlı topraklarında satılması maksadıyla 1584'te Roma'da Kardinal Ferdinandodei Medici tarafından oluşturulan Typographia Medicea hesabına çalışan Hristiyanlığa geçmiş bir Arap'ın yazdığı bilinmektedir.⁵⁹

2.1.2.3. Arabici Dictionarii

Bedwell, büyük Arapça-Latince sözlük olan bu eseri tüm yaşamını vakfettiği halde, ne yazık ki çeşitli nedenlerden ötürü bastıramamıştır. Bu sözlük çalışması Bedwell'i önemli kılan hususların başında gelmektedir. Sözlüğün el yazma nüshaları ve Leiden'den getirdiği hurufatı ölümünden kısa bir süre önce 1531 yılında Cambridge University Library'ye bırakmıştır.⁶⁰

2.2. GEORGE SALE (1697-1736)

2.2.1. Hayatı

George Sale, Londra tacirlerinden Samuel Sale'nin oğludur. Canterbury'deki King'sSchooş'da eğitimi tamamlamıştır. Hukuk tahsili sonrasında kısa bir süreliğine avukatlık yapmıştır. 1720 senesinde Society for the Promoting Christian Knowledge'a dayalı Inner Temple isimli enstitüye girmiştir. Sale, ilk Arapça öğrenimini, İncil'in ve Zebur'un Arapça tercümesinin hazırlanması adına Antakya patriğince Londra'ya iletilen papaz Süleyman es-Sadi'den almıştır. İngiltere kralının tercümanı Suriyeli Hristiyan Dadichi ile Arapça'nın lehçeleri ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur.

Voltaire, Felsefe Sözlüğünde Sale'in Araplar arasında yirmi sene kaldığını ifade etmiş olsa da bunun doğru olmadığı ifade edilmiştir. Eserlerine tutmuş olduğu notlardan ve gerçekleştirdiği araştırmalardan Sale'in İbrânîce dilini bildiği görülmektedir. Sale, 1726-1734 tarihlerinde Society for the Promoting Christian Knowledge'ın hazırlattığı

⁵⁹Stephen, age, s.120.

⁶⁰Edward G Browne, A Hand-List of The Muhammedan Manuscripts in The Library of The University of Cambridge. Cambridge: University of Cambridge Press, 1900.

İncil'in Arapça'ya tercüme edilmesine dâhil olmuş ve bu cemiyetin hukuki faaliyetlerini sürdürmüştür.⁶¹

Arapça, Farsça ve Türkçe yazmalardan meydana gelen bir kütüphane oluşturmuştur. 13 Kasım 1736'da eşini ve beş çocuğunu büyük bir finansal sorun içinde bırakarak Londra'da ölmüştür. Kitapları Oxford Üniversitesi hocalarından rahip Thomas Hunt tarafından Radcliffe Kütüphanesi için satın alınmıştır. Bu kitaplar sonrasında Oxford Üniversitesi'ndeki Bodleian Library'e gönderilmiştir.

1734 senesi sonrasında dinî konularda Society for the Promoting Christian Knowledge'm çizgisinden giderek uzak kalan Sale'in bazı konularda çağdaşlarından, önceki şarkiyatçılardan ve Hristiyan ilâhiyatçılardan farklı düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an tercümesinin 1825 baskısına bir tanıtım yazısı yazan Richard Alfred Davenant bu konuta ilgi çekmekte, onun İslâm ve Hz. Peygamber'le alakalı fikirleri nedeniyle eleştirildiğini belirtmektedir (Sale, The Koran, Davenant'in tanıtım yazısı). Michael Djaha, Batı'daki Kur'an çalışmaları için önemli bir evre olduğunu söylediği Kur'an tercümesini övmekte, Sale'in Araplar ve Hz. Muhammed hakkında açık bir görüşün meydana gelmesinde, XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında İslâm ve İslâm peygamberine dair yeni bir bakış açısının oluşmasına önemli rol oynadığını ifade etmektedir.⁶²

İslâm, Kur'an ve Hz. Peygamber ile ilgili kendisinden önce şarkiyatçılar ve din adamlarından birtakım hususlarda ayrılıp ılımlı ve tarafsız bir yöntem izlese bile Sale, Kur'an'ın ve İslâm'ın Hz. Muhammed'in eseri olduğunu onun inanç ve muâmelâtla ilgili hükümler yanında kıssaların çoğunu Yahudilik, Hristiyanlık ve Mecûsîlik gibi dinlerin kitaplarından ya da mensuplarından aldığını, hârikulâde bir insan gibi kabul görmek için Allah'ın elçisi olduğunu öne sürdüğünü, mi'rac hadisesinin toplum katında şöhret ve mevkiini yüceltmek için başvurduğu bir hile olduğunu ifade etmektedir.⁶³

⁶¹Maurice, Frederick *The Life of Frederick Denison Maurice: Chiefly Told in His Own Letters*, London: Macmillan and Co, 2017.

⁶²Rafiq Aayasha, *From Euro peanto American Orientalism*, Academic Research International, C. 5, 2014 s. 4.

⁶³David Samuel Margoliouth, *The Early Development of Mohammedanism*, London: Cosimo Publisher, 2006.

2.1.1. Eserleri

Sale'in gözde olan önemli eserlerinde birisi, *The Koran Commonly Called the Alcoran of Mohammed* isimli Kur'an çevirisi ile bu tercümeye giriş anlamında yazdığı *A Preliminary Discourse* isimli yapıtıdır. Bazıları çeviride onun atıfa yer verdiği Arapça tefsirlerden direkt olarak faydalandığını düşünmekteyken yeni araştırmalarda bunu tersi ifade edilmektedir.

Sale'in faydalandığı kaynakların başında rahip Lodovico Marracci'nin *Alcorani Textus Universus ex Correctionibus Arabum Exemplaribus summa fide* isimli Kur'an çevirisiyle bu çeviriye giriş mahiyetinde kaleme aldığı *Prodromus ad Refutationem Alcorani* isimli notları olup yanlışları olmasına karşın Sale bu çeviriyi düzenleyene teşekkür borçlu olduğunu ifade etmektedir. Sale *A Preliminary Discourse* isimli mukaddimesinde Arap tarihi, Hz. Muhammed'in yaşamı ve kişiliği, Kur'an tarihi, Kur'an'ın muhtevası, İslâm dini ve İslâmî fırkalar ile ilgili bilgi vermiş, onun bu eseri, 18. asırda zirvede bulunan misyonerlik araştırmalarını sürdürenlerin İslâm ve Kur'an ile ilgili esas kaynaklarından birisi haline gelmiştir. *A Preliminary Discourse*, araştırmada ele alınan kaynaklar tahkik edilerek birtakım ilavelerle beraber Hâşim el-Arabî tarafından *Maḳālefi'l-İslâm* ismiyle Arapça'ya çevrilmiştir.⁶⁴

Sale'in Kur'an çevirisi ilk kez Lord Carteret'e ithafen basılmış (London, 1734), 1764 senesinde yeni baskısı yapılmıştır. Tercümenin 1986 senesine dek müstakil olarak ve *A Preliminary Discourse*'le beraber 125'ten çok baskısı yapılmış, başka dillere de çevrilmiştir. Rahip Elwood Morris Wherry, 1881'de Hindistan'da hazırladığı *A Comprehensi ve Commentary on the Quran Comprising Sale's Translation and Preliminary Discourse* isimli eserini önemli oranda Sale'in Kur'an çevirisine ve mukaddimesine bağlamış, tefsirinde Sale'in girişini aynen kullanmıştır. Theodor Arnold, Sale'in tercümesinden faydalanarak *Der Koran oder insgesamt Alcoran des Mohammeds* ismi ile bir Almanca Kur'an tercümesi hazırlamıştır.⁶⁵

⁶⁴Abdulhamit, Birişik, "George Sale", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 36, 2009, s. 24.

⁶⁵Birişik, age, s.25.

Muir, Arberry, Watt vb. yazarlar, misyonerlerin ve din adamlarının bu çevirileriyle mukaddimeden hala faydalandıklarını ve Kur'an ile alakalı esas kaynaklarının Sale'in bu araştırmaları olduğunu belirtmektedir. Sale, bazı ortak araştırmalara da dâhil olmuştur.⁶⁶

2.3. SİR WILLIAM JONES (1746-1794)

2.3.1. Hayatı

18. yüzyılın en etkili entelektüellerinden biri olarak kabul edilen çok yönlü bir İngiliz bilim adamıydı. Hayatı boyunca hukuk, dilbilim, çeviri ve kültürel çalışmalar gibi bir dizi alanda üstün başarılar elde etmiş, Doğu ve Batı kültürleri arasında benzersiz bir köprü oluşturmuştur.⁶⁷

Jones, 28 Eylül 1746'da Londra'da doğdu. Eğitimine Oxford Üniversitesi'nde hukuk okuyarak başladı ve kısa süre sonra parlak zekâsı ve derin ilgisiyle dikkat çekti. Hukuki kariyerine hızla yükselerek başladı, ancak onun en büyük ilgi alanlarından biri dillerin ve kültürlerin incelenmesiydi.

Dilbilimdeki çığır açıcı çalışmalarıyla tanınan Jones, Sanskritçe'nin diğer Hint-Avrupa dilleriyle benzerliklerini keşfetmesiyle modern dilbilimin temellerine önemli katkılarda bulunmuştur. Hindistan'a adalet yargıcısı olarak atanması, ona Doğu kültürleri hakkında derinlemesine bir anlayış kazanma fırsatı verdi. Bu dönemde, Sanskritçe eserleri çevirerek ve analiz ederek Hint kültürünü Batı dünyasına tanıttı.

Jones, 1784 yılında "Asiatic Society of Bengal" adlı bir kurum kurarak Doğu'nun dil, tarih, kültür ve bilimine yönelik araştırmaları teşvik etti. Bu kurum, Hintçe, Sanskritçe ve diğer Doğu dillerini incelemek üzere bir merkez haline geldi.⁶⁸

⁶⁶Mohaghegh, Ameneh ve Pirnajmuddin, Hossein, *Çevirmenlerin ideolojisinin izi: Kuran'ın İngilizce çevirilerine ilişkin bir örnek olay*. 3L; Dil, Dilbilim ve Edebiyat, Güneydoğu Asya İngiliz Dili Çalışmaları Dergisi, C. 19, 2013, s. 52.

⁶⁷Franklin, M. J., 'Orientalist Jones': Sir William Jones, Poet, Lawyer, and Linguist, 1746-1794, Oxford University Press, 2011.

⁶⁸ Campbell, L. R., Why Sir William Jones got it allwrong, or Jones' role in how to establish language families, 2006.

Dilbilimsel ilgilerinin yanı sıra, Jones aynı zamanda hukuki ve siyasi konularda da aktif rol oynadı. Hindistan'da görev yaptığı süre boyunca yerel hukuk sistemini modernize etme çabalarında bulundu ve İngiliz hukukunu yerel adetlerle dengede tutma çabalarını destekledi. Jones 27 Nisan 1794 yılında Hindistan'da vefat etti.

2.3.2. Eserleri

"The Sanscrit Language" (1786): Bu eser, Sanskritçe dilini ve gramerini inceleyen önemli bir çalışmadır. Jones'un Sanskritçe'nin Hint-Avrupa dil ailesine ait olduğunu keşfetmesi, modern dilbilimin temellerinden biri olarak kabul edilir.

"The Hindu Law" (1794): Jones'un Hindistan'da yerel hukuk sistemini incelediği bu eser, Hint hukuk sistemini ve hukuki uygulamaları detaylı bir şekilde ele alır.

"On the Musical Modes of the Hindus" (1792): Bu eser, Hint müzik sistemini inceleyen bir çalışmadır. Jones, Hint müziğinin farklı modlarını ve özelliklerini açıklar.

"Poems, Consisting Chiefly of Translations from the Asiatick Languages" (1777): Jones'un çeşitli Doğu dillerinden yaptığı şiir çevirilerini içeren bir koleksiyondur. Bu eser, Doğu kültürlerini Batı dünyasına tanıtmaya amacını yansıtır.

"The Moallakât" (1782): Bu eser, Arapça edebiyatının önemli eserlerinden biri olan "Moallakât" adlı şiir koleksiyonunu Jones'un çevirisiyle sunar.

"The Institutes of Hindu Law; or, The Ordinances of Menu" (1794): Menu'nun Yasaları olarak da bilinen bu eser, Hindistan'ın geleneksel hukuk sistemini incelemekte ve çevirmektedir.

"A Grammar of the Persian Language" (1771): Bu çalışma, Jones'un Farsça dilini incelediği ve dilbilgisi kurallarını açıkladığı bir dilbilgisi kitabıdır.

"Speeches of Isaeus in Causes Concerning the Law of Succession to Property at Athens" (1779): Bu eser, antik Atina hukukundaki mülkiyet halefiyeti konusundaki davalarda yapılan konuşmaları içerir.⁶⁹

2.4. JOSEF VONHAMMER-PURGSTALL (1774-1856)

2.4.1. Hayatı

Joseph von Hammer Purgstall hakkında en doğru bilgileri kendisinin kaleme almış olduğu otobiyografisi olan "Erinnerungen aus meinem Leben" (Hayatımdan Hatıralar) adlı hatıratlarından öğrenebilmekteyiz. Joseph von Hammer 9 Haziran 1774 senesinde Avusturya'nın Graz şehrinde, vilayet idaresinde görevli bir memurun oğlu olarak doğmuştur.⁷⁰

1835 senesinde soyismindeki Purgstall ibaresini veliahtı olmayan Kontes Purgstall'ın kendisine Hainfeld'in idaresini vasiyet etmesiyle almıştır. Böylelikle kendisi Freiherr (Baron) statüsüne yükselmiştir. 16. yüzyılda Avusturya'daki şarkiyat çalışmalarının başlamasıyla Hammer 1789-1799 yılları arasında Viyana'da Orientalische Akademie'ye (Şarkiyat Akademisi) girmiştir. Akademideki eğitimin normal şartlarda dört sene sürmesine rağmen Hammer burada on sene kalmıştır. Bu dönemde buradan mezun olanlar tercüman olarak İstanbul'a gönderilmişlerdir, ancak Hammer'in döneminde ise onu istihdamına uygun boş bir yer bulunmadığından akademide kalma süreci uzamıştır. Bu süreç içerisinde Hammer bilimsel yetilerinde derinleşme ve tamamlama imkânı bulmuştur.⁷¹

Akademik eğitiminin sonunda kendisi ana dili olan Almancanın yanı sıra Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca, Latince, Rusça, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve İbranice dilleri olmak üzere toplam on dile hâkim olmuştur. Bu dillerin yanında İspanyolca dilinde de okumalar yapmış ancak bu dili öğrenme fırsatı olmamıştır. Hammer'in meşhur tarihçi Johannes von Müller ile tanışması sonucu şarka olan ilgisi daha da artmıştır. 1799 senesinde Papa'nın elçisi olan Baron Herbert'e tercümanlık yapma görevi ile İstanbul'a gitmiş ve burada üç sene kalmıştır. Kaldığı bu süre içerisinde kendisi İstanbul'u iyice tanımayı arzu etmiştir. Bu konuda kendisine iki kişi yardımcı olmuştur. Bunlar özellikle

⁶⁹Ahmad Munji ve Hasyim Muhammad, Sir William Jones (1746–1794) and the Early Orientalist Discourse on Sufism. Teosofia: Indonesian Journal of Islamic Mysticism, sy. 1, 2021, s. 89-110.

⁷⁰Josef Von Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 2, s. 11-12.

⁷¹Hammer Purgstall, "Erinnerungen", B. 81, H. 148, s. 8; B. 81, H. 149, s. 16-18.

şehrin ilk topoğrafik bir haritasını çizmiş olan Fransız mühendis Kauffer ve saray bahçesinin Alman bahçıvanı Ensler'dir. Bu sayede kendisi Topkapı Sarayı başta olmak üzere Boğaziçi'ndeki yeni saraylara girme imkânı bulmuştur. Ülkesinden uzak olduğu bu dönemde Hammer birçok eser toplamıştır. Özellikle Bahçekapı'daki Sultan I. Abdülhamid kütüphanesindeki el yazmaları inceleme imkânı bulmuştur. Toplamış olduğu bu eserlerin büyük bir kısmı bugün Österreichische Nationalbibliothek'te bulunmaktadır.⁷²

1802 senesinde Baron Stürmer'in sefaret sekreteri olarak Mısır'da bulunmuştur. Burada bin bir gece masallarını görmüş ve bir kısmını Almanca'ya çevirmiştir. Hammer 7 Mayıs 1806'da Boğdan'ın Yaş şehrine Avusturya konsolosu olarak atanmasıyla İstanbul'daki görev süreci bitmiş ve bir daha geri dönmek üzeri buradan ayrılmıştır. Hammer'in İstanbul'dan isteyerek ayrılmadığı ve mutlaka geri dönmek üzere gittiği zikredilmektedir. Bu tarihten sonra kendisinin topladığı eserler arasında adeta Doğu'da yaşıyormuşçasına hayatını sürdürdüğü ifade edilmektedir.⁷³ Hammer hatıratlarında İstanbul'a tekrar gelmeyi ümit ettiğinden ancak vaziyetin umduğu gibi gitmediğinden bahsetmektedir. Kendisi Yaş şehrinde atandığı görevini yaklaşık bir yıl sürdürmüş ve diplomatik görevini bırakarak Viyana'ya geri dönmüştür. Burada tercümelerine devam etmiş ve sonunda baş tercümanlığa kadar yükselmiştir. Bunun ardından Viyana dış işler danışmanı olarak Paris'e gitme imkânı bulmuştur. Burada ünlü Fransız şarkiyatçı Silvestre de Sacy ile tanışmıştır. 1814 senesinde ise saray tercümanlığına yükselerek Hofrat rütbesini almıştır.⁷⁴

1817'de ise İstanbul'a tayin istemiş ancak Metternich tarafından bu kabul görmemiştir. Metternich, Hammer'in diplomasiden çok araştırmalarıyla meşgul olmasını istemiştir. Bu sayede Hammer büyük bir tarihçi unvanına sahip olmuştur. 1847 yılında Bilimler Akademisinde Şark Şubesi'nin kurulmasına öncülük etmiş ve başkanı olmuştur. Kendisi birçok eseri tercüme etmiştir. Özellikle İran, Türk ve Arap edebiyatlarından çeviriler yaparak Goethe'nin dahi dikkatini üzerine çekmiştir.⁷⁵

⁷²Hammer Purgstall, "Erinnerungen", B. 81, H. 148, s. 8; B. 81, H. 149, s. 16-18.

⁷³Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 3, H. 1, s. 15-17.

⁷⁴Semavi Eyice, "J. Von Hammer – Purgstall ve Seyahatnâmeleri Hammer'in Tarihî Coğrafya, Topoğrafya ve Sanat Tarihine Hizmeti", İstanbul, 30 Mart 1982, ss. 536-537; Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 3, H. 4, ss. 1-6. / B. 7, H. 1, s.11.

⁷⁵Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 27, H. 1, s. 3.

1850 yılı başında Şark Akademisi'ndeki başkanlığından ayrılmış ve Hainfeld şatosuna yerleşerek bilimsel çalışmalarına burada devam etmiştir. 23 Kasım 1856 senesinde ise Viyana'da vefat etmiştir. Hammer ölmeden önce 1839 senesinde mezarını Osmanlı kültürüne uygun olarak yaptırmıştır.⁷⁶

Hammer'in edebiyata olan ilgisi aşikârdı. Her edebi şahsiyetin kullandığı gibi Hammer de kendisine bir takma isim kullanmıştır. Bu nedenle çalışmamızın devamında bahsedeceğimiz Hammer'in bir diğer eseri olan "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit" in (Günümüze Kadar Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) sonunda Osmanlı Türkçesi alfabesi ile kendisinden "Yûsuf Hammer-Purgstall" olarak bahsetmektedir. Aynı zamanda bu eserinde Sultan II. Mahmut'a yazmış olduğu beyitte yine kendinden Yusuf ismi ile bahsetmektedir. Böylelikle edebi künyesi Yusuf olmuştur. Bundan kaynaklı olarak Hammer mezar taşına ismini Yusuf bin Hammer olarak yazdırmıştır.⁷⁷

2.4.2. Eserleri

Hammer kaleme almış olduğu eserleri ile Alman oryantalizminde olduğu kadar Osmanlı tarihinde de belirgin izler bırakmıştır. Osmanlı seyahatnamelerini ilk kez Avrupa'ya tanıtan Hammer olmuştur. Özellikle Evliya Çelebi'nin 1680 senesinde yazmış olduğu Seyahatnamesi'nin önemini dünyaya duyurmuştur. Hammer, Evliya Çelebi'nin bu eserine 1814'te bir tanıtma yazısı kaleme almış ve bu eseri İngilizce'ye çevirerek bilim dünyasının hizmetine sunmuştur. Aynı zamanda Hacı Halife ismi ile tanınan Osmanlı müellifi Kâtip Çelebi'nin eserini Almanca'ya çevirmiş ve yayımlamıştır. Tercüme yeteneği sayesinde birçok eseri Doğu ve Batı'ya tanıtmıştır.⁷⁸

Bahsettiğimiz bu tercümelerin yanı sıra Hammer'in kaleminden çıkmış birçok eser mevcuttur. Hammer hatıratlarında tarih alanındaki çalışmalarını Şarklıların Peygamber yaşı kabul ettikleri kırk yaşında kaleme almaya karar verdiğini yazmaktadır. Hammer'in en meşhur ve Türkiye'de tanınmasına vesilen olan eseri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar yazdığı ve aslı Almanca olan

⁷⁶Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 1, H. 1, s. 2.

⁷⁷Tuğba İsmailoğlu Kacı, Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich, Yayınlanmamış Doktora tezi, Universität Wien, Wien 2015, s. 89.

⁷⁸İlber Ortaylı, Josef Von Hammer-Purgstall, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1997, C.15, s. 494-491.

“Geschichte Des Osmanischen Reiches” (Osmanlı Tarihi) adlı eseridir.⁷⁹ Bu eserinde Hammer’ın zaman zaman ön yargılı ve yanlış değerlendirmeler yaptığı ifade edilmektedir. Hammer İstanbul’a geldiğinde Hacı Halife’nin (Kâtip Çelebi) eserinden tanıdığı Osmanlı tarihi, tıp hastalıkları ve şair biyografları ile ilgili birçok kaynağa ulaşmaya çalışmıştır. Hatıratlarında kaynak arayışının zahmetli, uzun ve pahalı olduğundan, ancak bunları Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi ile ilgili olan “Geschichte der Osmanischen Dichtkunst” adlı eserlerinde kullandığından bahsetmektedir.⁸⁰

Yine hatıratlarında en meşhur eserini “Geschichte Des Osmanischen Reiches”i (Osmanlı Tarihi) yakın dostu olan Johannes Müller’e vermiş olduğu söz gereği yazdığını anlatmaktadır. Böylelikle bu gerekçeler onu 9 Haziran 1823’de elli yaşında iken bu eseri kaleme almaya teşvik etmiştir. 28 Eylül 1830 senesinde Hammer Osmanlı Tarihi’nin dokuzuncu cildinin son sözünü yazmış ve burada eserinin neden 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulduğunu açıklamıştır. Eserinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’na kadar kaleme almış olmasının sebebi hakkında Hammer bu tarih sonrası ile ilgili kendisinin yaşamış olduğu kaynak eksikliği olduğunu söylemektedir.⁸¹

Hammer Osmanlı Tarihi’nin her cildinin ilk kısmında “Mit Wahrheitund Liebe” (Doğruluk ve Aşk ile) ibaresine yer vermiştir. Buna binaen Hammer hatıratlarında Osmanlı Tarihini tarafsız ve tarihsel yöntemle ele aldığını, Metternich’in siyaset ve edebiyat ile ilgili düşüncesinin doğru olmadığını ve bu sayede kendi yetisini kanıtlayacağını yazmaktadır. Kendince uğramış olduğu bu haksızlıkların ardından vermiş olduğu eserleri ile hak ettiği değeri kazanmayı amaçlamıştır. Böylelikle özellikle kendisini kanıtlama adına koymuş olduğu bu düstur ile “Mit WahrheitundLiebe” (Doğruluk ve Aşk ile) eserinin sonunda kaynaklarının güvenirliliğini ve eksikliğini düşünmesi anlaşılacak bir durumdur. Bu ise kendisinin kaynaklara vermiş olduğu değeri

⁷⁹Tuğba İsmailoğlu Kacı, Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer, Avrasya İncelemeleri Dergisi, 2016, C. 5 sy. 1, s. 2.

⁸⁰İsmailoğlu Kacı, agm, s. 13.

⁸¹Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 23, H. 2, s. 5.

ve yaşamış olduğu kaynak eksikliği neticesinde eserine devam etmemiş olmasını açıklamaktadır.⁸²

Hammer'ın Tarihi birçok dile tercüme edilmiştir. Ancak bizim için çevrilen diller arasında en önemlisi özellikle orijinalinin yayımlanmasının hemen ardından J. J. Hellert tarafından 1835-1841 yılları arasında yapılan Fransızca tercümesidir. Bunun nedeni ise Türkçe'ye yapılan tercümenin Almanca'sından olmayıp, Hellert'in Fransızca tercümesinden yapılmış olmasıdır. Bazı rivayetlere göre Hammer, Hellert'in Fransızca tercümesini bizzat kendisi yönetmiştir. Ancak Hammer'ın hatıratlarından anlaşıldığı üzere böyle bir durum söz konusu değildir. Aksine Hammer, Hellert'in yapmış olduğu bu tercümeyi beğenmemekte ve kınamaktadır. Çünkü Hellert Osmanlı Tarihi'ni Almanca'dan Fransızca'ya tercüme ederken eserin bazı yerlerini çevirmemiştir. Bununla da kalmayıp çevirisine birçok şahsi eklemelerde bulunmuştur. Bu eklemeleri dipnot vb. şekilde belirtmemiştir ve bunları sanki Hammer'ın eserini bu şekilde kaleme almışçasına tercümesine ilave etmiştir. Bu nedenle Hellert'in tercümesi aslına uygun değildir. Bu eserin Türkçe tercümesi Fransızca'dan çevrildiği düşünüldüğünde ise aynı durumun Türkçe tercümesi içinde geçerli olduğu ve yanlışlarla dolu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eserin Türkçe'ye ilk tercümesi Mehmet Ata tarafından “Devlet-i Osmâniyye Târihi” adı ile yapılmıştır.⁸³ Kendisi önsözünde bu eserin Almanca'dan olmayıp da Fransızca'dan dilimize tercüme edilmesinin pek önemli bir durum olmadığını, çünkü Hammer'ın Fransızca tercümeyi onayladığını iddia etmektedir. Kanaatimizce Mehmet Ata'nın önsözünde bu şekilde bahsetmesi, Almanca'ya hâkim olmaması ve aynı zamanda Hammer'ın bu konu ile ilgili hatıratlarında yazdıklarından habersiz olmasından kaynaklanan bir hatadır. Ancak şu da bir gerçektir ki küçük bir hatanın veya eksik bilgi neticesinde kaynak eserlerden sayılan bu müstakil Osmanlı Tarihi eseri Türk dünyasında Hellert'in hataları ile tanınmıştır.⁸⁴ 1836-1838 senelerinde Hammer “Geschichte Des Osmanischen Reiches” (Osmanlı Tarihi) isimli meşhur eserine ek olarak “Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit” (Günümüze kadar Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) adlı çalışmasını yayımlamıştır. Bu eserin Osmanlı tarihine bir ek olduğunu kendisi bu eserinin önsözünde yazmaktadır. Hammer bu eserinin giriş kısmına Osmanlı Tarihi

⁸²Hammer, *age*, s.6-48.

⁸³İsmailoğlu Kacı, *agm*, s. 15.

⁸⁴Hammer-Purgstall, *Dichtkunst*, C.1, s. 14.

eserinin dokuzuncu cildinde yazmış olduğu sonsözünü değiştirmeksizin giriş olarak eklemiştir. Bu çalışmasının oluşması ile ilgili Hammer hatıratlarında, teolog olan Johann Gottfried Eichenhorn'un kendi eseri olan Edebiyat Tarihi için kendisine Osmanlı edebiyat tarihini yazmasını teklif ettiğinden bahsetmektedir. Bu eserinde Hammer, Abdülhamid Kütüphanesinden edindiği kaynakları kullanma fırsatı yakalamıştır. Bu teklif sonucu Hammer "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit" (Günümüze kadar Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) ismi ile dört ciltlik bir çalışma yayımlamıştır.⁸⁵

Hammer çalışmasını ciltlerini Osmanlı padişahlarının hükümrânlık sürelerine göre tasnif etmiştir. Bu eserinin önsözünde Hammer bir oryantalist veya bir tarihçi olarak başka bir vazifeyi de yerine getirmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Devamında ise edebiyatın bir milletin ruhunun, mizacının, dehasının ve ahlakının aynası olduğunu anlatmaktadır. Edebiyatın kutsal ateşin, eğitimin, törenin ve dinin insanlıktan göğe yükselen alevi olduğunu dile getirmektedir. Bu bakış açısı ile yola çıkan Hammer yukarıda da bahsettiğimiz üzere Osmanlı Devleti hakkındaki bilgilerini Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi ile tekrar tekrar kanıtlamaya çalışmış olabilir.⁸⁶

Hammer'in bu çalışmasının bir diğer özelliği ise bu eserini Sultan II. Mahmud'a ithafen kaleme almış olmasıdır. Eserin birinci cildinin başında Sultan'a ithaf edilen yirmi altı beyitlik methiye bulunmaktadır. Gotik alfabesi ile yazılmış dört ciltlik bu eser halen Türkçe'ye çevrilmemiştir. Hammer bu eserinde Osmanlı şiir geleneğinden, önemli ebedi şahsiyetlerden, devletin şairler ile ilişkilerinden bahsetmekte, şair olan devlet adamlarını konu edinmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Hammer çalışmasının sonunda ve Sultan Mahmut'a yazmış olduğu methiyesinin yirmi dördüncü beytinde şairlerin mahlas kullanma geleneğinden dolayı, kendisi için Yusuf ismini kullanmıştır. Beyitte geçen Yusuf ismine dipnot göstermiş ve bir sonraki sayfada bunu şarklı şair kanunları gereği, şairin şiirinin sonunda kendi isminden bahsetmesi gerektiği gerekçesi ile açıklamıştır.⁸⁷ Hammer'in bu eseri Mehmet Fuat Köprülü'ye göre Osmanlı Tarihi'nden sonra en önemli eseridir. Yine bu eser Fuat Köprülü tarafından Hayat Mecmuasının 24 Ocak 1929

⁸⁵Hammer-Purgstall, age, s. 15.

⁸⁶Semavi Eyice, "J. Von Hammer- Purgstall ve Seyahatnâmeleri", *Belleten*, C.46, sy. 183, 1982, ss. 535-550.

⁸⁷Eyice, agm, ss. 535-550.

senesine ait 113. sayısında edebiyat dünyasına tanıtılmıştır. Hammer’ın bu eserinden de anlaşılacağı ve kendisinin de hatıratlarında bahsettiği üzere, onu İslâm’ın büyük isimleri daha da çok ilgilendirmiştir. Bu eserini Sultan II. Mahmut’a ithafından dolayı Hammer Nişan-i İftihar ile ödüllendirilmiştir.⁸⁸

Hammer’ın bir diğer önemli yapıtı “Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung” (Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı) adlı çalışmasıdır. Hammer bu eserini 1813 senesinde kaleme almaya başlamış ve iki cilt olarak 1815 senesinde Viyana’da yayımlamıştır. Bu eserini Hammer Viyana Kongresi esnasında bitirmiş ve ilk olarak bu yapıtı ile madalyalar (Danebrog (Danimarka bayrağı madalyası) ve Annenorden (St. Anna Nişanı)) ile mükâfatlandırılmıştır. Bu eserini Hammer Macar Prensi arşidük Johann’ın anısına yazmış olduğunu hem hatıratlarında hem de eserinin kapak kısmında belirtmektedir.⁸⁹

Hatıratlarında bu çalışmasının kendisinin Osmanlı Devleti Siyasi ve İdari Teşkilatı hakkında diğer iş arkadaşlarına kıyasen daha bilgili olduğuna dair bir delil olduğundan bahsetmektedir.⁹⁰ Eserinin önsözünde Hammer Osmanlı Devleti Anayasası ve İdari Teşkilatı hakkında genel ve güvenilir bir çalışmanın olmadığından ve sebeple böyle bir çalışmayı yayımladığından bahsetmektedir.⁹¹ Böylelikle bu çalışması ile Hammer Osmanlı Devleti’nin anayasasını ve idari teşkilatını eksiksiz bir şekilde ilk defa ele almaya gayret eden isim olmuştur.⁹² Eserin ilk cildi Osmanlı devlet anayasasını ele alırken ikinci cildi Osmanlı Devleti’nin idari teşkilatını konu etmektedir. Osmanlı Devleti yasaması hakkında seneler süren ve o denli yorucu olan kaynak arayışı sonucu Hammer, eserinin ilk cildinde tamamıyla bilinmeyen veya hiç kullanılmamış olan kaynaklara yer vermiştir. Bunlara ek olarak seyahatnameleri, diplomatik yazışmaları, yazı ve bildirileri

⁸⁸Eyice, agm, ss. 535-550.

⁸⁹Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 25, H. 1, s. 23.

⁹⁰Eyice, agm, ss. 535-550.

⁹¹ Remzi AVCI, Alman oryantalizmi ve İslami dönem Fars Edebiyatı: Bir literal geçişkenlik örneği olarak Josef Von Hammer-Purgstall (1774–1856). *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, C. 42, 2019, s. 57-76.

⁹²Hammer-Purgstall, B., ve İlteber, H., XVIII inci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilatı ve Bab-ı Ali. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 2011, s. 564-586.

aslına sadık ve eksiksiz kullanmayı hedeflemiştir. Hammer yerli olduğu kadar yabancı kaynaklardan da yararlanmıştır.

İlk cildinde Hammer kaynaklarından bahsederken İslâm hukuku hakkında da genel ve kısa bir özet vermektedir. Devamında ise özel olarak Osmanlı devlet anayasasını, devletin en iyi müesseselerinin kısa tarihçesini ve son olarak Osmanlı yasamasının yapısından bahsetmektedir. Eserin ikinci cildi, birinci cildinde kaleme alınmış kanunların uygulanmasını içermektedir. Hammer’ın bu eserinin tamamının Türkçe tercümesi mevcut değildir. Son olarak Hammer bu eserinin ikinci cildinin sonunda Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nin dört cildinin içeriğini vermiş ve aslen Doğu’ya ait olan ancak bu eserinde Almanca’ya yerleşmiş Türkçe kelimelerin fihristini vermiştir. Yine bu iki önemli eserinin yanı sıra çalışmamızda konumuz ile ilgili olarak Hammer’ın “Erinnerun genau meinem Leben” (Hayatımdan Hatıralar) adlı kendi otobiyografisinden faydalanılmıştır.⁹³

Hammer, Osmanlı Tarihi adlı eserinin son cildinin yayımlanmasının ardından arkadaşı olan Kontes Purgstall kendisinden kendi otobiyografisini yazmasını istemiştir. Böylelikle Hammer 12 Eylül 1841 senesinde hatıratlarını yazmaya başlamıştır. On bir sene boyunca yazmaya devam etmiştir.⁹⁴ Hatıratlarını kaleme almaya başlamasıyla altı hafta sonrasında ilk kitabı bitmiştir. On ikinci senenin sonunda el yazısı ile kaleme alınmış toplam beş bin dokuz yüz dört sayfadan oluşan bir çalışma ortaya çıkmıştır. Hammer hatıratlarını yazarken bunları hayatta iken yayımlamayı asla düşünmemiştir. Bundan hatıratlarında bahsetmekte ve gerekçe olarak Avusturya’nın yazıları aşırı denetlediğini ve yayımlanmaması sayesinde kimsenin onu eleştiremeyeceğini yazmaktadır. Bu sayede daha serbest yazmıştır.⁹⁵

Hammer hatıratlarını yazmaya başlarken “Bismillah” ile başlamış ve bitirirken “Elhamdülillah temme biinayetillah” ile bitirmiştir.⁹⁶ Yetmiş sekiz yaşına geldiğinde yaşlılığından ve önemli malzeme eksikliğinden kaynaklı hatıratlarını yazmaya son vermiştir. Daha hayatta iken Hammer el yazması mirasına ek olarak hatıratlarını ve mektuplarını devlet matbaasının müdürü olan Hofrat Alois Rittervon Auer’e bırakmıştır.

⁹³Hammer-Purgstall, B., ve İlteber, H., agm, s.564-586.

⁹⁴Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 1, H. 1, ss. 1-5.; B. 47. H. 166. s.19.

⁹⁵Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 1, H. 1, ss. 1-5.; B. 47. H. 166. s.19.

⁹⁶Hammer-Purgstall, “Erinnerungen”, B. 1, H. 1. s. 22.

Hammer'in hatıratları Auer'in tüm uğraşlarına rağmen vefatının hemen ardından yayımlanamamıştır. Ancak 1972 senesinde Avusturya Bilimler Akademisi tarafından Walter Höflechner Hainfeld'de bulunan asıl nüshayı bir firma aracılığı ile mikrofilmlere kaydetme ile görevlendirilmiştir. O dönem mikrofilmlere kaydedilmiş olan iki nüshası Avusturya Bilimler Akademisinin arşivindedir.⁹⁷

Bir diğeri ise, bizimde çalışmamızda faydalandığımız nüsha Karl Franzens-Graz Üniversitesi Bilim Merkezi'nin arşivinde bulunmaktadır. Orijinal nüshası ise Hainfeld Şatosunun özel mülkiyetinde korunmaktadır. Bu kısma kadar Hammer'in ele almış olduğumuz eserleri konumuz ile ilgili olan ve özellikle çalışmamızda faydalandığımız eserleridir. Bu eserler dışında Hammer'in yetmiş sekiz eseri bulunmaktadır.⁹⁸ Bunların bazıları:

- Geschichte der Chane der Krim, unter Osmanischer Herrschaft (Osmanlı Hükümdarlığı Altında Kırım Hanları Tarihi),
- Geschichte der İlthane (İlhanlılar Tarihi),
- İstanbul und der Bosphorus (İstanbul ve Boğaziçi) vb. eserleridir.
- Die Geisterlehre der Moslimen (Müslümanların Ruh Öğretisi)
- Geschichte der schönen Redekünste Persiens" (Farsça'nın Güzel Retorik Sanatlarının Tarihi)
- Litera turgeschichte der Araber (Arapların Edebiyat Tarihi): Geschichtedes Osmanischen Reiches" (Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi)
- Geschichte der Assassinenoder der Mörder Ismaels (Haşhaşinlerin veya İsmaililerin Tarihi)⁹⁹

Hammer önemli bir tarihçi, diplomat, Doğu bilimleri uzmanı olmuş ve bu vasfıyla günümüze kadar birçok insanın takdirini kazanmıştır. Özellikle Osmanlı Tarihi adlı eseri temel kaynak eserlerden sayılmakta ve kullanılmaktadır.

⁹⁷Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 64, H. 1. s. 17.

⁹⁸Hammer-Purgstall, "Erinnerungen", B. 64, H. 1. s. 25.

⁹⁹İlber Ortaylı, "Hammer-Purgstall", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C.15, 1997 s. 493.

2.5. JOHANN LUDWIG BURCKHARDT (1784-1818)

2.5.1. Hayatı

Gezgin John Lewis Burckhardt, İsviçreli olup 24 Kasım 1784 tarihinde Lozan'da doğar. Leipzig ve Göttingen'de şarkiyat çalışmaları alanında uzmanlaşır ve 1806 yılında İngiltere'ye gidip Londra ve Cambridge'de eğitim gördüğü gibi Arapça öğrenir. Bu dönemde İngiliz vatandaşlığına geçer ve Johann Ludwig Burckhardt olan adını John Lewis Burckhardt olarak değiştirir. Gezgin 1809 yılı başlarında merkezi Londra'da bulunan Afrika Cemiyeti tarafından, kuzey yolunu takip ederek Fizan üzerinden Sahra'nın güney bölgesine erişecek şekilde bir keşif gezisine görevlendirilir. Bu gezi boyunca gerekli olan Müslüman kimliği ve Arapça bilgisi için Suriye bölgesine gönderilir. Yolculuğu sırasında 1809 yılının Nisan ayında Malta'ya uğrar ve burada Suriyeli bir tüccar kılığına girip Şeyh İbrahim bin Abdullah eş-Şâmî adı ile bir müddet Kur'an ve fıkıh dersleri aldığı Halep'e gelir. Edindiği sahte kimlik onun asıl amacına ulaşmak için sarf ettiği çabayı gözler önüne serer. Suriye bölgesine gönderiliş amacı Arapça öğrenmek ve bu dili konuşma becerisini geliştirmek olsa da Halep'te bulunduğu dönem içerisinde Reyhanlı Türkmenlerini ziyaret ettiği gibi kendi ifadesine göre ziyaretinin başlıca nedeni, Türkmenlerin çadırları yakınında bulunan bazı kalıntıları görme arzusudur.¹⁰⁰

Halep'te, bitki arayan bir hekim kisvesinde, Türkmen ev sahibim dediği Reyhanlı Türkmenleri arasında önemli bir şahsiyet olan Muhammed Ali Bey ile tanışır. Burada edindiği diğer bir kimlik hekim kisvesidir ki, onun her ne kadar görünürde zihninde oluşturduğu doğulu ve Türk imgesinden gelebilecek bir zarara karşı tedbir olsa da bu basit ve çıkarıcı bir yaklaşım olup asıl amacına ulaşmak için mutlaka kendisini gizlemesi gerektiği düşüncesi ile doğrudan ilgilidir. Muhammed Ali Bey ile tanışmasından sonra 1810 yılı mart ayının ilk haftasında Reyhanlı Türkmenlerinin yaşadığı yere gelir ve Muhammed Ali Bey'in çadırında iki hafta kaldığı gibi onunla, Türkmenlerin yaşadığı yörede bulunan kalıntıları gezer. Bu gezi sırasında yörede gördüklerini not alan gezginin

¹⁰⁰Ortaylı, agm, s. 494.

Reyhanlı Türkmenlerine dair gözlemleri, 12 Mayıs 1810 tarihiyle, ölümünden beş yıl sonra basılan, beşinci eserindeki ekler kısmında yer alır.¹⁰¹

Benzer birçok Oryantalist gibi, Josef von Hammer-Purgstall da temel olarak İslam öncesi anıtlarla ilgilenmiştir. Özellikle, Pagan ve Yahudi-Hristiyan (örneğin İbranilerin Kızıldeniz'i geçtiği düşünülen yer, Rab İsrailoğullarını "manna" ile beslediği yer vb.) konularına odaklanmıştır. Kendisinin betimlediği ıssız köyler ve kasabalar ile bu yerlere ait anıtlar, son derece dikkatli bir şekilde ölçülmüş ve basit araçlarını tam olarak kullanmıştır. Aynı zamanda, özenle koruduğu Yunanca, Latince, Arapça gibi farklı dillerdeki yazıları günlüğünde kıskançlıkla kopyalamıştır. Tüm bu çalışmalarını gerçekleştirirken, Arap topluluğunun şüphesini uyandırmamaya dikkat etmeye özen göstermek durumunda kalmıştır.¹⁰²

Göçebelere tuhaf davranışı genellikle daha sonra çalacağı gizli hazineleri bulmaya yönelik olarak veya büyücülük olarak yorumlanmıştır. Yine de engin manzaraları (dağlar, vadiler, nehirler, sahanaklar), flora tanımlamayı başarmıştır. Suriye'nin Arap kabilelerini ve çevresini anlatmış ve bununla birlikte, büyük şehirler ve ana şehir merkezleri hakkında çok az şeylerden bahsetmiştir. Muhammed Ali Paşa döneminde yükselen Mısır gücünün ve Lübnan Dağı Emir Beşir el-Şihabi'nin erken döneminin çağdaşı idi. Ayrıca Muhammed Ali'nin oğlu ve teğmeni İbrahim Paşa tarafından yıkılmasından kısa bir süre önce Birinci Suudi-Vehhabi Devleti'nin (1744-1818) genişlemesine tanık olmuştur. 32 yaşında genç yaşta dizanteri nedeniyle ölmüştür. En önemli keşfi ise, Transjordan'daki Petra Şehri olmuştur.¹⁰³

2.5.1. Eserleri

Burckhardt, önemli eserlerinden meydana gelen zengin Arapça koleksiyonunu Cambridge Üniversitesi'ne bağışlamıştır. 1809 yılının başından ölümüne dek hizmet verdiği Afrika Cemiyeti'nin yayınladığı yapıtlar aşağıdaki gibidir;¹⁰⁴

¹⁰¹John Lewis Burckhardt, *Travels In Syria And The Holy Land*, London: Published By The Association For Promoting The Discovery Of The Interior Parts Of Africa, 1822.

¹⁰²Karyemez, Ö., Çeviriler Işığında Joseph Freiherr Von Hammer-Purgstall'ın Edebiyatçı ve Çevirmenlik Yönünün İrdelenmesi (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) 2008.

¹⁰³Burckhardt, age, 1822.

¹⁰⁴Robert L. Hess, "Burckhardt Johann Ludwig", *The Encyclopedia Americana*, C. IV, s.783.

Türk coğrafyasında geniş bir alanda yayılış gösteren ve asıl kütlesi Halep ve Antakya çevresinde yaşayan Reyhanlı Türkmenleri sosyal nizam olarak bir boy statüsünde olup genellikle Mursaloğlu ailesinden bir boy beyi tarafından idare edilir. Gezginin yörede bulunduğu dönem içerisinde boyun başında Mursaloğlu Haydar Bey bulunur. O, en güçlü bey ve onun dönemi boyun en şaşalı devri olarak gösterilir.¹⁰⁵ Sarıcalar Oymağı'ndan olan Boy Beyi Mursaloğlu Haydar Bey, gezginin verdiği bilgilere göre Değirmenkaşı'nda bulunan konağında oturur. Mursaloğlu Haydar Bey idaresindeki Reyhanlı Türkmenleri, Türk sosyal nizamı çerçevesinde Avşar, Bahadırlı, Delikanlı, Coşlu, Halallı, Karaahmetli, Karasüleymanlı, Karkın, Kodallı, Löklü, Okçu, Sarıcalar ve Torun adlarında on üç oymaktan oluşan büyük bir boy hüviyeti taşır. Sarıcalar'ın kökeni Maden, Coşlu'nun Payas, Bahadırlı'nın Samandağ, Halallı'nın Barak olarak verilir ancak verilen bu köken bilgisi oymakların yaşadığı coğrafi saha ile ilgili olmalıdır.¹⁰⁶

2.5.1.1. *Travels in Nubia*

Eser, Avrupalılar'ın Kuzey Sudan ve Sennâr bölgelerinde yaşayan Araplar ile ilgili eserlerin ilklerinden olup bazı biyografik incelemeleri de anlatmaktadır.¹⁰⁷

2.5.1.2. *Travels in Arabia*

Arabistan'a hac için gittiğinde gezdiği Cidde, Tâif, Mekke, Medine ve Yenbu 'daki izlenimlerini anlattığı bir seyahatnâmedir.¹⁰⁸

2.5.1.3. *Notes on the Bedouins and the Wahabys*

Arabistan'da bulunduğu sırada aralarında yaşadığı ve merkezlerini ziyaret ettiği Vehhâbîler ile bedevîlerin siyasî, iktisadî, askerî ve içtimaî durumlarıyla ilgili gözlem ve izlenimlerini derlediği iki ciltlik bir eserdir.¹⁰⁹

2.5.1.4. *Mecmû 'amine'l-emşâli'l- 'Arabiyye*

Arapça olarak hazırladığı bu eser İngilizce'ye (*Arabic Proverbs or the Manners and Customs of the Modern Egyptians*, London 1830, şerhiyle birlikte), Almanca'ya ve

¹⁰⁵Şemsettin Mursaloğlu, Büyük Reyhanlı Türkmen Aşireti Tarihi, 1984, İzmir: Karınca Matbaacılık.

¹⁰⁶Burckhardt, age, 1822.

¹⁰⁷Cengiz Kallek, "Burckhardt Johann Ludwig", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.), C.5, 2000, s. 421.

¹⁰⁸Kallek, "Burckhardt Johann Ludwig", 421.

¹⁰⁹Kallek, "Burckhardt Johann Ludwig", s. 421.

İngilizce'ye çevrilerek "Arabic Proverbs or the Manners and Customs of the Modern Egyptians" adıyla (London 1830) yayımlanmış ve Almanca gibi diğer Batı dillerine de tercüme edilmiştir.¹¹⁰

2.6. EDWARD WILLIAM LANE (1801-1876)

2.6.1. Hayatı

Edward William Lane, 1801 yılında Lane ailesinin üçüncü oğlu olarak Hereford'da dünyaya gelmiştir. Babasını henüz 13 yaşındayken kaybeden Lane, Bath ve Hereford'da bulunan okullarda orta öğrenimini tamamladıktan sonra Cambrigde'e gittiyse de burada üniversiteye devam etmek yerine Londra'ya geçerek kardeşinin yanında ressamlık tahsili görmüştür.¹¹¹ Ressamlık eğitimi aldığı sırada Arapçaya ilgi duymaya başlayan Lane, kısa sürede Arapçayı oldukça iyi bir şekilde öğrenerek şarkiyat çalışmalarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu süreçte sağlık durumu bozulan Lane, buna rağmen kariyerinin devamı için oldukça önemli bir yere sahip olan Mısır seyahatine çıkmıştır.¹¹²

Lane'in Mısır'daki yaşamı 1825'te başlayan ve üç farklı dönemde toplamda 12 yılı kapsayan bir süreçtir. Mısır'da kaldığı süre boyunca Mısır halkının gelenek, görenek, adet ve yaşam biçimine yönelik yazmayı planladığı eserine ilişkin malzeme toplamak için halk arasında Osmanlı kıyafeti giyip, Mansurefendizâde adını alarak yaşamıştır. Eski Kahire'de Bab El-Hadid'in yanında yaşayan Lane, bu dönemde bir yandan eseri için malzeme toplarken bir yandan da Şeyh Muhammed'in Ayyad El-Tantawi (1810-1861)'den Arapça özel dersler alarak hem yazı dilini hem de halk dilini oldukça iyi bir şekilde öğrenmiştir. Ayrıca Müslüman gibi yaşayarak da yerel halkın dini yaşantısı ve anlayışı noktasında da önemli bilgiler elde etmiştir.¹¹³

¹¹⁰İnci Koçak, *Arap atasözleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, sy. 35, 1991, s. 171-179.

¹¹¹Stanley Lane-Poole, *Life of Edward William Lane*, London: Read Books, 2012, s. 10.

¹¹²Arthur John Arberry, *Oriental Essays*. London: George Allen & Unwin, 1960, s. 75.

¹¹³Leila Ahmed, *Edward William Lane*. London: Longman, 1978, s. 18.

2.6.2. Eserleri

2.6.2.1. *The Manners and Customs of the Modern Egyptians*

Lane, 1828 yılında Mısır'da topladığı bilgilerle birlikte İngiltere'ye dönmüştür. İngiltere'de Mısır halkının gelenek ve görenekleri ile ilgili tuttuğu notları Lord Brougham'da gösteren Lane, onun teklifi ile 'The Society for the Diffusion of Useful Knowledge' isimli kuruluş tarafından tekrar Mısır'a gönderilmiştir. 1833 yılında tekrar Mısır'a giden Lane, 1835 yılına kadar orada bilgi toplayarak tekrar İngiltere'ye dönmüştür. Dönmesinin hemen ardından 'The Manners and Customs of the Modern Egyptians' ismiyle ilk eserini yayımlamıştır. Oldukça büyük ilgi gören eser Lane'ye önemli bir itibar kazandırmıştır¹¹⁴ Bu eserin ardından Elf leyle ve leyle'nin İngilizce çeviri üzerinde çalışan Lane, bu eserin Avrupa dillerine yapılan aslına en uygun çevirisini ortaya çıkarmıştır. Eser, kardeşi William Harvey tarafından çizilen resimlerle birlikte basılmıştır. Lane'in esere katkı olarak Orta Çağ Araplarının yaşamına ve kültürüne ilişkin eklediği notlar, eseri içerik açısından oldukça zenginleştirmiştir.¹¹⁵

2.6.2.2. *Arabian Society in the Middle Age Studies from the Thousand and One Nights*

Lane'indaha sonraki büyük eseri Binbir Gece Masalları'nın tercümesi olmuştur. 1840 yılında üç cilt şeklinde ve 1859 yılında da revize edilmiş bir şekilde basılan eser, Batı dünyasında oldukça ses getirmiştir. William Harvey tarafından resimleri çizilen esere yönelik Lane'in ansiklopedik açıklamaları ölümünden sonra, 1883 yılında yeğeni Stanley Lane-Poole tarafından 'Arabian Society in the Middle Age Studies from the Thousand and One Nights' ismiyle yayımlanmıştır.¹¹⁶ Lane'in çevirisi hem olumlu hem de olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Onun eseri çevirirken yaptığı katkı ve düzenlemelerin esere olumlu katkı yaptığını öne sürenler

¹¹⁴Jason Thompson, *Edward William Lane: The Life of the Pioneering Egyptologist and Orientalist, 1801-1876*, Cairo: American University in Cairo Press, 2010, s. 29.

¹¹⁵Ahmed, age, s. 25.

¹¹⁶Robert Irwin, *The Arabian Nights: A Companion*. London: Allen Lane, 1994, s. 52.

olduğu gibi onun eseri Arapçadan çevirirken kaynak dile sadık kalmadığını ve eserin anlatımını bozduğunu dile getirenler de bulunmaktadır.¹¹⁷

2.6.2.3. *Selections from the Kur'an*

Lane aynı dönemde, Kur'anda geçen ayetlerden seçtiklerini İngilizceye çevirerek not ve açıklamaları ile birlikte kaleme aldığı 'Selections from the Kur'an' isimli eserini de yayımlamıştır.¹¹⁸

2.6.2.4. *Modern Egypti ans ve Selections from the Kur-an*

Bu eserinde, İslâm dini hakkında genel bilgiler vermektedir. Ona göre İslâm tam bir teizm olup, Hristiyanlığa göre daha saf fakat daha katı bir dindir. İslâm'ın inanç esasları gayet sade ve anlaşılır olup, İslâm'da hurafelere yer yoktur. Ruhbanlığın tiksindiriciliği ve iticiliği İslâm'da bulunmamaktadır. Bununla birlikte İslâm kuralcı olup, mümine fazla bir hürriyet tanımamaktadır. İslâmiyet, tanrı ile kul arasına Peygamber ve Kur'ân'ı yerleştirir; Müslümanları Tanrı ile doğrudan bir ilişki içine girmeye teşvik etmez. İslâm, tanrıyı sert ve acımasız olarak tarif etmektedir; bu yüzden İsa Mesîh'in tanrısında bulunan birçok merhamet öğelerini dışarıda bırakmaktadır.¹¹⁹

2.6.2.5. *An Arabic-English Lexicon*

Lane, 1842 ile 1849 yılları arasındaki dönemi kapsayan üçüncü Mısır ziyaretinde yazmayı düşündüğü Arapça-İngilizce sözlük için malzeme toplamıştır. Sözlüğünü kaleme alırken Ezher şeyhi İbrahim bin Abdülgaffâred-Desîki'den önemli oranda yararlanan Lane, bunun yanı sıra, sözlüğün metodolojik yapısına dair Süyuti'nin 'el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa' isimli eserini ve Murtazâ ez-Zebidi'nin 'Tâcü'l-'arus' isimli eserini okuyup bu eserleri İngilizceye çevirerek çalışmıştır. Lane'in Arapça-İngilizce sözlüğünün temel kaynağını Fîrûzâbâdî'nin 'el-Ğâmûsü'l-

¹¹⁷Geoffrey Roper, "Texts from Nineteenth-Century Egypt: The Role of E. W. Lane", *Travellers in Egypt*, Paul and Janet Starky (ed.), London; I.B. Tauris, 1998, s. 248.

¹¹⁸Jason Thompson, "Edward William Lane's 'Description of Egypt'", *International Journal of Middle East Studies*, C.4, sy. 28, 1996, s. 568.

¹¹⁹Edward William Lane, *Selections from the Kur-an*, Londra, 1879, s. 38.

muḥîṭ'i isimli eseri ile bu eserin şerhi olan 'Tâcû'l-'arûs' isimli eser oluşturmaktadır.¹²⁰

Lane, Mısır'daki son döneminde topladığı malzemeler ile birlikte 1849 yılında İngiltere'ye dönüp ölümüne kadar sözlük üzerinde çalışmıştır. Lane sözlüğü tamamlamadan Arap alfabesinin 21. harfi olan Qāf harfindeyken 10 Ağustos 1876 tarihinde hayatını kaybetmiştir.¹²¹ Lane'in ölümünün ardından yarım kalan sözlük, yeğeni Stanley Lane-Poole Lane'in notlarına dayanarak bitirilmiş ve Lane'in ölümünden yirmi yıl sonra yayımlanmıştır.¹²²

Lane, özellikle Arap dili ve edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla diğer oryantalistler arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Lane, diğer oryantalistlerin aksine Doğu'ya ilişkin bilgilerini yerinde görerek edinmiş veya birincil kaynaklara dayandırmıştır. 1830 lu yıllarda Mısır'da bir Müslüman gibi yaşayan ve bilgiler elde eden Lane'in Arap diline ve edebiyatına ilişkin çalışmaları oryantalist külliyatta önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle onun Arapça-İngilizce sözlüğü bu alanda ortaya konulmuş en kapsamlı kaynaklardan birisi olma niteliği göstermektedir.¹²³

Lane'in büyük etki uyandıran Arapça-İngilizce sözlüğü (An Arabic-English Lexicon), dillerdeki mevcut sözcüklerin yanında eski sözlüklerde bulunmayan birçok sözcüğün edebi eserlerin taranmasıyla ortaya çıkarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Lane'in sözlüğünde sözcüklerin diğer dildeki karşılıklarını özenle ve kusursuz bir şekilde açıklaması, yazarın Arap dili ve edebiyatı alanındaki hatırı sayılır bilgisinden kaynaklanan tenkit, ta'lik ve şerhin sözlükte yer alması gibi özellikler sözlüğü benzer sözlüklerden üstün kılan yönleridir. Kendisinden sonra Badger, Kazimirski, Dozy gibi sözlük yazarı oryantalistlerin temel başvuru kaynağı

¹²⁰Adlî Tâhir Nûr, *Edvârd Vilyem Lîn: el-Müsteşriku 'l-kebîr*, Kahire: 1973, s. 39.

¹²¹Ahmed, age, s. 67.

¹²²Ahmed, age, s. 68.

¹²³Selda G. Özden, "Bir İngiliz Oryantalistin Portresi: Edward William Lane (1801-1876)", *Tarih Dergisi*, sy. 73, 2021, s. 149-172.

niteliği gösteren eser, oryantalistlerin Arap diline yaptığı en büyük katkı olarak kabul edilmektedir.¹²⁴

Lane'in sözlüğünün giriş kısmı, Arap dili ve bu alandaki sözlük çalışmalarının tarihsel gelişimi konusunda yazılmış ayrı bir çalışma niteliği göstermektedir ve büyük öneme sahiptir. Lane sözlüğünü, ilki alfabetik sıraya göre ve 3064 sayfa olacak şekilde 8 cilt halinde, ikincisi ise nadir sözcükleri içerecek şekilde iki kitap halinde neşretmeyi planladığını eserinin iç kapağında belirtmiş olsa da ilk kitap basılmış olmasına karşın ikinci kitabın hazırlanmasına yazarın ömrü vefa etmemiştir.¹²⁵ Bu husus, Dozy'nin 'Mülhaku'l-me'âcimi'l-'Arabiyye' isimli yapıtını yayımlamasına etki etmiştir. Lane'in ölümünün ardından sözlüğün birini kitabının son 3 cildini yeğeni Stanley Lane-Poole'un hazırladığı eserde yazmasa da bilinen bir gerçektir. Diğer yandan Lane'in Mısır'da bulunduğu dönemlerde çizdiği ve orijinaleri 'The Draft of the Description of Egypt' ismiyle Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde saklanan resimleri de yine yeğeni Stanley Lane-Poole tarafından 'Cairo Fifty Years Ago' ismiyle 1896 yayımlanmıştır.¹²⁶

Lane, Arap dili ve edebiyatında kaleme aldığı eserlere ek olarak, Kur'an, Arap edebiyatı, kültür ve geleneklere yönelik çeşitli makaleler sunmuştur. İbrâhim ed-Desûkî gibi yakın dostları tarafından da dahil olmak üzere, birçok yazar, Lane'in yaşamı, karakteri ve eserleri üzerine kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmiştir.¹²⁷

2.7. FREDERICK DENİSON MAURİCE (1805-1872)

Maurice, 29 Ağustos 1805 tarihinde henüz 19. yüzyılın ilk yıllarında, İngiltere'nin Suffolk bölgesinde dünyaya gelmiştir. Ailesinde babası ile diğer aile bireylerinin arasında önemli dini görüş ayrılıkları bulunması Maurice'nin düşünsel kimliği ve eserleri üzerinde de etkili olmuştur. Otobiyografik nitelikteki eserinde

¹²⁴Stanley Lane-Poole, *Life of Edward William Lane*, London: Read Books, 2012, s. 101.

¹²⁵Edward William Lane, *Arabic English Lexicon*, London: KaziPubns Inc., 1993, s. 8.

¹²⁶Poole, age, s.102.

¹²⁷John Rodenbeck, "Edward Said and Edward William Lane", *Travellers in Egypt*, London: I.B. Tauris, 1998, s. 239.

ailesinde yaşanan görüş ayrılıklarının hem kafasını karıştırdığını hem de ilk düşünsel tercihleri üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir.¹²⁸

Maurice Cambridge bulunan Trinity College'de yükseköğrenim hayatına adım atmış olsa da daha sonra buradan ayrılıp Oxford'daki Exeter College'de eğitim gördü ve buradan mezun olmuştur. Yükseköğrenim hayatında yaşadıkları özellikle de Londra ve Southampton'da yaşarken edindiği tecrübeler düşünsel kimliği üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur.¹²⁹Maurice'nin gençlik ve yetişkinlik yılları İngiltere açısından önemli gelişmelerin yaşandığı yıllara denk gelmektedir. Dev bir endüstri ülkesi haline gelen İngiltere, emperyalist yarışta da sömürge edinmek için diğer Avrupalı ülkeler ile yarışmaktadır. Diğer yandan endüstrinin diğer bir sonucu olarak sınıf mücadeleleri İngiltere'de yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Dolayısıyla canlı bir sosyal-siyasal ortamda Maurice de çok yönlü bir nitelik kazanmıştır. Ailesinden gelen teolojik geleneği sürdürerek bir teolog olmasının yanı sıra düşünsel çatışmaların içerisinde Hristiyan sosyalizminin de kurucusu ve aktivisti olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda 19. yüzyılın öncü İngiliz oryantalistlerindendir.¹³⁰ Kariyerinin büyük bölümü Londra ve Cambridge'de geçiren Maurice, çeşitli görevler üstlenmiş ve ahlak felsefesi üzerine dersler vermiştir.¹³¹

1838 yılında yayınladığı Mesih'in Krallığı (The Kingdom of Christ) en önemli ve en çok ses getiren eseri niteliği taşımaktadır.¹³² Yaşamının büyük bölümünde metafizik ve ahlak felsefesi alanında dersler ve vaazlar veren Maurice, 1 Nisan 1872 tarihine hayatını kaybetmiştir.¹³³ Arkasında kırktan fazla eser bırakan

¹²⁸Frederick Maurice, *The Life of Frederick Denison Maurice: Chiefly Told in His Own Letters*, London: Macmillan and Co., 2017, s. 175.

¹²⁹Bernard Reardon, *Religious Thought in the Victorian Age*, London: Longman Group, 1980, s.145.

¹³⁰Olive Brose, *Frederick Denison Maurice: Rebellious Conformist*. Ohio: Ohio University Press, 1971, s. 15.

¹³¹David Loring Conant, "F. D. Maurice's Vision of Church and State" (AB thesis, Cambridge, Massachusetts, Harvard University, 1989), s. 10.

¹³²John Rogerson, *Bible and Criticism in Victorian Britain: Profiles of F.D. Maurice and William Robertson Smith*, London: Bloomsbury Academic & Professional, 1997, s. 22.

¹³³Guy Harvey Ranson, *F. D. Maurice's Theology of Society: A Critical Study* (Ph Dthesis, New Haven, Connecticut, Yale University, 1956, s. 11.

Maurice'nin düşünceleri ve eserleri çağdaşları arasında hem olumlu hem de olumsuz yönde eleştirilmektedir.¹³⁴

Dinin özünün insanların kalplerindeki inanç olduğunu düşünen Maurice, İslamiyet üzerine Batı dünyasındaki yanlış değerlendirmeleri ele almaktadır. Ona göre İslamiyet'in çağlar aşan gücünü sadece onun askeri kapasitesi ile açıklamak mümkün değildir. Ona göre, oryantalistlerin genel olarak iddia ettikleri gibi Kur'an'ın içeriğinin eski ve yeni ahitlerden alındığı düşüncesi de tutarsızdır. Maurice'nin üzerinde durduğu bir diğer nokta da Hz. Muhammed'in peygamberliğidir. Oryantalistlerin Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı sahtekâr olduğu yönündeki suçlamalarına katılmayan Maurice, Hz. Muhammed'in ve Hz. İsa'nın inanılırlıklarını bir tutmaktadır.¹³⁵ Maurice, 19. yüzyılın ilk İngiliz oryantalistlerinden olarak İslam ve Kur'an üzerine fikirleri ile daha sonraki oryantalistleri de etkilemiştir.¹³⁶

Yazara ait önemli eserleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- Eustace Conway (1834)
- The Kingdom of Christ (Mesih Krallığı) (1838)
- Theological Essays (Teolojik Denemeler) (1853)
- The Doctrine of Sacrifice Deduced From the Scriptures (Kutsal Kitaplardan Çıkarılan Fedakârlık Doktrini) (1854)

2.8. WILLIAM CURETON (1808-1864)

2.8.1. Hayatı

William Cureton (1808-1864), 19. yüzyılın önemli İngiliz oryantalistlerinden biridir. Arapça dilbilimi, çeviri çalışmaları ve özellikle Kur'an'ın erken dönem metinlerine

¹³⁴Jeremy Waldron, "Mill on Liberty and on the Contagious Diseases Acts", *J.S. Mill's Political Thought: A Bicentennial Reassessment*, Urbinate, Nadia; Zakaras, Alex (ed.), Cambridge: Cambridge, University Press, 2007, s. 51.

¹³⁵Reardon, age, s. 150.

¹³⁶Reardon, age, s. 151.

yönelik araştırmalarıyla tanınmıştır. İşte William Cureton'ın hayatı ve katkılarına dair daha detaylı bilgi:

William Cureton, 12 Eylül 1808 tarihinde İngiltere'nin Norfolk ilinde dünyaya geldi. Kiliseye olan ilgisi, genç yaşlarda dikkat çekti ve Anglikan Kilisesi'ne katılarak papazlık yoluna adım attı. Ancak onun gerçek ilgi odağı Arapça diline ve Doğu kültürlerine yönelikti.¹³⁷

Cureton'un Arapça'ya olan merakı, kilise içinde teolojik çalışmalar yapma fırsatı bulmasına neden oldu. Arapça öğrenmeye başladı ve bu dili derinlemesine incelemeye girişti. Özellikle Kutsal Kitap olan Kur'an'ın erken dönem Arapça metinlerine ilgi duydu. British Museum'un Arapça koleksiyonlarına erişim sağlayarak, erken dönem Kur'an el yazmalarını inceleme şansı elde etti.

Cureton'un en dikkat çekici çalışmalarından biri, "Etiyopya Kitabı Henok"un Arapça çevirisidir. Bu eser, Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nde yer alacak olan metni içerir ve Yahudi apokrif yazıları arasında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Cureton, British Museum koleksiyonundaki Arapça el yazmalarını inceleyerek Kur'an'ın erken dönem çeşitliliklerini ve metin evrimini anlamamıza yardımcı oldu. Özellikle "Curetonian Manuscript" olarak bilinen el yazması, Kur'an'ın daha önce bilinmeyen bazı versiyonlarını içeriyordu.¹³⁸

Cureton'un çalışmaları, İslam'ın kutsal kitabının tarihini ve metin gelişimini anlamak için önemli bir pencere açtı. Ancak bazı eleştirmenler, Cureton'un çevirilerinin doğruluğu ve eksiklikleri konusunda tartışmalar yürüttüler. Yine de onun Kur'an'ın erken dönemine dair yaptığı çalışmalar, İslam tarihi ve metinlerine dair literatüre önemli bir katkı sağlamıştır.¹³⁹

¹³⁷Hans Daiber, *Bibliography of Islamicphilosophy: Alphabetical list of publications*, Brill, Vol. 1. 1998.

¹³⁸Mustafa Shah, *Islamic The Logical Discourses and the Legacy of Kalām: Gestation, Movements and Controversies*, Gerlach, 2019, s. 452.

¹³⁹George Kiraz, *Syriac Versions of the Bible. The Oxford Handbook of the Bible in Orthodox Christianity*, 2022, s. 69

William Cureton, 1864 yılında 56 yaşında Londra'da hayatını kaybetti. Onun Arapça dilbilimine ve İslam kültürüne olan katkıları, günümüzde hala değerli kabul edilen çalışmalar arasında yer almaktadır. Kur'an'ın erken dönem metinlerine yönelik yaptığı analizler ve çeviriler, hala ilgi çekici bir konu olarak akademik çevrelerde tartışılmaktadır.

2.8.2. Eserleri

"Remains of a Very Ancient Recension of the Four Gospels in Syriac" (1858): Bu eser, Cureton'un öncülük ettiği çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıktı. Eski bir Süryanice el yazması olan "Sinaitic Palimpsest"i inceleyerek, bu metnin çok eski bir İncil çevirisi olduğunu savundu. Bu eser, İncil'in farklı versiyonlarını anlamaya yönelik önemli bir kaynaktır.

"Corpus Ignatianum" (1849): Bu eser, Aziz Ignatius'un mektuplarını İngilizce'ye çevirdiği ve Latince metinlerini sunarak İngilizce konuşan dünyaya tanıttığı bir çalışmadır. Ignatius'un mektupları, erken Hristiyanlık tarihine dair önemli bilgiler içerir.

"Fragments of the Iliad of Homer from a Syriac Palimpsest" (1851): Bu eser, Cureton'un çevirileri ve analizleriyle elde ettiği bulguları içerir. Eski bir Süryanice el yazması üzerindeki yazılar, Homeros'un "İlyada" eserinin bazı bölümlerini içermektedir.

"Spicilegium Syriacum" (1855): Cureton'un çeşitli Süryanice el yazmalarından seçilen metinlerin çevirilerini ve açıklamalarını içeren bu eser, Arapça dilbilimi ve Hristiyanlık tarihine dair önemli bilgiler sunar.

"Ancient Syriac Documents Relative to the Earliest Establishment of Christianity in Edessa" (1864): Bu eser, Edessa'da Hristiyanlığın erken dönemine dair önemli belgeleri içerir. Cureton, Süryanice belgeleri çevirerek ve açıklayarak bu döneme ışık tutar.¹⁴⁰

¹⁴⁰Selda Güner, Oryantalizmin orta çağ Avrupasındaki düşünsel kökenleri: Batı'nın "ötekileştirdiği" müslüman doğu. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 25, 2008, sy. 1.

2.9. BADGER GEORGE PERCY (1815-1888)

2.9.1. Hayatı

Londra'nın kuzeydoğusunda yer alan Chelmsford'da doğmuştur. Çocukluğu, ailesi ve yetişme usulü ile ilgili bilgiler yetersizdir. İngiliz ordusunda çavuş olan babası, göreve gittiği Malta'da öldüğünde Badger on dokuz yaşında idi. Burada sorunlarla ve ciddi bir resmi eğitim almadan büyümüştür. Yabancı dil öğrenmeye yönelik olarak ciddi bir yeteneği olduğu için kısa sürede Malta dilini ve halk Arapça'sının yerel bir dili olan bu dile egemenliği sayesinde diğer Ortadoğu dillerini öğrenmiştir.¹⁴¹

1835-1836 tarihlerinde yaptığı ilk Ortadoğu gezisi kapsamında gitmiş olduğu Beyrut'ta Arapça araştırmalarını sürdürmüştür. Malta'ya döndüğünde katıldığı Anglikan Kilisesi Misyonerlik Teşkilâtı'nın Valletta'daki yayınevinin Arapça alanında tercüman ve matbaacı şeklinde eğitim almıştır. Burada, aralarında çağdaş Arap dili ve edebiyatının önde gelenlerinden olan Lübnanlı ünlü yazar Fâris eş-Şidyâk'ın da olduğu ilim adamları ve gezici vâizlerden müteşekkil bir gruba dahil olmuştur.¹⁴²

1841'de Malta'dan ayrılarak rahiplik yapmak için İngiltere'ye gittiyse de 1842-1862 seneleri arasında geçen dönemin önemli bir bölümünü farklı görevlerle yine Ortadoğu'da devam ettirmiştir. Kuzey Irak'taki Nestûrî Kilisesi'ne yaptığı ziyaretin izlenimlerini anlatan yapıtını 1852 yılında yayımlamıştır.¹⁴³

1845 yılında atandığı Bombay Piskoposluğu'na bağlı papazlık görevini 1862 yılına dek devam ettirmiştir. Vaktinin büyük bir bölümünü geçirdiği Aden'de, 1854'ten itibaren de yerel İngiliz yönetiminin Güney Yemen'deki Arap kabileleriyle olan ilişkilerinde izleyeceği diplomatik ve siyasi yaklaşımın tespit edilmesinde önemli bir rol almıştır. Buradaki yetkililerden büyük bir itibar gören Badger, bunların başında gelen Sir James

¹⁴¹Hasan Gümüşoğlu, "Arşiv Belgeleri Işığında İngiltere'nin Hilâfet Politikası (1875-1925)", *Strategic Public Management Journal*, C. 7, 2021, sy. 14, ss. 13-27.

¹⁴² Stanley Poole-LANE, *Life of Edward William Lane*. London: Williams and Norgate, 1877, s. 95.

¹⁴³Yücel Bulut, "Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones", *İstanbul University Journal of Sociology*, c. 3, 2012, sy. 6, ss. 71-106.

Outram tarafından Arabistan ve Hûzistan'a karşı düzenlenen bir askerî sefere katılmıştır.¹⁴⁴

1860 yılında Umman'a gönderilen komitede görev almış olup, bu görevi esnasında kendisine Umman Sultanı Seyyid Süveynî tarafından, Humeyd b. Muhammed b. Rüzeyk'in (ö. 1274/1857), 661-1856 seneleri arası Uman tarihi ile ilgili hazırladığı el-Fethu'l-mübîn fî sîreti's-sâdeti'l-Bû Saîdiyyîn isimli yapıtın bir yazma nüshası armağan olarak verilmiştir. Badger İngilizce'ye tercüme ettiği bu eseri uzun bir mukaddime, dipnotlar ve birtakım ilavelerle 1870'e dek getirerek History of the Imams and Seyyids of Oman ismiyle yayımlamıştır (London 1871; New York 1963). Daha sonra yaptığı çalışmalarında bu neşrin eserin noksan bir nüshasına dayandığı ve bazı çeviri hataları yaptığı ifade edilse dahi Badger'in gerçekleştirdiği açıklamalar ve eklemelerle bu kaynağın değerini çok yükselttiği özümsemiştir.¹⁴⁵

Badger Mısır'da ziyaretçi kılığında geçirdiği 1861-1862 dönemleri süresince, bölgede bulunan olası savaşları planlayan eski dostu General Outram için, ülkedeki askerî istihkâmlarla o esnalarda inşa durumunda olan Süveyş Kanalı ile ilgili istihbarat araştırmaları gerçekleştirmiştir; istihbaratçılara gereken tüm incelikleri kapsayan farklı raporlar hazırlamıştır. 1872 ve 1878 yıllarında Zengibar'a gönderilen diplomatik misyonlarda yer almıştır.

2.9.2. Eserleri

Eserlerinden en önemlisi An English-Arabic Lexicon/Kitâbü'z-Zahîreti'l-ilmiyyefi'l-lugateyni'l-İnkilâziyyeve'l-'Arabiyye isimli sözlüktür. İngilizceye sözcük ve deyimlerin klasik Arapça'daki ve yerel dillerdeki karşılıklarını büyük bir ustalık ile vermesi bakımından önemli bir yapıttır. 1872-1881 arasındaki dokuz senesini telifi ve dizgisinin tashihiyle geçirdiği, öncesinde benzeri gerçekleştirilmemiştir. Böyle bir yapıtı hazırlamasının nedeni, Malta'da 1830'lu senelerde sürdürdüğü yayıncılık faaliyetleri

¹⁴⁴Bulut, agm, ss. 71-106.

¹⁴⁵Yunus Kaya, Oryantalizm–Postkolonyalizm ve Sanat. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, C. 6, sy. 30, 2017, s. 647-665.

kapsamında eğitimle alakalı farklı eserlerin İngilizce'den Arapça'ya çevirisini yaparken karşılaştığı tercüme zorluklarıdır.¹⁴⁶ Diğer önemli eserleri ise şu şekildedir:

2.9.2.1. *Description of Malta and Gozo (Malta 1838; Valletta 1851; Malta 1858)*

Bu kitap, Malta ve Gozo adalarının kültürü, folkloru, coğrafyası, topoğrafyası ve tarihi üzerine yoğunlaşan bir çalışmadır. Badger, bölgeye yönelik çocukluğundan beri sahip olduğu ilmî birikimini kullanarak bu eseri kaleme almıştır.

Kitap, detaylı ve titiz gözlemler sonucu elde edilen zengin verilere dayanır. Malta adalarının kültürel mirası, yerel gelenekler, coğrafi özellikler ve tarihsel geçmişi, Badger'ın gözlemci yaklaşımıyla ele alınmıştır. Eser, yerel halkın yaşam tarzı, geleneksel pratikleri ve tarihi geçmişi hakkında derinlemesine içgörüler sunmayı amaçlar.¹⁴⁷

2.9.2.2. *Kitâbü'l-Muhâvereti'l-ünsiyye (Malta 1840)*

Malta'da 1840 yılında yazılmış olan "Kitâbü'l-Muhâvereti'l-ünsiyye," William Lane ve Ahmed Fâris'in birlikte hazırladığı bir eserdir. Bu çalışma, İngilizce eğitim alan öğrenciler için tasarlanmıştır. Kitap, Arapça ve İngilizce arasındaki dil becerilerini geliştirmek amacıyla tasarlanan alıştırma içerir. Aynı zamanda, içinde farklı diyaloglar da bulunduran eser, Batı medeniyetinin ve kültürünün üstünlüğünü vurgulayan kısımları da içerir.¹⁴⁸

2.9.2.3. *The Nestorians and their Rituals*

"1842-1844 ve 1850" yıllarında gerçekleştirdiği Mezopotamya'daki misyonerlik gezisinin izlenimlerini yansıtan "The Nestorians and their Rituals," George Percy Badger tarafından kaleme alınmış bir çalışmadır. Bu eser, Suriye'deki Ya 'kübîler, Katolikler ve Keldânîler gibi Hristiyan mezheplerinin güncel durumunu ele alırken, aynı zamanda

¹⁴⁶Bryan S. Turner, *Outline of a Theory of Orientalism*, Orientalism: Early Sources, Routledge, 2000, London.

¹⁴⁷İsmail Cerrahoğlu, Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 31, sy. 1-4, 1989, s. 95-136.

¹⁴⁸George Smith, "Muir, William", *Dictionary of National Biography*, Oxford: Oxford University Press, 1912, c. II, s. 659.

Kuzey Irak'taki Nestûrîler ve Yezîdîler gibi dini toplulukların inanç prensiplerini de anlatır.¹⁴⁹

2.9.2.4. A Visitto the Isthmus of Suez Canal Works (London 1862)

George Percy Badger tarafından "1862" yılında yazılan "A Visit to the Isthmus of Suez Canal Works," Süveyş Kanalı'nın inşası ile ilgili gözlemlerini içeren bir eserdir. Badger, bu eseri yazarken Süveyş Kanalı'nın inşaatının ilerlemesi, teknik detaylar ve bu projenin bölgeye etkileri hakkında detaylı bilgiler sunar. Ayrıca, Badger'in bu konudaki farklı çevirileri, ortak çalışmaları, edisyonları, tebliğleri ve raporları da bu eserin bir parçasını oluşturur.

2.10. WILLIAM MUIR (1819-1905)

2.10.1. Hayatı

Sir William Muir, 27 Nisan 1819'da Britanya'ya bağlı olan İskoçya'nın Glasgow şehrinde dünyaya gelmiştir. Kilmarnock ve Haileybury kolejlerinde ve Edinburg Üniversitesi'nde eğitim gören Muir, Hristiyan ve Batı üstünlüğü olan görüşten oldukça etkilenmiştir.¹⁵⁰ Keza, Muir'in ilk yazarlık deneyimini kazandığı yer de İngiliz Doğu Hindistan şirketi olmuştur. Burada 9 yıl çeşitli görevlerde bulunan Muir daha sonra Hindistan'da kurulan genel valilik hükümetinin Dışişleri Bakanlığı ve koloninin kuzeybatı eyaleti başkan yardımcılığı gibi önemli görevleri icra etmiştir.¹⁵¹ 1867 yılında şövalye ünvanına layık görülen Muir, 1874'te Londra'da bulunan Hindistan Konseyi'ne katılmış ve 1876'da ilk kez emekli olmuştur. 1884 yılında önemli bir oryantalist kuruluş olan 'Royal Asiatic Society'nin başkanlığına ve Edinburg Üniversitesi'nin rektörlüğüne atanmış ve 1903 yılında son kez emekli olana kadar bu görevleri sürdürmüştür.¹⁵²

Ayrıca eğitim hayatını geçirdiği okulların kiliseye ve İngiliz Doğu Hindistan şirketine bağlı olması da Muir'in oryantalist kişiliğinin ortaya çıkmasında etkili

¹⁴⁹Cerrahoğlu, agm, s. 95-136.

¹⁵⁰George Smith, "Muir, William", *Dictionary of National Biography*, Oxford: Oxford University Press, 1912, c. II, s. 659.

¹⁵¹Smith, age, s. 660.

¹⁵²Avril Powell, *Scottish Orientalists and India: the Muir Brothers, Religion, Education and Empire*, Suffolk: Boydell&Brewer, 2010, s. 3.

olmuştur. Muir, 11 Temmuz 1905 tarihinde 20. yüzyılın ilk yıllarında hayata veda ettiğinde arkasında bir altın madalya, şövalyelik ünvanı, Cambridge, Edinburg, Glasgow, Oxford ve Bologna üniversitelerinden verilen şeref doktoraları, çeşitli ödüller ve çok sayıda eser bırakmıştır.¹⁵³

Muir'in ismi, Edinburg Üniversitesi'ndeki Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsü (IAIS)'e verilmiştir.¹⁵⁴ Kardeşi John Muir ile birlikte Sanskrit dili ve edebiyatı alanında uzmanlaşan William Muir, asıl olarak Arap ve İslam araştırmaları alanına yoğunlaşmıştır.

2.10.2. Eserleri

2.10.2.1. *The Life of Mahomet (Muhammed'in Hayatı) 1858-1861*

Muir, *The Life of Mahomet (Muhammed'in Hayatı)* eserini 1858-1861 yıllarında İbn Hişam, İbn Sad, Vakıdi ve Taberi gibi ilk devir İslam tarihçilerinin el yazması eserlerinin takdim ve tehirlerinden faydalanarak kaleme almıştır. Hz. Muhammed'in biyografisi olan en önemli eseri olarak öne çıkmaktadır. İngilizce kaynaklarında Hz. Muhammed'in hayatına dair kapsamlı çalışmalardandır. Hz. Peygamberimiz'in hayatını anlatarak Kur'an'ın Hz. Muhammed'in kalemi olduğunu ispatlamaya çalışmış ve Hz. Muhammed'in hayatını bu tez üzerinden anlatmıştır.¹⁵⁵ Bu eseri oluştururken 19. yüzyılda batıda Hz. Muhammed hakkında Arapça kaynaklardan oluşturulmuş en kapsamlı İngilizce çalışmayı yazmıştır. Muir, peygamberin güvenilirliğini, adil oluşunu, puta tapanlara karşı olan mücadelesini dile getirir de kitapta Peygamber'e ağır suçlamalarda da bulunmuştur.¹⁵⁶

William Montgomery Watt onun tarzı ve anlayışından yola çıkaran Muir hakkında, "İslam kaynaklarını ve tezlerini ayrıntılı olarak araştırıp, eleştirmeden bırakmayan bir ilim insanı" yorumunu dile getirmiştir.¹⁵⁷ Muir, İslam tarihinde

¹⁵³Muir, age, s. 29.

¹⁵⁴Christine Woodhead, "Muir", *DİA*, C. 31, İstanbul: Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, 2006, s. 94.

¹⁵⁵Esma Atay, "İlk Dönem İngiliz Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları W. Muir ve D.S. Margoliouth Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 32

¹⁵⁶Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul, Küre Yayınları, 2016, s. 107.

¹⁵⁷Montgomery Watt, *Muhammad: Prophet and Statesman*, London: Oxford University Press, 1961, s. 244.

zamanı kesinleştirilemeyen hadiselerin zamanlarını mantıksal metotlarla belirlemeye çalışmış, bu durum da onu hem Batı hem de Doğu yazınında önemli bir kaynak haline getirmiştir. Oryantalistler açısından Hz. Muhammed ve dört halife dönemi hakkında yazdığı eserler oldukça önemlidir¹⁵⁸

Muir'e göre Hz. Muhammed'in (s.a.s) yaşamı anlatılırken bütün kaynaklar ilk dönem eserlerine ait olmalı ve bilgiler Buhari, Müslim ve Tirmizi gibi sahih hadis kaynaklarındaki farklı rivayetler göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Çünkü Muir'e göre, daha sonraki dönemlerdeki İslam tarihçeleri ilk dönem kaynaklarına ilaveten önemli bilgiler ortaya koymamaktadır. Bu nedenle geç dönem tarihçilerin eserlerinden yararlanmak gerekli değildir.¹⁵⁹

Muir Kur'an'ı Hz. Muhammed (s.a.s) döneminden günümüzde kadar gelen en sahih kaynak ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) şahsi niteliklerinin en önemli temsilcisi olarak görmektedir. Kur'an'daki en önemli eksikliğin de ayetlerin düzensiz olması olarak ifade etmektedir. Kur'an'ın vahyi bir temele dayanmaktan ziyade peygamberin söylediği sözler olduğuna inanmaktadır. Kur'an hakkında, "bu kitap, Muhammed'in (s.a.s) yaşamı süresince kaydedilen ve onun dinî fikirlerini, eylemlerinin dayanak noktalarını, kişisel yaşamını açıklayan; birebir onun ifadeleri olmasından dolayı, onun kişilik, düşünce ve karakter özelliklerini yansıtan en önemli kaynaktır"¹⁶⁰ şeklinde yaptığı yorumlar onun bu düşüncesini yansıtmaktadır. Dolayısıyla Muir'in Kur'an'ı Hz. Muhammed'in (s.a.s) yaşamı ve peygamberliği çerçevesinde ele aldığını ve çalışmalarında da bu şekilde yansıttığını söylemek mümkündür. Muir'in diğer eserleri de bu ekseninde gelişmiştir. Diğer eserlerini en önemli eseri olan Hz. Muhammed'in (s.a.s) Hayatı'nın tamamlayıcı ve devamı niteliğindeki çalışmalar olarak ele almak mümkündür.

¹⁵⁸Albert Habib Hourani, *Europe and the Middle East*, London: Macmillan Press, 1980, s. 34

¹⁵⁹William Muir, *The Life of Mahomet*, Carolina: Nabu Press, 2010, s. 28.

¹⁶⁰Muir, age, s. 30.

2.10.2.2. *Annals of the Early Caliphate (Erken Dönem Halifeliğın Tarihsel Olayları)* 1883

Muir, kaleme aldığı *Muhammed'in Hayatı* isimli eserinin devamı niteliğindeki taşıyan ve 1883 yılında yayınlanan 'Annals of the Early Caliphate (Erken Dönem Halifeliğın Tarihsel Olayları)' isimli eserde Hz. Muhammed'in (s.a.s) yaşadığı döneme ek olarak dört halife dönemi ve Emevi dönemlerine de yer verilmiştir. Kitabın ikinci baskısı olan ve 1891 yılında yayınlanan 'The Caliphate: Its Rise, Decline and Fall (Halifelik: Yükseliş, Gerilemesi ve Çöküşü' ismiyle yayınlanmış ve eserde Emevi dönemine ilaveten Abbasi halifeliği dönemine de yer verilmiştir. Muir, bu eserleri yazarken çoğunlukla Taberi, İbnü'l-Esir ve Gustav Weil'in tarihsel kaynaklarından yararlanmıştır. Muir, bu eserlerinde genel olarak İslamiyet'in yükseliş ve düşüşü hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Ona göre, İslam, Hristiyanlığın aksine yeniliklere kapalı bir din niteliği göstermektedir.¹⁶¹

2.10.2.3. *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt (Memlûklüler ya da Mısır'ın Köle Hanedanlığı)* 1260-1517

Muir, 1896 yılında kaleme aldığı diğer bir eseri 'The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt 1260-1517 (Memlûklüler ya da Mısır'ın köle hanedanlığı 1260-1517)'dir. Muir bu eserde, Makrizi, Ebu'l Mehasin, İbn Tağrıberdi ve İbn İyas gibi tarihçilerin kaynaklarına dayanarak Memlûklüler dönemini anlatmaktadır.¹⁶² Muir, 1856 yılında yayınlanan 'The Coran, and the Testimony it Bearsto the Holy Scriptures (Kuran: Kutsal Metinlere Tanıklığı) isimli eserinde Kur'an'da yer alan ayetlerin ve tefsir kaynaklarının Hristiyan dinini doğruladığı göstermeye çalışmıştır. Ayrıca, Muir eserinde Kur'an'ın en azından bir bölümünün Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından yazıldığını iddia etmektedir.¹⁶³ Muir'in diğer bir önemli eseri 1882 yılında yayımlanan 'The Apology of al-Kindi (el-Kindi'nin Savunması) isimli tercümedir. Muir, bu eserinde ünlü İslam felsefecisi Kindi'nin eseri olan 'el Kindi'nin

¹⁶¹William Muir, *Annals of the Early Caliphate: From Original Sources*, Ohio: Biblio Bazaar Publisher, 2015, s. 63.

¹⁶²William Muir, *The Mameluke; Or Slave Dynasty of Egypt, 1260-1517*, London: Forgotten Books, 2012, s. 52.

¹⁶³William Muir, *The Coran; Its Composition and Teaching and the TestimonyIt Bearsto the Holy Scriptures*, Ohio: BiblioBazaar Publisher, 2010, s. 267

Savunması'nı Arapça'dan İngilizce'ye tercüme etmiştir. Muir, bu eserinde de Hristiyanlığın tezlerinin doğrulandığını iddia etmiştir.¹⁶⁴

2.10.2.4. *Extracts from the Coran, in the Original, with English Rendering*

Muir'in bir başka eseri de 1880 yılında yayınlanan 'Extracts from the Coran, in the Original, with English Rendering (İngilizce Çevirileri ile Kur'an'dan ayetler)' isimli eserdir. Muir, bu eserde Kur'an'dan çeşitli ayetleri seçip inceleyerek bu ayetler üzerinden İslam düşüncesindeki ve inancındaki farklılıkları anlatmaya çalışmaktadır. Muir'in diğer bir eseri olan ve 1878 yılında yayınlanan 'The Coran: Its Composition and Teaching' adlı eserde Kur'an'ın şekli ve içeriğine dair özellikler ve mesajlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Muir bu eserinde Kur'an'ın kaynağının diğer kutsal kitaplar olduğunu iddia etmektedir.¹⁶⁵

2.10.2.5. *The Sources of Islam, A Persian Treatise (1901)*

Muir, 1901 yılında yazmış olduğu bu eserinde William St. Clair Tisdall'ın Farsça kaleme aldığı eserinin tercümesini yapmış ve "The Sources of Islam, A Persian Treatise" ismiyle yayınlamıştır. Altı bölümden oluşan bu eserde, sırasıyla Müslüman din adamlarına göre İslâm'ın kaynakları; İslâm'da korunan Arap gelenekleri, İslâm'ın kaynakları olarak Sabiiler, Mecusiler, Yahudi kaynakları, Hristiyan geleneklerine aykırı hareket eden bazı Hristiyan mezheplerinin hikâyeleri ve Hanifler ele alınmaktadır.¹⁶⁶

2.10.2.6. *The Aborigines and Early Commerce of Arabia (Aborjinler ve Arabistan'ın Erken Dönem Ticareti)*

Muir 1853'te yayınlanan 'The Aborigines and Early Commerce of Arabia (Aborjinler ve Arabistan'ın Erken Dönem Ticareti)' isimli eserinde Arabistan yarımadasının İslamiyet öncesi tarihine ve kültürüne odaklanmaktadır. Arabistan'ın

¹⁶⁴el-Kindi, *The Apology of al-Kindi*, William Muir (çev.), Xlibris Corporation LLC, 2011, s. 220.

¹⁶⁵Muir, age. s. 32.

¹⁶⁶Bekir Kuzudişli, Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, sy.7, 2003, s. 141-172.

İslamiyet öncesi kültür ve tarihi ile modern dönem Arabistan'ın kültür ve tarihini karşılaştıran Muir, Arabistan bölgesindeki kabilelere ve krallıklara da değinerek bütünsel bir tarih anlatısı sunmaktadır.¹⁶⁷

Muir bu eserinde, İslâmiyet öncesi Arabistan yarımadasının tarihine, o dönemin Arap kültürü ile modern Arap kültürünün karşılaştırmasına ve Hz. İbrahim öncesinde ve sonrasında bölgede yaşamış olan çeşitli kabileler ile krallıkların tarihlerine yer vermiştir. Ayrıca bölgedeki kervan güzergâhları ve ticarî faaliyetlere değinmek suretiyle bölge tarihini bir bütün halinde sunmuştur. Muir, bu eserini, daha sonra yayınlanan “The Life of Mahomet” isimli eserinin ilk cildinin başına yerleştirmiştir.¹⁶⁸

Muir, Hz. Muhammed'in (s.a.s) hayatı başta olmak üzere Kur'an, İslam ve Arap kültürü hakkında oldukça detaylı çalışmalar gerçekleştirmiştir. 19. yüzyılın en önemli İngiliz oryantalistlerinden olan Muir'in bu çalışmalarında İslam ve Arap kültürüne ve inancına olan merak kadar İslam üzerinden Hristiyanlığı, Kur'an üzerinden İncil'i ve Hz. Muhammed (s.a.s) üzerinden Hz. İsa'yı hatta bir bütün olarak Doğu üzerinden Batı'yı meşru gösterme ve teyit etme çabası olduğunu söylemek yanlış bir yorum olmayacaktır. Muir, eserlerinin büyük kısmında Arapça tarihi kaynaklardan yararlanmış ancak bu kaynaklardaki bilgileri kendi düşünceleri çerçevesinde ele almıştır. Yine birçok Arapça kaynağı İngilizce'ye çevirerek Batı dünyasına kazandıran Muir, bu çeviri eserleri de aslına uygun bağlamlardan ziyade kendi düşüncelerini kanıtlama amacıyla kullanmıştır.

2.11. WILLIAM WRIGHT (1830-1889)

2.11.1. Hayatı

William Wright, 17 Ocak 1830 tarihinde İngiliz ordusunda subay olan bir baba ile Hollanda valisinin kızı olan bir annenin çocuğu olarak Doğu Hindistan'da dünyaya gelmiştir. Bengal'in Hollandalı son sömürge valisi olan Overbeck'in kızı olan annesinin Doğu dillerine olan ilgisi, Wright'ın da Doğu dillerine ilgi duymasına

¹⁶⁷Powell, *age*, s. 268.

¹⁶⁸Kuzudişli, *agm*, s. 141-172.

neden olmuştur.¹⁶⁹ Wright'ın ailesi daha sonra Hindistan'dan İskoçya'ya dönüş yapmış ve Saint-Andrews kentine yerleşmişlerdir. Wright burada Saint Andrews Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Almanya'ya giderek Halle Üniversitesi'nde tahsilini sürdürmüştür. Halle Üniversitesi'ndeki tahsil hayatı boyunca önce Süryanice daha sonra Arapça, Farsça, Türkçe ve Sanskritçe dillerini öğrenmiştir. Burada öğrendiği Alman filoloji yöntemi de daha sonra yapacağı çalışmalarda önemli bir yere sahiptir.¹⁷⁰ Halle Üniversitesi'nin ardından Leiden'e geçen Wright, Reinhart Dozy'nin idaresinde İbn Cübeyr'in 'Rihletü'l-Kinânî' isimli yapıtının Leiden'deki yazma nüshasını doktora tezi olarak yayıma hazırlamış ve Ahmed bin Muhammed el-Makkarî'nin 'Nefhu't-ṭib min ğuşni'l-Endelüsi'r-raṭib' isimli yapıtının yazımında yer almıştır.¹⁷¹

Wright, doktora tezinin ardından önce Londra'daki University College'de Arapça kürsüsüne daha sonra da Dublin'de bulunan Trinity College'deki Arapça kürsüsüne atanmıştır. Wright Dublin'de Arapça kürsüsündeki görevini sürdürdüğü sırada, 1859 ile 1862 yılları arasında 'A Grammar of the Arabic Language' ismini taşıyan ve iki ciltten oluşan kitabını yayımlanmıştır.¹⁷² Wright 1861 yılında Dublin Üniversitesi'ndeki görevini bırakarak British Museum'daki Süryanice yazmaların kataloğunu hazırlamaya başlamıştır. Daha sonra, 1868 yılında İngilizlerin Etiyopya'da bulunan Magdala Kalesi'ni ele geçirdikten sonra buldukları Habeşçe yazmaların da katalogunu hazırlayan Wright, 1870 yılında Cambridge Üniversitesi'nin Arapça kürsüsüne başkan olarak atanmıştır. Aynı dönemde, Müberred'in 'el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb' isimli yapıtının tercümesini yaparak yayımlayan Wright, hukuk ve felsefe doktorasını da tamamlamıştır.¹⁷³

Wright, daha sonra Süryani-Hristiyan edebiyatına olan ilgisi nedeniyle 'Ahd-i Cedîd'in apokrif nüshaları üzerinde çalışmaya başlamış ve Ahd-i Atîk Düzeltme Kurulu üyeliği görevini yürütmüştür. Daha sonra, İbnü'l-Mukaffa'nın 'Kelîle ve

¹⁶⁹Cecil Bendall, "William Wright", *Dictionary of National Biography*, C.63, London: 1900, s. 138.

¹⁷⁰Johann Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig: 1955, s. 206.

¹⁷¹Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kāmûsüterâcim*, Züheyr Fethullah (çev.), Beyrut: 1984, s. 123.

¹⁷²el-Akîkî, *age*, s. 62.

¹⁷³Abdülazîzed-Debbâğ, "el-Müsteşrik Vilyâm Rayt ve mechûdühü'l-'ilmî fi taḥkîki Rihleti İbn Cübeyr", *el-Menâhil*, sy. 35, 1986, s. 333.

Dimne' isimli yapıtını Arapça'dan Süryanice'ye tercüme eden Wright, Cambridge'de bulunan Süryanice yazma nüshaların da katalogunu hazırlamıştır. Bu çalışmalarının yanı sıra, William Robertson Smith, Neubauer, Baron W. M. G. de Slane, J. G. L. Kosgarten ve J. P. Broch gibi dönemin önde gelen oryantalistlerinin gerçekleştirdikleri çalışmalara yardımcı olan Wright, bu bağlamda 19.yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de ve özellikle Cambridge Üniversitesi'nde oryantalist çalışmaların gelişmesinde öncü bir rol üstlenmiştir.¹⁷⁴ Cambridge Üniversitesi'ndeki çalışmalarına 1889 yılında hayatını kaybedene kadar devam eden Wright, Edward Pococke'in çalışmalarından itibaren İngiltere'de gelişme kaydedemeyen oryantalist çalışmaların yeniden gelişme kazanmasında önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁷⁵

Wright, Doğu Hindistan'daki sömürgeci İngiliz yönetiminin bir parçası olan bir ailede dünyaya gelmiş ve daha küçük yaşlardan itibaren Doğu dillerine ilgi duyarak Arapça, Süryanice başta olmak üzere Doğu dilleri üzerine önemli çalışmalar gerçekleştirmiş döneminin önde gelen oryantalistlerindendir. Wright'ın dil çalışmaları kendi dönemindeki ve daha sonraki birçok oryantalisti de etkilemiştir. Wright'ın telif eseri olan ve 1857 yılında yayımlanan 'The Book of Jonah in Four Semitic Versions', İncil'de bulunan Hz. Yunus kıssasının Arapça, Keldanice, Habeşçe, Süryanice dillerinde incelendiği ve her dil için ayrılan bölümlerin sonunda lughatçesi bulunan önemli bir yapıttır.¹⁷⁶ Wright'ın bu eserinden sonra 1859 ile 1862 yılları arasında yayımlanan 'A Grammar of the Arabic Language', yazarın Arap dili alanındaki en önemli çalışmasıdır. Yapıtın orijinali Thomas Erpenius'un neşrettiği 'Grammatica Arabica' isimli eserdir ve Avrupa'da neşredilmiş ilk bilimsel yöntemli Arapça gramer kitabı olma özelliği göstermektedir. Eser, Arap dili çalışmalarında iki asır sürecinde oryantalistlerin en önemli başvuru kaynaklarından birisi olmuştur.¹⁷⁷ Wright eserin önsözünde, eserin neşredilmesinde hem klasik dönem hem de modern dönem Arapça gramer kitaplarından hem de daha önceki oryantalist yazarların

¹⁷⁴Bendall, *age*, s. 139.

¹⁷⁵Cecil Bendall, "William Wright", *Dictionary of National Biography*, C. 63, London, 1900.

¹⁷⁶Bendall, *age*, s.140.

¹⁷⁷William Wright, *A Grammar of The Arabic Language*. London: Casimo, 2011, s. 763.

yazdığı eserlerden yararlandığını ifade etmiştir. Başyapıt haline gelen eserin günümüze kadar birçok baskısı yayımlanmıştır.¹⁷⁸

2.11.2. Eserleri

2.11.2.1. Telif (*The Book of Jonah in Four Semitic Versions*)

İncil’de bulunan Hz. Yûnus kıssasının Keldânî dilinde, bunun yanı sıra Habeş, Süryânî ve Arap dillerinde yazıldığı, her bölümün bitiminde sözlüğü olan bir eserdir.¹⁷⁹

2.11.2.2. *A Grammar of the Arabic Language*

Eserin orijinali Thomas Erpenius’un (ö. 1624) *Grammatica Arabica*’sı olup Avrupa’da yazılmış ilk bilimsel yöntemli Arapça dilbilgisi eseridir ve Arapça eğitiminde iki asır boyunca Batılı bilim adamlarının tek başvuru kaynağı olmuştur. 19. yy. başlarında Silvestre de Sacy, Erpenius’un kitabında tekrar çalışmış, eser 1848 yılında Norveçli Karl Caspari tarafından yeniden ele alınmıştır. Bu son değerlendirmeyi William Wright ele alarak yayımlamıştır (I-II, Leiden 1859, 1862). Wright, Caspari’nin Almanca eserinin çevirisini yapmış ve pek çok ekleme yağımıştır. Kitabın önsözünde bundan söz eden yazar, gerek geleneksel ve modern Arapça dilbilgisi kitaplarından gerekse de kendisinden önce Batılı yazarların yazmış olduğu kitaplardan yararlandığını ifade etmiştir. Bir başyapıt durumuna ulaşan kitabın üçüncü baskısı (Cambridge University Press, 1896) W. Robertson Smith ve Michael Jan de Goeje tarafından gözden geçirilmiş ve bugüne dek pek çok kez yayımlanmıştır.¹⁸⁰

2.11.2.3. *Lectures on the Comparative Grammar of the Semitic Languages*

Müellifin Cambridge Üniversitesi’nde vermiş olduğu, Sâmî dillerin karşılaştırmalı dilbilgisi hakkındaki ders notlarından meydana gelmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁸Bendall, *age*, s.141.

¹⁷⁹Ömer İshakoğlu, “William Wright”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 166.

¹⁸⁰Şükrü N. Bayraktar, Coşkunlar, Büyük Britanya ve İrlanda Kütüphanelerinde Şark Yazma Eserleri Koleksiyonları. *Türk Kütüphaneciliği*, C. 4 sy. 2, 1955, s. 107-124.

¹⁸¹William Wright, *Lectures on the Comparative Grammar of the Semitic Languages*, Cambridge University Press, 1890.

2.11.2.4. A Short History of Syriac Literature

Encyclopaedia Britannica için yazdığı (London 1856, XXII, 824) Süryânî edebiyat tarihine ilişkin maddesi ölümünün ardından kitap olarak yayımlanmıştır (London 1894). Kitabı Yûsuf Mettâ Ishak *el-Vecîz fî târîhi 'l-edebi's-Süryânî* (Dahûk 2011) ismiyle Arapça'ya çevirmiştir.¹⁸²

2.11.2.5. Cürzetü 'l-hâṭib ve Tuhfetü 't-Tâlib (Opuscula Arabica)

Derleme şeklinde bir eser olup eski nesir ve şiir metinlerini kapsamaktadır. Bunların içerisinde *Şıfatü's-seḥâb ve 'l-ğayṣ*'ı, İbn Düreyd'in *Şıfatü's-sercve 'l-licâm*'ı, Tahmân b. Amr el-Kilâbî'nin divanı, İbn Keysân'ın *Telkîbü 'l-kavâfi*'si, Sükkerî'nin *Eṣ 'ârü 'l-luṣûṣ*'undan ve Ebû Abdullah İbnü'l-A 'râbî, Sa 'leb, Ebü'l-Kâsım el-Vezîr el-Mağribî vb. müelliflerin eserlerinden farklı mersiye örnekleri bulunmaktadır.¹⁸³

2.11.2.6. The Book of Kalīlah and Dimnah

Kelīle ve Dimne'nin Süryânîce metninin neşri olup ardından Ion G. N. Keith-Falconer eseri farklı dillerde yer alan versiyonları üzerine geniş bir giriş ve notlarla İngilizce çevirisi yapılmıştır (Cambridge 1885). Wright bunun yanı sıra Süryânîce bazı dinî metinlerin neşrini gerçekleştirmiştir. Onun Moritz Steinschneider'e gönderdiği mektupları A. Marx yayımlamıştır¹⁸⁴

- A Catalogue of Syriac Manuscripts Preserved in the Library of the University of Cambridge (I-II, London 1901).
- Catalogue of Syriac Manuscripts in the British Museum (I-III, London 1870-1872).

¹⁸²Coşkunlar, age, s. 107-124.

¹⁸³İshakoğlu, agm, s.165.

¹⁸⁴İshakoğlu, agm, s.166.

- Catalogue of Ethiopic Manuscripts in the British Museum (London 1877).
- The Travels of Ibn Jubair (Rihletü İbn Cübeyr, Leiden 1852).
- İbn Düreyd, *Kitâbü'l-Melâhin*.
- Müberred, *el-Kâmil fi'l-luğave'l-edeb* (I-II, Leipzig, 1864-1892).

Wright'ın bu eserlerinin yanı sıra, Cambridge Üniversitesi'nde Sami dillerinin karşılaştırmalı grammeriyle ilgili verdiği derslerin notlarından oluşan ve 1890 yılında yayımlanan 'Lectures on the Comparative Grammar of the Semitic Languages' isimli eser, Encyclopaedia Britannica için 1856 yılında neşrettiği ve ölümünün ardından 1894 yılında kitap halinde yayımlanan ve 2011 yılında da Yûsuf Mettâ Ishak tarafından 'el-Vecîz fî târîhi'l-edebî's-Süryânî' ismiyle Arapça'ya tercüme edilmiştir. Süryani edebiyatı tarihi konusundaki 'A Short History of Syriac Literature' isimli eseri, İbn Düreyd'in 'Şıfatü's-sereve'l-licâm', 'Şıfatü's-sehâbve'l-gays' isimli yapıtlarının, İbn Keysân'ın 'Telkîbü'l-kavâfi' isimli yapıtının, Tahmân bin Amr el-Kilâbî'nin divanının, Sükkerî'nin 'Eş'ârü'l-luşûş' isimli yapıtının ve Ebû Abdullah İbnü'l-A 'râbî, Sa 'leb, Ebü'l-Kâsım el-Vezîr el-Mağribî gibi alimlerin eserlerinin çeşitli bölümlerinin derlenmiştir. 1859 yılında yayımlanan 'Cürzetü'l-hâtıb ve tuhfetü't-tâlib' isimli nesir eseri, British Museum'daki Süryanice yazmaların kataloglarından oluşan 'Catalogue of Syriac Manuscripts in the British Museum' British Museum'daki Habeşçe yazmaların kataloglarını içeren 'Catalogue of Ethiopic Manuscripts in the British Museum' isimli eseri, Cambridge Üniversitesi'nin kütüphanesinde bulunan Süryanice yazmaların kataloglarından oluşan 'A Catalogue of Syriac Manuscripts Preserved in the Library of the University of Cambridge' isimli eseri diğer önemli çalışmalarıdır.¹⁸⁵

¹⁸⁵ İshakoğlu, agm, s. 166.

2.12. EDWARD HENRY PALMER (1840-1882)

2.12.1. Hayatı

Edward Henry Palmer (1840-1882), İngiliz bir orientalist, seyyah, arkeolog ve dilbilimcidir. Özellikle Orta Doğu'nun araştırılması, Arapça dilbilimi ve Kutsal Kitap çevirileri konularındaki çalışmalarıyla bilinir. Palmer'ın hayatı ve katkıları oldukça çeşitlidir.

1840 yılında Londra'da doğan Edward Henry Palmer, genç yaşlarda dil öğrenmeye ve Doğu kültürlerine ilgi duymaya başladı. Oxford Üniversitesi'nde eğitim gördü ve Arapça, Farsça, İbranice gibi Doğu dillerinde ustalaşmaya çalıştı. Bu dillerdeki yetkinliği, ileriki yıllarda Orta Doğu'da yapacağı çalışmalara temel oluşturdu.

1867-1868 yıllarında gerçekleştirdiği Orta Doğu seyahati, Palmer'ın öne çıkan deneyimlerinden biriydi. Bu seyahat sırasında Mısır, Sina Yarımadası ve Filistin gibi bölgeleri ziyaret ederek arkeolojik kazılar yaptı, yerel kültürleri inceledi ve dilbilimsel çalışmalarını sürdürdü. Sahra Çölü'nü geçerek Bedevi kabileleri ile de temas kurdu.

Palmer'ın en dikkat çeken çalışmalarından biri Arapça dilbilimiydi. "A Concise Dictionary of the Persian Language" (1876) adlı Farsça sözlük, onun dilbilimsel yetkinliğini yansıtırken, Kur'an'ın çevirileri ise İslam'ın kutsal kitabını Batı dünyasına tanıtarak önemli bir katkı sağlamıştır.

Palmer, 1877'de Kahire'de "Cambridge House" adlı bir öğrenci yurdu kurdu. Bu yurt, Doğu dilleri ve kültürleri konusunda eğitim vermek amacıyla faaliyet gösterdi. Genç nesilleri Doğu kültürleri ve dilleri konusunda eğitmek için bir platform sağladı.

Ne yazık ki, Palmer'ın hayatı trajik bir şekilde sona erdi. 1882'de Filistin'de gerçekleştirdiği arkeolojik bir kazı sırasında Bedevi kabileleri tarafından öldürüldü. Ancak onun Orta Doğu'nun araştırılması, Arapça dilbilimi ve kültürler arası iletişim konusundaki çalışmaları, hala entelektüel dünyada önemli bir yer tutmaktadır.

Edward Henry Palmer, Doğu kültürlerine ve dillerine olan derin ilgisi, seyahatleri ve akademik katkıları ile hatırlanır. Orta Doğu'nun keşfedilmesi, Arapça dilbilimi ve kültürler arası anlayışa yaptığı katkılar, günümüzde hala değerli bir entelektüel miras olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁶

2.12.2. Eserleri

"The Desert of the Exodus: Journeys on Foot in the Wilderness of the Forty Years Wanderings; Undertaken in Connection with the Ordnance Survey of Sinai and the Palestine Exploration Fund" (1872): Bu eser, Palmer'ın Mısır ve Sina Çölü'ndeki araştırmalarını içerir. Ordnance Survey of Sinai ve Palestine Exploration Fund iş birliği ile gerçekleştirilen bu çalışmalar, Kutsal Kitap'ta anlatılan olayların geçtiği bölgelerin araştırılmasını kapsar.

"A Concise Dictionary of the Persian Language" (1876): Palmer'ın Farsça sözlüğü, dilbilim çalışmalarının bir ürünüdür. Farsça dilini inceleyen bu eser, dilin sözlüğünü içerir ve döneminde Farsça öğrenmek isteyenlere kaynak sağlamıştır.

"The Qur'an: A New Translation" (1880): Palmer'ın Kur'an'ı İngilizce'ye çevirisi, onun Arapça dilbilimi çalışmalarının bir sonucudur. Bu çeviri, Kur'an'ın İngilizce diline aktarımını ve anlaşılmasını amaçlamıştır.

"Oriental Mysticism: A Treatise on Sufiistic and Unitarian Theosophy of the Persians" (1867): Bu eser, Pers mistisizmi ve tek tanrıcılık teozofisinin incelendiği bir çalışmadır. Palmer, Doğu mistisizmini ve dini felsefeyi ele alırken, Orta Doğu'nun derin kültürel köklerini anlamamıza yardımcı olur.

¹⁸⁶Robin Leoard Bidwell, Edward Henry Palmer (1840–1882). British Journal of Middle Eastern Studies, C.13, sy. 1, 1986, ss. 45-50.

"A Grammar of the Arabic Language" (1874): Arapça dilinin gramatiğini incelediği bu eser, Palmer'ın Arapça dilbilimi konusundaki çalışmalarını yansıtır. Gramer kuralları, örnek cümleler ve dil yapısı hakkında bilgi içerir.¹⁸⁷

2.13. David Samuel Margoliouth (1858-1940)

2.13.1. Hayatı

David Samuel Margoliouth, 19. yüzyılın ortasında, 17 Ekim 1858'de Londra'da Yahudi asıllı Hristiyan bir ailenin tek erkek çocuğu olarak dünyaya geldi. 22 Mart 1940'da seksen iki yaşında öldü. Margoliouth'un babası köken olarak Yahudi olmasına karşın sonradan Hristiyanlığı seçmiş hatta misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Margoliouth'un babasının amcası ise benzer şekilde Yahudilikten Hristiyanlığa geçmiş İncil ve Doğu çalışmaları gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Margoliouth'un oryantalizme hiç de uzak olmayan bir aile ortamında büyüdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Margoliouth ailesinin de etkisiyle erken yaşlardan itibaren Hristiyan ilahiyatına yönelmiş bu alanda Winchester ve New College Oxford okullarında tahsil görmüştür.¹⁸⁸ Daha sonra Oxford Üniversitesi'nde Yunan-Latin edebiyatı ve şarkiyat tahsili gören Margoliouth, 1889 yılında burada Arapça profesörü olarak görev yapmaya başlamıştır. 1937 yılına kadar Oxford'daki bu görevini sürdüren Margoliouth aynı zamanda 1913 yılında Londra Üniversitesi'nde Doğu Dilleri bölüm başkanı da olmuştur. 1916-1917 yıllarında Pencap Üniversitesi'nde, 1929'da ise Bombay ve Kalküta üniversitelerinde çeşitli konferanslar veren Margoliouth aynı zamanda Royal Asiatic Society'nin yönetim kadrosunda da başkanlık başta olmak üzere çeşitli görevleri icra etmiştir.¹⁸⁹ Birçok üniversite ve akademik çevre tarafından onur ödülleri ile ödüllendirilen ve British Academy, Deutshce Orient-Gesellschaf, American Oriental Society, el-Mecmau'l-

¹⁸⁷Hikmet Yaman, İsmi Olmayan Bir Hakikatten Hakikati Olmayan Bir İsme Varan Yolculuk: Oryantalist Çalışmalarda Tasavvufun Menşesine Dair Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme, Akademik İslam Araştırmaları Dergisi, C.1, sy.1, 2016, ss.15-48.

¹⁸⁸Jabal Buaben, *Image of the Prophet Muhammad in the West*, Leichester: The Islamic Foundation, 1996, s. 49.

¹⁸⁹Birişik, age, s. 114.

ilmiyyü'l-Arabî ile Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye gibi kuruluşların üyesi olan Margoliouth 23 Mart 1940 tarihinde Londra'da hayatını kaybetmiştir.¹⁹⁰

2.13.2. Eserleri

2.13.2.1. *The Relations between Araps and the Israilities Priorto the Rise of Islam*

İslam tarihi ve Arap dili ve edebiyatı alanlarında ismi en çok anılan oryantalistlerden birisidir. Margoliouth, Hz. Muhammed (s.a.s) ile ilgili yaptığı çalışmalarda genellikle William Muir'in ortaya koyduğu yaklaşımı benimsemiştir.¹⁹¹ Doğu'ya yönelik seyahatleri kapsamında bir süre Hindistan'da ve Irak'ta kalarak İslam ve Arap kültürünü ve edebiyatını daha yakından gözlemlemiştir. British Academy'nin desteğiyle 1921 yılında gerçekleştirdiği ve Araplar ile Yahudiler arasındaki ilişkileri İslam'ın yükselişi bağlamında ele aldığı 'The Relations between Araps and the Israilities Priorto the Rise of Islam' isimli konferansı büyük yankı uyandırmış ve daha sonra kitap halinde basılmıştır.¹⁹²

2.13.2.2. *Mohammed and The Rise of Islam*

Mohammed and the Rise of Islam adlı kitabı Hz. Muhammed'in (s.a.s) hayatınabakışını anlatmaktadır. Kitap on üç bölümden oluşmaktadır, İslamiyet öncesi Arap dünyasını, Hz. Muhammed'in (s.a.s) köklerini analiz ettiği yazısıyla başlamaktadır. Sonrakonu Peygamberin önceki hayatı doğrultusunda gelişir, İslam'ın nasıl gizli büyüdüğünü, açık hale geldiğini, Hicret olayının analizi, ilk savaş konularıyla devam etmektedir. Yahudi toplumuyla karşı karşıya gelmeyi melodramatik birtarzda işlemekte sonra Hz. Muhammed'in (s.a.s) Mekke'yi fethederek yeniden şehregirişini anlatmakta ve Peygamber'in son dakikalarıyla kitabını bitirmektedir.¹⁹³

¹⁹⁰Encyclopaedia Britannica, "David Samuel Margoliouth", 14.Edition, Chicago: University of Chicago Press, 1943, s. 875.

¹⁹¹Hamilton Gibb, "Obituary Notice David Samuel Margoliouth: 1858-1940", JRAS, 1940, s. 392.

¹⁹²Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikîn*, Beyrut: 1984, s. 379.

¹⁹³Encyclopaedia Britannica, "David Samuel Margoliouth", 14.Edition, Chicago: University of Chicago Press, 1943, s. 885.

2.13.2.3. Mohammedanism

Mohammedanism kitabını Royal Asiatic Society (Kraliyet Asya Derneği) üyesi iken yazmıştır ve editörlüğünü oryantalist profesör arkadaşları yapmıştır. Bu kitabında da yine Hz. Muhammed'den, (s.a.s) İslam devleti, İslami kurallar ve uygulanışı, İslam'da sanat, edebiyat ve bilim, Müslüman din adamları ve Kur'an'dan bahseder. Kitabının ikinci bölümünde Kur'an-ı Kerim ile ilgili düşüncelerine yer vermektedir.¹⁹⁴

2.13.2.4. The Early Development of Mohammedanism

Muir'e benzer bir şekilde Hz. Muhammed'in (s.a.s) yaşamına yaklaşan Margoliouth, eleştirel bir tarz benimsemiştir. 13 bölümden oluşan eserde Margoliouth, İslamiyet öncesi Arap toplumunun kültürel ve tarihi durumundan başlayarak, Hz. Muhammed'in (s.a.s) soyu, yaşamının ilk yılları, peygamberliği, İslam'ın yükselişi, Müslümanların ilk savaşları, Mekke'nin fethi gibi birçok konuyu oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.¹⁹⁵

2.13.2.5. Mohammed

Margoliouth'un diğer bir eseri, altı bölümden oluşan Mohammed isimli yapıtıdır. Yazar, bu kitabında da Hz. Muhammed'in yaşamı, sünneti ve ahlakına ilişkin meseleleri Kur'an'dan ayetlerin ışığında aktarmaktadır. Arabistan'da İslamiyet'ten önceki ve sonraki dönemler arasındakı kıyaslamalar yapmaktadır.¹⁹⁶ Yazar diğer bir kitabı olan, Mohammedanism'de Hz. Muhammed'in kişisel yaşam öyküsünün ve peygamberliğinin yanı sıra İslam Devleti'nin yönetim tarzı, İslam hukuku ve şeriati, İslam ve Arap edebiyatı, sanatı ve bilimi gibi oldukça önemli konuları kapsamaktadır. Margoliouth, bu kitabını Royal Asiatic Society (Kraliyet Asya Derneği)'e üye olduğu sırada kaleme almıştır ve kitabın editörlüğünü de

¹⁹⁴Encyclopaedia Britannica, "David Samuel Margoliouth", 14.Edition, Chicago: University of Chicago Press, 1943, s. 878.

¹⁹⁵ David Samuel Margoliouth, The Early Development of Mohammedanism, London: Cosimo Publisher, 2006, s. 84.

¹⁹⁶Chris Beckingham, "A History of theRoyal Asiatic Society: 1823-1973", S. Simmonds- S. Digby (ed.), Leiden-London: The Royal Asiatic Society: Its History and Treasures, 1979, s. 11.

dönemin önde gelen oryantalistleri yapmıştır. Kitapta İslam âlimlerinin yanı sıra Kur'an üzerine çeşitli düşüncelerden de bahsedilmektedir.¹⁹⁷

2.13.2.6. *Textual Variations of the Koran*

Margoliouth kitaplarının yanında makaleleri ile de tanınmaktadır. 'Textual Variations of the Koran' Kur'an'ı diğer kutsal kitaplarla karşılaştırdığı önemli bir makaledir. Margoliouth bu makalesinde Kur'an'ın İncil gibi homojen bir yapıdan ziyade daha heterojen bir yapıya sahip olduğunu dile getirmektedir. Yine Kur'an'da yer alan nesh ve cihad gibi konuları da makalesinde eleştirmekte ve bu meselelerin Kur'an'ın olumsuz yönleri olduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁸

2.13.2.7. *Arapça Eserleri*

Margoliouth, Kur'an ve Hz. Muhammed çalışmalarının yanında Arapça çalışmaları ile de öne çıkmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- 1898'de kaleme aldığı ve Ebu'l-Ala el-Maarri'nin risalelerinin neşri ve İngilizce'ye çevirisinden oluşan 'Letters of Ebu'l Ala' isimli eser,¹⁹⁹
- Kahire, Kudüs ve Şam gibi önemli İslam medeniyeti şehirlerinin tarihini anlatan ve daha sonra Halid Esad İsa ve Ahmed GassanSebanu tarafından 'el-ḲāhireBeytü'l-maḳdis ve Dımaşḳ' ismiyle Arapça'ya çevrilen 'Cairo, JerusalemandDamascus' isimli eseri,²⁰⁰
- Corcî Zeydân'ınTariḥu't-temeddüni'l-İslami isimli yapıtının Emevi ve Abbasi halifelikleri ile ilgili dördüncü bölümünün tercümesinden oluşan 'History of IslamicCivilization: UmmayyadsandAbbasidsPeriod' isimli eseri,²⁰¹

¹⁹⁷David Samuel Margoliouth, *Mohammedanism*, London: Gorgias Press, 2005, s. 37.

¹⁹⁸Buaben, age, s.52.

¹⁹⁹Atay, E., İlk Dönem İngiliz oryantalistlerin Kur'an çalışmaları W. Muir ve DS Margoliouth örneği (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) Yüksek Lisans Tezi, 2006.

²⁰⁰Mehmet Yalar, Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, sy.2, ss. 95-120.

²⁰¹Atay, E., İlk Dönem İngiliz oryantalistlerin Kur'an çalışmaları W. Muir ve DS Margoliouth örneği (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- İbn Miskeveyh'in Tecaribü'l-ümem ve te'aqibü'l-himem isimli yapıtının Abbasiler'in son dönemiyle Büveyhiler'e dair bölümünün Ebû Şüca 'er-Ruzraveri'nin zeyliyle birlikte yedi cilt halinde neşri ve İngilizce'ye çevirisini Henry Frederick Amedroz ile birlikte yaptıkları ve 1. ve 3. ciltlerde yapıtın Arapça eleştirili yazımını, 4. ve 6. ciltlerde yapıtın çevirisini, 7.ciltte de yapıta ilişkin notları ve fihristi içeren 'The Eclipse of the Abbaside Caliphate' isimli eser,²⁰²
- Kalkuta Üniversitesi'nde Arap tarihi üzerine vermiş olduğu konferans serisinden oluşan ve daha sonra Hüseyin Nassar tarafından Dirâsât'ani'l-mü'errihîne'l-'Arab ismiyle Arapça'ya tercüme edilen 'Lectures on Arabic Historians' isimli eseri,²⁰³
- İslamiyet öncei dönem Arap şiirini ve edebiyatını konu edinen ve daha sonra Yahya el-Cüburî tarafından 'Uşûlü's-şi'ri'l-'Arabî' ismiyle Arapça'ya tercüme edilen, önemli oryantalist yayınlardan olan Journal of The Royal Asiatic Society'de yayımlanan 'The Origins of Arabic Poetry' isimli eseri ve yazarın editörlüğünü yaptığı Yakuti'nin 'Dictionary of Learned Men' isimli eser onun oryantalist yazına kazandırdığı önemli yapıtlardır.²⁰⁴

Margoliouth bu eserlerinin yanı sıra Ebu Ali et-Tenuh'nin 'Nişvarü'l-muḥadara ve aḥbârü'l-müzâkere' isimli yapıtını Aristoteles'in 'De Poetica' adlı yapıtının Metta bin Yunus tarafından Kitâbü's-Şi'r ismiyle yapılan tercümesini, Ebu Hayyan et-Tevhidi'nin 'el-İmta' ve'l-mu'anese' isimli yapıtından bazı bölümlerin İngilizce çevirisi olan 'Some Extracts from the Kitâb al-İmtâ' wa'l-mu'ânasah of Abû Hayyân Tavhîdî' isimli eseri yayımlamıştır. Ayrıca, Abdulkerim b. Muhammed es-Sem 'ânî'nin 'el-Ensâb' isimli yapıtını ve Buhtûri'nin 'el-Ḥamase' isimli eski Arapça şiir antolojisinin tıpkı basımlarını yazmıştır.²⁰⁵

²⁰²İlhami Ayrancı, Batı'da Peygamber Muhammed (S.a.s.) İmajı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, sy.2, 2015, ss. 285-290.

²⁰³Ayrancı, agm, ss. 285-290

²⁰⁴Zafar Ali Qureshi, *Prophet Muhammad and his Western Critics*, Lahore: 1992, s.137.

²⁰⁵İlhami Ayrancı, "Batıda Peygamber Muhammed (s.a.s.) İmajı", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı. 146, Ankara, 2003, s. 28-30.

Yazarın bu çalışmalarının dışında The Journal of the Royal Asiatic Society ve Islamic Culture başta olmak üzere çeşitli yayınlarda yayımlanmış çok sayıda makalesi ve ansiklopedi maddesi de bulunmaktadır. Margoliouth, Hz. Muhammed'in (s.a.s) hayatı ve düşünceleri, Kur'an ve İslam gibi oryantalistler tarafından sıkça ele alınan konuların yanında Arapça çalışmaları ile de öne çıkmaktadır. Onun Hz. Muhammed ve Kur'an konularını ele alışı da Muir ve diğer oryantalistler gibi objektiflikten uzak ve eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira Margoliouth da diğer oryantalistler gibi Kur'an'ın diğer kutsal kitaplardan ve İslam'ın da diğer dinlerden etkilenilerek Hz. Muhammed tarafından meydana getirildiğini düşünmektedir. Ancak onun Arap kültürüne, diline, edebiyatına ve özellikle şiirine yönelik çalışmalarının oldukça önemli olduğunu dile getirmek mümkündür.

Yukarıda da gördüğümüz gibi Margoliouth'un birçok eseri daha sonra Arapçaya tercüme edilerek bu eserlerden faydalanılmıştır. Örneğin onun sünnet uygulamasının İslam'a değil Araplara ait bir gelenek olduğu ve bu uygulamanın Hz. Muhammed ile bir alakasının olmadığı iddiası oldukça önemlidir.²⁰⁶ Bu iddianın önemi, İslam'ın temel inançları ve uygulamaları hakkındaki görüşleri etkileme potansiyeline sahip olmasıdır. Sünnet, İslam'ın temel kaynaklarından biri olan Hadisleri içerir ve Hz. Muhammed'in sözleri, davranışları ve onun öğretilerine dair bilgileri içeren bir derlemedir. Bu nedenle, sünnet uygulamasının İslam'a veya Araplara ait olup olmadığı, İslam'ın doğru anlaşılması ve yorumlanması açısından büyük bir öneme sahiptir.

Eğer bir düşünce veya iddia, sünnet uygulamalarının İslam'ın temel öğretilerine ait olmadığını savunuyorsa, bu durum İslam'ın yorumlanmasını derinden etkileyebilir. İslam inancının ve pratiğinin nasıl anlaşılacağı, bu tür iddiaların kabul görmesi veya reddedilmesine bağlı olarak değişebilir. Özellikle sünnetin Hz. Muhammed'in öğretilerine dair bir kaynak olarak kabul edilmesi, Müslümanların yaşamlarının nasıl yönlendirildiği ve İslam toplumunun nasıl şekillendiği açısından büyük bir etkisi vardır.

²⁰⁶Buaben, *age*, s. 54.

Bu tür iddialar, İslam bilimcileri, akademisyenler ve toplum içinde tartışmalara yol açabilir. Dolayısıyla, Margoliouth'un bu iddiasının önemi, İslam'ın temel pratikleri ve inançları hakkında yapılan tartışmaları etkileyebilme potansiyelinde yatmaktadır.

Diğer yandan, Margoliouth birçok Arapça kaynağı inceleyerek bunların çevirisini yaparak İngilizce yazına kazandırma noktasında önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Dönemin oryantalistlerinin birçoğu onun Arapçadan tercüme ettiği eserleri başvuru kaynağı olarak kullanmışlardır.

2.14. DUNCAN BLACK MACDONALD

2.14.1. Hayatı

Duncan Black Macdonald (1863-1943), İskoç asıllı Amerikalı bir İslam bilimci, akademisyen ve yazardır. İslam studiyolarına yaptığı katkılar ve İslam'ın Batı dünyasında daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalarıyla tanınmış bir şahsiyettir.²⁰⁷

3 Temmuz 1863 tarihinde İskoçya'nın Perthshire bölgesinde doğan Macdonald, dinî bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası papaz olduğu için çocukluğundan itibaren dini eğitimle iç içe büyüdü. Bu erken dönemden itibaren dini konulara olan ilgisi şekillenmeye başladı ve ilerleyen yıllarda İslam studiyolarına olan merakıyla öne çıktı.²⁰⁸

Eğitim hayatına Glasgow Üniversitesi'nde teoloji eğitimi alarak devam etti. Bu eğitim dönemi, onun Orta Doğu kültürü ve dini konulara olan ilgisinin daha da derinleştiği bir zaman dilimi oldu. Özellikle İslam'ın tarihini ve teolojisini anlamak isteği, ilerideki akademik kariyerine yön verdi.²⁰⁹

1889 yılında Amerika'ya taşınarak Hartford Teoloji Okulu'nda öğretim üyeliği görevine başladı. Bu dönemde İslam studiyoları alanındaki çalışmalarına hız verdi. Daha

²⁰⁷Kinga Dévényi, Az Ön akaratlanszemélyeshatásaindított el pályámon”. Goldziher Ignácés Duncan Black Macdonald levelezése Your Unconscious Personal Influence Started Me on My Course”: On the Correspondence of Ignaz Goldziher and Duncan B. Macdonald. *Keletkutató: A Kőrös Csoma Társaság Folyóirata*, 2021, ss. 129-144.

²⁰⁸ Abdulvahit İmamoğlu, Uyku ve ölümün tabiatıyla ilgili çağdaş müslüman yorumlarda nefis ve ruh anlayışı, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13, 1997, s. 236.

²⁰⁹ İmamoğlu, agm, s. 239.

sonra Chicago Üniversitesi'ne transfer olarak Orta Doğu Çalışmaları bölümünün kurulmasına öncülük etti. Buradaki çalışmaları, İslam'ın Batı dünyasındaki anlaşılmasını artırmayı amaçlayan temel hedefi destekledi.²¹⁰

Macdonald, özellikle İslam'ın Batı toplumlarında daha iyi anlaşılması ve önyargıların giderilmesi amacıyla çeşitli akademik eserler ve yazılar kaleme aldı. "Development of Muslim Theology, Jurisprudence, and Constitutional Theory" (Müslüman Teolojisinin, Hukukunun ve Anayasa Teorisinin Gelişimi) adlı kitabı, İslam düşünce tarihinin önemli bir derinlemesine çalışmasıdır. Bu çalışma, İslam düşüncesinin evrimini anlamak isteyen akademisyenler için temel bir kaynak olarak kabul edilir.²¹¹

Macdonald'ın çabaları, İslam'ın farklı yönlerini vurgulama ve Batı dünyasında İslam hakkında daha doğru bir anlayışın oluşmasına yardımcı olma amacına yöneliktir. İslam'ın Hristiyanlık ve Yahudilikle olan bağlarını vurgulayarak, İslam'ın çeşitliliği ve zenginliği hakkında farkındalık yaratmayı amaçlamıştır.

Duncan Black Macdonald, 27 Ağustos 1943 tarihinde vefat etti, ancak onun İslam studiyolarına ve İslam'ın Batı dünyasındaki anlayışına yaptığı katkılar hala yaşamaktadır. Çalışmaları, İslam'ın tarihi, kültürel ve teolojik yönlerini anlamak isteyen akademisyenler ve araştırmacılar için kıymetli kaynaklar olarak değerini sürdürmektedir.²¹²

2.14.2. Eserleri

Macdonald'ın en tanınmış eserlerinden biri, "Development of Muslim Theology, Jurisprudence, and Constitutional Theory" (Müslüman Teolojisinin, Hukukunun ve Anayasa Teorisinin Gelişimi) adlı kitaptır. Bu eser, İslam düşünce tarihini kapsamlı bir şekilde ele alarak, İslam'ın teolojik, hukuki ve anayasal boyutlarını incelemeyi amaçlar. Macdonald, eserinde İslam'ın farklı dönemlerindeki düşünsel gelişmeleri ve bu gelişmelerin toplumsal yapıya etkilerini analiz eder. Özellikle eser, İslam'ın evrimini ve

²¹⁰ Ketenci F., "İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf". Şarkiyat 12 / 1 (Mart 2020): 284-287.
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.679096>

²¹¹ İmamoğlu, agm, s. 241.

²¹² Ketenci F., "İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf". Şarkiyat 12 / 1 (Mart 2020): 284-287.
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.679096>

farklı mezheplerin teolojik ve hukuki görüşlerinin nasıl şekillendiğini anlamak isteyen okuyucular için kapsamlı bir kaynak sunar.²¹³

Macdonald'ın eserleri, İslam'ın Batı dünyasındaki algısını zenginleştirmek ve yaygın olan yanlış anlayışları düzeltmek amacını taşır. Bu bağlamda, eserleri sadece İslam'ın teolojik ve hukuki yönlerini açıklamakla kalmaz, aynı zamanda İslam'ın tarihsel gelişimini, kültürel etkileşimlerini ve bu dinin çeşitliliğini vurgular. Macdonald, İslam'ı anlamak isteyen Batı okuyucularının, İslam'ın karmaşıklığını daha iyi anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar.²¹⁴

İslam studiyolarına yaptığı bu katkıların yanı sıra, Macdonald eğitim alanında da etkili bir rol oynamıştır. Hartford Teoloji Okulu'ndaki öğretim üyeliği ve Chicago Üniversitesi'nde Orta Doğu Çalışmaları bölümünün kurulmasına liderlik etmesi, onun İslam'ı öğretme ve anlatma konusundaki taahhüdünü yansıtır.²¹⁵

Duncan Black Macdonald, 27 Ağustos 1943 tarihinde vefat etti, ancak onun İslam studiyolarına ve İslam'ın Batı dünyasındaki anlayışına yaptığı kalıcı katkılar hala yaşamaktadır. Eserleri, İslam'ın tarihi, kültürel ve teolojik yönlerini anlamak isteyen akademisyenler ve araştırmacılar için önemli birer kaynak olarak kabul edilmektedir.²¹⁶

2.15. HAMILTON ALEXANDER ROSSKEEN GİBB (1895-1971)

2.15.1. Hayatı

Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, 1895 yılında Mısır'da faaliyet yürüten bir İngiliz şirketine görev yapan babasının mesleğinden dolayı İskenderiye'de dünyaya gelmiştir. Daha sonra İskoçya'ya giderek burada orta öğrenimini Edinburg'daki Kraliyet Lisesi'nde ve yüksek öğrenimini Edinburg

²¹³ M'hamad Benaboud, Orientalism on the Revelation of the Prophet: the Cases of W. Montgomery Watt, Maxime Rodinson, and Duncan Black MacDonald. *American Journal of Islam and Society*, C. 3, sy. 2, 1986, ss. 309-326.

²¹⁴ Benaboud, agm, ss.309-326.

²¹⁵ Benaboud, agm, ss. 309-326.

²¹⁶ Vorster, J. M., Schmid, K., Loke, A., Nel, M., Beyers, J., Kotzé, M., Ve Rheeder, R. (*Faith seeking understanding* (P. 194). Aosis. 2022

Üniversitesi'nde Sami diller bölümünde tamamlamıştır.²¹⁷ Gibb, yüksek öğreniminin ardından bir dönem, 1. Dünya Savaşı'nda Fransa ve İtalya'da topçu subayı olarak görev yapmıştır. Savaşın ardından 1922 yılında Londra Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Gibb, aynı üniversitede Thomas Arnold'un yanında Arapça dersleri vermeye başlamıştır. 1926 ile 1929 yılları arasında Ortadoğu ve Arap coğrafyasını gezerek buralardaki Arap dilini ve edebiyatını inceleme imkanı bulan Gibb, daha sonra 1930 yılında hocası Arnold'un ölümü üzerine Londra Üniversitesi'nin Arapça kürsüsünün başkanlığına ve The Encyclopaedia of Islam'ın yayın kurulu üyeliği görevlerine getirildi.²¹⁸ Aynı dönemde, Oxford Üniversitesi'nde Arapça profesörlüğü görevini üstlenen Gibb bu görevi 1955 yılına kadar sürdürmüş ve daha sonra Harvard Üniversitesi'ne geçerek burada 1964 yılında emekliye ayrılana kadar Arapça profesörlüğü görevini yürütmüştür.²¹⁹

Emekli olduktan sonra da Harvard Üniversitesi'ne bağlı Center for Middle Eastern Studies'deki müdürlük görevini 1971 yılındaki ölümüne kadar sürdüren Gibb, İngiltere kraliçesi tarafından şövalyelik (sir) ünvanı, Fransa ve Hollanda hükümetleri tarafından 'Légion d'honneur' ve 'Orange-Nassau' nişanları, Edinburg ve Cezayir üniversiteleri tarafından da şeref doktorası ödülleri ile onurlandırılmıştır.²²⁰

Gibb özellikle klasik dönem ve modern dönem İslam ve Arap tarihi ve kültürü konularındaki yapıtlarıyla 20.yüzyılın oryantalistlerini önemli oranda etkilemiştir. Ona göre, günümüzün modern İslam kültürünü anlayabilmek için klasik İslam kültürünü ve düşüncesini incelemek gerekmektedir. İslam kültürünü ve tarihini daha çok maddi olgular üzerinden materyalist bir tarzda inceleyen Gibb, İslam'ın gelişme döneminin altında yatan sebepleri ahlaki ya da düşünsel temelde değil o dönemin Arap kabilelerinin ekonomik durum ve beklentileri temelinde ele almaktadır. Ona göre, Arap kabilelerin hızla İslam'ı kabul etmelerinde temel sebep maddi çıkarlarıdır.

²¹⁷George Makdisi, "Biographical Notice", *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb* (ed. G. Makdisi), Leiden: 1965, s. 15.

²¹⁸Makdisi, age, s. 16.

²¹⁹Hourani, age, s. 105.

²²⁰Ziyaul-Hasan Faruqi, "Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb", *Orientalism, Islam and Islamists*, Vermont: 1984, s. 177.

Aynı şekilde, Kur'an ve hadislere yönelik yaklaşımında da oryantalistlerin genel düşünceleri ile paralel bir görüş taşımaktadır.²²¹

Bir alanda eser vermekten ziyade çok yönlü bir ilmi kişiliğe sahip olan ilim hayatı boyunca 200'ün üstünde kitap, makale, ansiklopedi maddesi ve eleştiri yazısı, yaklaşık 250 tane kitap incelemesi ve 10 civarında da nekroloji metni yazan Gibb'in çalışmalarını Arap dili ve edebiyatı, İslam tarihi ve kurumları ve Modern İslam kültürü çalışmaları olarak üç başlıkta ele almak mümkündür.²²²Gibb'in Arap dili ve edebiyatı alanındaki ilk çalışması 1926 yılında yayımlanan 'Arabic Literature: An Introduction' isimli eserdir. Arap edebiyatına giriş niteliği taşıyan eser, 1963 yılından gözden geçirilerek yeniden basılmış ve Urduca, Rusça, Almanca ve İbranice gibi birçok dile tercüme edilmiştir. Gibb'in yayımlanan bu ilk eseri kısa ve giriş niteliğinde bir yapıt olmasına rağmen oldukça etki uyandırmıştır.²²³ İlk eserinden kısa bir süre sonra 1928 ile 1933 yılları arasında "Studies in Contemporary Arabic Literature" başlığıyla yayımlanan dört makale Gibb'in önemli Arap dili ve edebiyatı çalışmalarındandır. Makalelerde, modern dönem Arap edebiyatının Mısır başta olmak üzere Arap coğrafyasındaki düşünsel ve toplumsal hareketler üzerindeki etkisini gösterme noktasında oldukça fazla ilgi toplamış ve alanda daha sonradan gerçekleştirilecek olan çalışmalar için bir model niteliği göstermiştir. Gibb, 1943 ile 1945 yılları arasında aynı isim altında, klasik Arap edebiyatında nesir yazımının ortaya çıkışı ve ilk edebi eserler konularında iki Arapça makale daha yayımlamıştır.²²⁴ Ayrıca, İbn Battûta'nınseyahatnâmesini çeşitli notlar ve açıklamalar ile birlikte 'The Travels of Ibn Battuta' ismiyle Arapça'ya çeviren Gibb'in bu eseri de Batı'daki yazarlar için önemli bir başvuru kaynağı niteliği göstermektedir.²²⁵

Arap dili ve edebiyatı çalışmalarının yanı sıra İslam tarihi ve kurumları hakkında da eserler veren Gibb, bu alandaki ilk eseri olan 'The Arab Conquests in Central

²²¹Hourani, age, s. 106.

²²²Muhsin Mahdi, "In Memoriam", *Middle East Studies Association Bulletin*, Sayı. 7, 1972, s. 88.

²²³Hamilton Alexander Roskeen Gibb, *Arabic Literature – An Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 1974, s. 39.

²²⁴Stanford Shaw, "Bibliography of Hamilton A. R. Gibb", *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb* (ed. G. Makdisi), Leiden: 1965, s. 20.

²²⁵Shaw, age, s. 21.

Asia (Orta Asyada'ki Arap Fetihleri)' isimli eserini 1923'te yayımlamıştır. Eser, 1930 yılında 'Orta Asya'da Arap Fütuhâtı' ismiyle Türkçe'ye ve 1960 yılında da 'Fütûhât-ı 'Arab der Âsiyâ Merkezî' ismiyle Farsça'ya tercüme edilmiştir. İbnü'l-Kalânîsî'nin yapıtını 'The Damascus Chronicle of the Crusades ismiyle İngilizce'ye tercüme eden Gibb, İbn Haldûn'un politik kuramları üzerine 'The Islamic Background of Ibn haldûn's Political Theory (İbn Haldun'un Siyaset Teorisinin İslami Arka Planı)' ismiyle bir makale yayımlamıştır.²²⁶ 1937 ve 1939 yıllarında Maverdi'nin hilafet anlayışını ve Sünni hilafet kuramlarını konu edinen iki makale de yayımlayan Gibb ayrıca İslam ve Kur'an'ı konu alan dört makalesini 1949 yılında 'Mohammedanism: An Historical Survey' ismiyle kitap halinde yayımlamıştır. Daha sonra da birçok defa basımı yapılan eser, Batı dünyasında İslam ve Kur'an konularında önemli bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. 1953 yılında Sünni dini kurumların İslam tarihi içerisindeki yerini inceleyen 'An Interpretation of Islamic History (İslam Tarihinin Yorumlanması)' isimli eseri kaleme alan Gibb'in aynı dönemde İslam geleneği ile Sasani geleneği arasındaki farkları çelişkileri incelediği 'The Social Significance of the Shu'ubiyya' isimli eserini de yayımlamıştır. 1955 yılında İslam inancının Arap toplumuna ve yaşantısına getirdiği yeni toplumsal düzeni analiz ettiği 'The Evolution of Government in Early Islam (Erken İslamda Hükümetin Evrimi)' ve İslam'ın yönetsel ve ekonomik tarihini incelediği 'The Fiscal Rescript of Umar II' isimli makaleleri yayımlayan Gibb, 1958 yılında da Arapların yönetsel ve ekonomik yapı olarak Sasaniler'in devamcısı olduklarını iddia ettiği 'Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate (Emevi Halifesinde Arap-Bizans İlişkileri)' isimli eserini yayımlamıştır. Gibb'in yaşam süresince yayımlayamadığı ancak ölümünden sonra, 1973 yılında yayımlanan 'The Life of Saladin' isimli eser de Selahaddin Eyyübi'nin hayatı konusunda Arapça kaynaklara göre yazılmış önemli bir yapıttır.²²⁷

Gibb'in Arap dili ve edebiyatı, İslam tarihi ve kurumları üzerine olan çalışmalarının yanı sıra modern islam çalışmalarını, 1947'de yayımlanan ve İslam aleminde 20.yüzyılda ortaya çıkan fikir akımlarının ve toplumsal hareketlerin tahliline dayanan 'Modern Trends in Islam (İslamda Modern Eğilimler)' isimli eseri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Harold Bowen'la birlikte kaleme aldıkları ve 18.yüzyıldan itibaren

²²⁶Muhsin Mahdi, "Orientalism and the Study of Islamic Philosophy", *Journal of Islamic Studies*, sy. 1, Oxford, 1990, s. 75.

²²⁷Shaw, age, s. 22.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Arap coğrafyasındaki siyasal ve sosyal kurumlarının üzerindeki Batı etkisini inceledikleri makalelerden oluşan 'Islamic Society and the West (İslam Toplumu ve Batı)' isimli eser diğer önemli eserleridir.²²⁸ Gibb'in özellikle Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalarının 20.yüzyıl oryantalist çalışmalar içinde önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak buna rağmen onun İslam ve Kur'an'a yönelik yaklaşımının diğer oryantalistler gibi Batı merkezli ve bilimsellikten uzak olduğunu da söylemek mümkündür.

2.15.2. Eserleri

1923 senesinde başladığı yayın hayatı süresince 200'den fazla makale, kitap, ansiklopedi maddesi ve eleştirili neşir, yaklaşık 250 kitap eleştirisi ve ona yakın nekroloji yazısı kaleme alan Gibb'in kitap ve makalelerini üç kategoride ele almak mümkündür.²²⁹

2.15.2.1. Arap Dili ve Edebiyatı

Arap edebiyatı ile ilgili ilk ve önemli eseri, kısa ancak özlü bir eser olan *Arabic Literature: An Introduction (Arap Edebiyatı'na Giriş)*'dir (London 1926). 1963'te gözden geçirilmiş yeni baskısı gerçekleştirilen eser Urduca'ya ve Rusça'ya, bunun yanı sıra bazı eklemelerle Almanca ve İbrânîce'ye çevrilmiştir. 1928 ve 1933 dönemlerinde yayınlanan "Studies in Contemporary Arabic Literature (Çağdaş Arap Edebiyatı'nda Çalışmalar)" adlı dört makale modern Arap literatürünün Arap edebiyatındaki ve bilhassa Mısır'daki entelektüel hareketlere olan etkisini belirtmesi açısından ilgiyle karşılandı ve bu alanda daha sonra gerçekleştirilen araştırmalar için âdeta bir model haline gelmiştir. 1943 ve 1945 yıllarında Londra'da geleneksel Arap edebiyatı ile ilgili aynı adda iki Arapça makale yayınlamıştır. Bunların ilki nesir yazımının başlangıcı, ikincisi de ilk edebî eserlerle alakalıdır. Ardından İbn Battûta'nın seyahatnâmesini farklı izahlar ve notlarla beraber İngilizce'ye çevrilmiştir.²³⁰

²²⁸Hourani, age, s. 107.

²²⁹Stanford Shaw, Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb, ss. 2-20.

²³⁰The Travels of Ibn Battuta, I, Cambridge 1958; C. II, 1962; C. III, 1971.

2.15.2.2. İslâm Tarihi ve Müesseseleri

Bu daldaki ilk eseri *The Arab Conquests in Central Asia*'dır (London 1923). Türkçe'ye ve Farsça'ya çevrilen bu eserin ardından 1932 yılında İbnü'l-Kalânîsi'den çevirdiği *The Damascus Chronicle of the Crusades* (London) yer almaktadır. 1933 yılında İbn Haldûn'un politik teorileri hakkında bir makale kaleme almıştır.²³¹ 1937 yılında Mâverdi'nin hilâfet anlayışını, 1939 yılında Sünnî hilâfet teorilerini ele alan araştırmalarını yayımlamıştır.²³²

1948 yılında İslâmiyet ve Kur'an hakkında birbirini izleyen dört makale kaleme almıştır ve bunları *Mohammedanism: An Historical Survey* isimleriyle kitap olarak yayınlamıştır (Oxford 1949). Farklı baskıları gerçekleştirilen bu eser, Batı üniversitelerinde bir başvuru kitabı şeklinde günümüzde bile önemini muhafaza etmektedir. Gibb'in 1953 yılında yazmış olduğu "An Interpretation of Islamic History" (*Journal of World History*, I, 39-62) isimli eser, bilhassa Sünnî kuruluşlarının tarihteki rolünü ifade etmesi bakımından önem taşımaktadır. Aynı sene yayınlanan "The Social Significance of the Shu'ubiyya" adlı makalesinde İslâmî ahlâk ve Sâsânî geleneği arasındaki farklılıkları incelemiştir. Gibb 1955 yılında iki önemli makale daha kaleme almıştır. Bunların birincisi olan "The Evolution of Government in Early Islam" İslâm'ın getirdiği yeni tip toplumsal düzeni ele almaktadır. "The Fiscal Rescript of Umar II" adlı ikinci makale İslâm'ın idarî ve iktisadi tarihine ilişkin bir araştırmadır. Gibb, 1958 yılında yayımlanan "Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate" adlı makalesiyle de benzer konuları ele almış ve Araplar'ın idarî ve malî yapıları itibariyle Sâsânîler'in mirasçısı olduklarını iddia etmişlerdir. Gibb'in ölümünün ardından yayınlanan *The Life of Saladin* isimli eseri de orijinal Arap kaynaklarına bağlı önemli bir eserdir.²³³

2.15.2.3. Modern İslâm Çalışmaları

Gibb'in 1947 yılında Chicago'da yayınlanan *Modern Trends in Islam* isimli çalışması oldukça ilgi çekmiş ve pek çok dile çevrilmiştir. İslâm dünyasında 20. yy. da

²³¹The Islamic Background of Ibn Khaldûn's Political Theory", *BSOS*, VII, s. 23-31.

²³²Al-Mâwardî's Theory of the Caliphate, *Islamic Culture*, C. XI, 291-302; "Some Considerations on the Sunni Theory of the Caliphate", *Archives d'histoire d'orient*, C. III, s. 401-410.

²³³Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton*, 1974, ss. 2-20

görülen düşünce akımlarını ve politik davranışları akademik bir üslûpla inceleyen eser bugün de okunmakta ve kaynak şeklinde ele alınmaktadır. Gibb bu kitabındaki bazı görüşlerini, 1951 yılında yazmış olduğu “La Réaction Contre La Culture Occidentale Dans Le Proche Orient” isimli eserinde yeniden değerlendirerek Müslümanların tepkilerinin genellikle ahlâkî ve dinî alanlarda çoğaldığını iddia etmiştir. II. Dünya Savaşı’nın ardından Harold Bowen’la beraber yayınladıkları *Islamic Society and the West*, birkaç cilt sürecek bir projenin ilk bölümüydü; fakat proje bitirilemedi. Eserde bulunan müstakil makaleler, 18. yy. dan veri Osmanlı Devleti’nin Anadolu ve Arap vilâyetlerindeki toplumsal kuruluşların ve bunlar üzerindeki Batı etkilerinin bir incelemesidir.²³⁴

2.16. MONTGOMERY WATT (1909-2006)

2.16.1. Hayatı

Montgomery Watt, 14 Mart 1909 tarihinde İskoçya’nın Fefe şehrinin Ceres köyünde Episkopal kilisesinde görev yapan bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının da etkisiyle birlikte erken yaşlardan itibaren teoloji eğitimi görmeye başlayan Watt, çeşitli kiliselerde faaliyetler göstermiştir. Babasının ölümü üzerine annesinin ailesinin yanına taşınan Watt, burada oldukça dindar bir çevrede yetişmiştir. Tahsil hayatına Lakhall Academy’de başlayan Watt, orta öğrenimini de 1927 yılında George Watson’s College’de tamamlamıştır. Daha sonra Edinburg Üniversitesi’ne kaydolan Watt, burada klasik edebiyat alanında tahsil görmüştür.²³⁵ Daha sonra, 1930 yılında Oxford Üniversitesi’nde burslu okumaya başlayan Watt, 1932 yılında buradan mezun olarak, 1933 yılında da master derecesi kazanmıştır. 1934 yılında Almanya’ya taşınarak felsefe okumaya başlayan Watt, daha sonra Edinburg’a dönerek Ahlak Felsefesi bölümünde asistanlık yapmaya başlamışsa da burada hazırladığı doktora tezi reddedilmiştir.²³⁶

Watt, doktorasının reddedilmesinden kısa süre sonra annesini kaybetmiş ve bu dönemde İskoç Episkopal kilisesine katılmıştır. Bu dönem Watt’ın manevi

²³⁴Jacob M. Landau, Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 14, 1996, s. 66-67.

²³⁵Buaben, age, s. 169.

²³⁶Qureshi, age, s.132.

anlamda arayışta olduğu bir dönemdir. Aynı dönemde Müslüman bir ev arkadaşı aracılığıyla İslam ile tanışan Watt, daha sonra Kudüs'te bulunan Anglikan piskoposluğunun çağrısı üzerine 1939 yılında Kudüs'te papaz yardımcılığı görevine başlamıştır. Buradaki görevinde kısa sürede yükselen Watt, daha sonra papazlık görevine getirilmiştir. Daha sonra İngiltere'ye döndüğünde de Londra ve Edinburg'ta papazlık yapmıştır. Papazlık görevini sürdürürken Arapça öğrenmeye başlayan Watt, 1944 yılında 'Free Will and Predestination in Early Islam' isimli doktora teziyle doktor ünvanını almıştır.²³⁷

Edinburg Üniversitesi'nde kadim felsefe dersleri vermeye başlayan Watt, aynı üniversitenin Arapça okutmanlığı görevine getirilmiştir. Daha sonra 1964 yılında profesör ünvanı alan Watt, Arap ve İslâm Araştırmaları kürsüsünün başına getirilmiştir. Edinburg Üniversitesi'ndeki görevini 1979 yılında yaş haddinden dolayı emekli olana dek sürdüren Watt, hayatını kaybettiği 24 Ekim 2006 tarihine kadar çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiştir.²³⁸ 20. yüzyılın en önemli oryantalistlerinden sayılan Watt, çağdaş oryantalist çalışmalarda önemli bir etki bırakmıştır. İslam tarihi ve düşüncesi ve Kur'an üzerine önemli çalışmalar gerçekleştiren Watt çok sayıda eser ortaya koymuştur. Diğer yandan, İslam filozoflarının eserlerinin Arapça'dan çevirilerini de gerçekleştirmiştir. 1953 yılında Gazali'nin 'el-Münkızmîne'd-đalâl' ve 'Bidâyetü'l-hidâye' isimli yapıtlarını Arapça'dan İngilizce'ye 'The Faithand Practice of Al-Ghazâlî' ismiyle çevirmiştir. Watt'ın diğer önemli çevirileri, Said bin Bıtrîkadiyla tanınan İskenderiye patriği Eutychius'a ait olduğu düşünülen Kitâbü'l-Burhân'ı Arapça metni ve İngilizce çevirisi ile birlikte yayımladığı 'Eutychius of Alexandria: TheBook of the Demonstration' isimli eser, Taberi tarihinin 6. cildini 'Muhammad at Mecca', 8.cildini ise 'The Foundation of the Community: Muhammad at al-Madina' isimleriyle çevirdiği 'The History of al-Tabari' isimli eser, Ahmed bin Hanbel, Ebû Hanîfe, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, Tahâvî, Necmeddin en-Nesefî gibi önde gelen İslam âlimlerinin akaid risâlelerinin derleme çevirilerinden oluşan ve 1944 yılında yayımlanan 'Islamic Creeds: A Selection' isimli eserdir. Watt'ın bu çevirilerinin yanı

²³⁷Cafer Sadık Yaran, "W. Montgomery Watt: Hayatı, Eserleri ve Görüşleri", *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*, Ahmet Yücel (ed.), İstanbul: 2003, s. 217.

²³⁸Yaran, age, s. 218.

sıra İslam tarihi konusunda birçok eseri, İslam Ansiklopedisi'nde yüze yakın ansiklopedi maddesi ve çeşitli dergilerde yayımlanmış birçok makalesi bulunmaktadır.²³⁹

Watt'ın özellikle İslam filozoflarının eserlerini Arapça'dan İngilizce'ye tercüme etmesi Batı'daki güncel oryantalist çalışmalar açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında, İslam tarihine ve kültürüne yaklaşımda yer yer farklılıklar gösterse de klasik oryantalist düşünce paralelinde görüşlere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hatta onun Haçlı seferleri ve Batı sömürgeciliği noktasındaki düşünceleri oldukça dikkate değerdir. Watt'a göre, Haçlı seferleri Filistin'deki kutsal mekânları koruma altına alma amacı taşımakta ve bu yapılan seferler meşru bir amaçla gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde 1991'de ABD'nin Körfez Savaşı'nı da savaşın yaşandığı bölgelere daha iyi yaşam şartları götürmek amacıyla yapıldığını ifade ederek bu saldırganlıkları meşrulaştırmıştır.²⁴⁰ Dolayısıyla, Watt'ın özellikle hayatının son dönemlerinde İslam'a karşı olan düşünceleriyle klasik oryantalist düşüncenin önemli bir temsilcisi olduğunu dile getirmek mümkündür.

2.16.2. Eserleri

Montgomery Watt'ın eserlerini üç farklı kategoride ele almak mümkündür.

2.16.3. İslâm Tarihi ve Düşüncesi Üzerine Eserleri

2.16.3.1. *Free Will and Predestination in Early Islam*

Watt'ın doktora tezi olup Aytekin tarafından *İslam'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader* ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir.²⁴¹

Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe, Ebü'l-Hasan el-Eş 'arî, Tahâvî, Necmeddin en-Nesefî vb. bazı âlimlere ilişkin akaid risâlelerinin düzenlenerek İngilizce'ye çevrilmiş halidir. Watt'ın *The Encyclopaedia of Islam*'da 80'den fazla madde ve başta *Studia*

²³⁹Michael McDonald, "Bibliography: The Published Works of William Montgomery Watt", *Islam, Past Influence and Present Challenge*, A. T. Welch – P. Cachia(ed.), Albany: 1979, s. 332.

²⁴⁰Montgomery Watt, *Islam: A Short History*, London: One world Publications, 1999, s. 69.

²⁴¹Çalışkan D., Hadis Tetkileri Dergisi, 2007, ss. 217-222.

Missionalia ve *The Islamic Quarterly* olmak üzere farklı dergilerde birçok makalesi yayımlanmıştır. Bu makalelerden 23'ü *Early Islam* adı altında çıkmıştır.²⁴²

- *Muhammad at Mecca (1953)*²⁴³
- *Muhammad at Medina*; Bu eser, W. Montgomery Watt tarafından yazılmış ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in Medine dönemini inceliyor.²⁴⁴
- *Muhammad: Prophet and Statesman* W. Montgomery Watt'ın bu çalışması, Hz. Muhammed'in peygamberlik ve devlet adamı yönlerini ele alıyor.²⁴⁵
- *Islam and the Integration of Society* Watt'ın bu eseri, İslam'ın toplum entegrasyonunu ve etkileşimini inceliyor.²⁴⁶
- *Muslim Intellectual: A Study of al-Ghazali* Bu eser, W. Montgomery Watt'ın İslam düşünürü el-Gazzâlî üzerine bir çalışmasıdır.²⁴⁷
- *Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey* Watt'ın bu eseri, İslam felsefesi ve teolojisinin geniş bir incelemesini sunar.²⁴⁸
- *A History of Islamic Spain* Bu eser, Watt'ın İslam İspanyası'nın tarihini ele alan çalışmasıdır.²⁴⁹
- *Companion to the Qur'an: Based on Arberry's Translation* Bu eser, Watt'ın Arthur Arberry tarafından yapılan Kur'an tercümesine dayanarak yazdığı bir rehberdir.
- *Islamic Political Thought* Watt'ın bu eseri, İslam siyasi düşüncesini inceleyen bir çalışmadır.²⁵⁰
- *What is Islam?* Bu kitap, W. Montgomery Watt'ın İslam'ın temel öğretileri ve inançlarına dair bir açıklama sunar.

²⁴²Cafer Sadık Yaran, "W. Montgomery Watt: Hayatı, Eserleri ve Görüşleri", *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm* (ed. Ahmet Yücel), İstanbul 2003, s. 217-252.

²⁴³.

²⁴⁴Oxford 1953, 1972; trc. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, *Haz. Muhammed Mekke'de* [Ankara 1986]; trc. de F. Dourveil, *Mahomet à La Mecque*

²⁴⁵Montgomery Watt, *Muhammad: Prophet and Statesman*, London: Oxford University Press, 1961, s. 244.

²⁴⁶Montgomery Watt, *Muhammad: Prophet and Statesman*, London: Oxford University Press, 1961, s. 246.

²⁴⁷Bryan S Turner, *Oryantalizm, postmodernizm ve globalizm*, İbrahim Kapalıoğlu (Çev.) 2003. ss. 272.

²⁴⁸Turner & Kapalıoğlu, *age*, s. 296.

²⁴⁹Farhan, L. P., & Hadisaputra, P., *The Responses of Religions Outside of Islam toward the Ecological Crisis: A Literature Review*. *Millah: Jurnal Studi Agama*, 2022, ss. 411-432.

²⁵⁰Qureshi, Z. A., *Prophet Muhammad and His Western Critics: A Critique of W. Montgomery Watt and Others* (Vol. 1). Idara Ma'arif Islami, 1992.

- *Islamic Revelation in the Modern Worl* Bu eser, İslam'ın modern dünyadaki etkilerini inceler.
- *Bell's Introduction to the Qur'ān*: Watt'ın hocası Bell'in İngilizce Kur'an mealinin gözden geçirilerek çift imzayla neşridir.²⁵¹
- *The Influence of Islam on Medieval Europe* Bu eser, İslam'ın Orta Çağ Avrupası üzerindeki etkilerini ele alır.²⁵²
- *The Formative Period of Islamic Thought*: Sylvia Höfer tarafından Almanca'ya çevirdiği çalışması Michael E. Marmura ikmal ederek *Der Islam II: Politische Entwicklungen und the ologische Konzepte* adıyla yayımlamıştır.²⁵³
- *The Majesty That was Islam* Bu eser, İslam'ın büyüklüğünü ve etkisini ele alır.²⁵⁴
- *Islam and Christianity Today: A Contribution to Dialogue* Watt'ın bu çalışması, İslam ve Hristiyanlık arasındaki günümüzdeki etkileşim ve diyaloga katkıda bulunur.
- *Muhammad's Mecca* Bu eser, Hz. Muhammed'in Mekke dönemini inceleyen bir çalışmadır.
- *Islamic Fundamentalism and Modernity* Bu eser, İslami fundamentalizmin modern dünya ile etkileşimini ele alır.²⁵⁵
- *Early Islam: Collected Articles*: Watt'ın farklı yerlerde yayınlanmış 23 makalesini içermektedir. Bu kitap, Watt'ın farklı yerlerde yayınlanmış makalelerini içerir.²⁵⁶
- *Muslim-Christian Encounters: Perceptions and Misconceptions* Bu eser, Müslüman-Hristiyan etkileşimini ve algıları inceler.²⁵⁷

²⁵¹Turner & Kapalıkaya, age, ss 245.

²⁵²Qureshi, age.

²⁵³Farhan & Hadisaputra, age.

²⁵⁴Watt, age.

²⁵⁵Turner & Kapalıkaya, age

²⁵⁶Turner & Kapalıkaya, age.

²⁵⁷Montgomery, age.

- *A Short History of Islam* Bu kitap, İslam'ın kısa tarihini özetleyen bir çalışmadır.²⁵⁸

2.16.4. Hristiyanlık

- *The Curefor Human Troubles: A Statement of the Christian Message in Modern Terms* Bu eser, W. Montgomery Watt'ın Hristiyan mesajını modern terimlerle ifade eden bir çalışmasıdır.²⁵⁹
- *Truth in the Religions: A Sociological and Psychological Approach* Bu eser, Watt'ın dinlerdeki gerçeklik kavramını sosyolojik ve psikolojik bir yaklaşımla ele aldığı bir çalışmadır.²⁶⁰
- *Religious Truthfor Our Time* Watt'ın bu eseri, çağımızda dini gerçeklikleri ele alan bir çalışmadır.
- *A Christian Faith for Today* Bu eser, Watt'ın günümüzdeki Hristiyan inancını ele aldığı bir çalışmadır, güncel dini inançlar ve pratikler üzerine odaklanabilir.²⁶¹

2.16.5. Tercümeleri

- *The Faith and Practice of Al-Ghazālī: Gazzālī'nin el-Münkızzmine'ḍ-ḍalāl ve Bidâyetü'l-hidâye* adlı eserlerinin İngilizce'ye tercüme edilmiş halidir.²⁶²
- *Eutychius of Alexandria: The Book of the Demonstration* (Pierre Cachiaile beraber, I-II, Louvain 1960-1961): Saîd b. Bıtrîk (ö. 940) şeklinde tanınan İskenderiye Patriği Eutychius'a ait olduğu savunulan *Kitâbü'l-Burhân*'ın Arapça metniyle beraber İngilizce çevirisidir.

²⁵⁸Farhan & Hadisaputra, *age*.

²⁵⁹Tahsin Görgün, William Montgomery Watt, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C.43, 2013, s. 152.

²⁶⁰Görgün, agm, s.151.

²⁶¹Görgün, agm, s. 149

²⁶²Farhan & Hadisaputra, *age*.

- *The History of al-Tabari*: Watt, Taberî tarihinin VI. cildini “Muhammad at Mecca”; VII. cildini “The Foundation of the Community: Muhammad at al-Madina” adlarıyla çevirmiştir.²⁶³

2.17. BERNARD LEWİS (1916-2018)

2.17.1. Hayatı

Bernard Lewis (1916-2018), 20. yüzyılın en önde gelen tarihçi ve Orta Doğu uzmanlarından biri olarak kabul edilir. İslam tarihi, Orta Doğu kültürü, Osmanlı İmparatorluğu, dinler arası ilişkiler ve Batı-Doğu etkileşimi gibi konularda yaptığı derinlemesine çalışmalarıyla tanınmıştır. Lewis'in hayatı ve katkıları, akademik dünya ve tarihçilik alanında önemli bir yer tutar.

Bernard Lewis, 31 Mayıs 1916'da Londra, İngiltere'de doğdu. Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve burada Orta Doğu tarihine ve kültürüne olan ilgisini geliştirdi. Tarih öğrenimine ek olarak Arapça, Farsça ve Türkçe gibi dilleri öğrenmeye başladı. Bu dillerdeki yetkinliği, onun ileride Orta Doğu'nun tarihini ve kültürünü anlamak için temel bir araç haline getirdi.

Lewis, tarih alanındaki kariyerine öğretim üyeliği ve araştırmalarla başladı. University of London'da ders verdi, ardından University of Chicago'ya geçti. Princeton Üniversitesi'nde de uzun yıllar boyunca çalışmalarını sürdürdü.

Orta Doğu'da çalışmaları, özellikle İslam'ın tarihi ve kültürel evrimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi ve çöküşü, İslam'ın Batı dünyası ile ilişkileri gibi konuları içerir. "The Emergence of Modern Turkey" (1961), "The Middle East and the West" (1964) gibi kitapları, bu alanlarda önemli referans eserler olarak kabul edilir.

Lewis, İslam tarihinin yanı sıra İslam dünyasının Batı ile olan etkileşimini de inceledi. "The Muslim Discovery of Europe" (1982) gibi eserlerinde, Müslüman dünyasının Avrupa ile ilişkilerini ve tarihsel etkileşimlerini analiz etti.

²⁶³ Görgün, agm.

Lewis'in eserleri ve görüşleri bazen tartışmalı olmuştur. "Orientalism" adlı eseri, Edward Said'in eleştirilerine maruz kalmış ve kültürel çalışmaların perspektifine daha fazla odaklanması gerektiği yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.²⁶⁴

Bernard Lewis, 2018 yılında 102 yaşında vefat etti. Onun çalışmaları, Orta Doğu tarihine, İslam kültürüne ve dinler arası ilişkilere dair önemli bir miras olarak kalmıştır. Lewis'in eserleri, günümüzde hala akademik çevrelerde ve ilgili alanlardaki araştırmacılar için değerli kaynaklar olarak kabul edilmektedir.

2.17.2. Eserleri

"The Emergence of Modern Turkey" (1961): Bu kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden modern Türkiye'nin doğuşuna kadar olan süreci inceler. Lewis, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu analiz eder.

"The Arabs in History" (1950): Bu eser, Arap dünyasının tarihini ele alır. Arapların tarih boyunca yaşadığı önemli dönemleri, siyasi değişimleri ve kültürel evrimi inceler.

"The Middle East and the West" (1964): Bu kitap, Orta Doğu'nun Batı dünyası ile etkileşimini ve ilişkilerini ele alır. Batı'nın Orta Doğu'ya etkileri, modernleşme çabaları ve siyasi dinamikler bu eserde ele alınır.²⁶⁵

"What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response" (2002): Bu eser, Orta Doğu'nun tarihindeki çöküş ve gerilemenin nedenlerini inceler. Batı'nın etkisi ve Orta Doğu toplumlarının bu etkiye nasıl yanıt verdiği üzerine odaklanır.

²⁶⁴Özgür Oral, Bernard Lewis ve Oryantalist Gelenek, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 1. sy. 2, 2003, ss. 601-619.

²⁶⁵Sezer Yılmaz, Oryantalist Yaklaşımların Çeviriye Etkisi Üzerine Mikro Bir İnceleme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, sy. 2, 2023, ss. 433-442.

"The Muslim Discovery of Europe" (1982): Bu kitap, İslam dünyasının Avrupa ile etkileşimini ve Avrupa'nın Müslüman toplumlar üzerindeki etkilerini araştırır. İslam dünyasının Avrupa hakkındaki görüşleri ve ilişkilerin tarihi bağlamı ele alınır.

"Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror" (2003): Lewis, İslam dünyasının modern zamanlardaki krizlerini ve bu krizlerin İslam'ın kendi iç dinamikleri ile nasıl etkileşime girdiğini analiz eder.²⁶⁶

Bernard Lewis'in eserleri, Orta Doğu tarihinin, İslam kültürünün, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Batı-Doğu ilişkilerinin anlaşılmasına yönelik önemli kaynaklar arasında yer alır. Onun çalışmaları, akademik çevrelerde ve genel okuyucular arasında Orta Doğu'nun karmaşık tarihini anlamak için sıkça başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır.²⁶⁷

²⁶⁶ Farhan & Hadisaptura, age.

²⁶⁷ Oral, agm, s. 602.

SONUÇ

Köklü Arap dili ve kültürü ve eserlerinin batıda yeniden yorumlanması ve incelenmesi neticesinde ortaya çıkan doğu bilimi (oryantalizm) çalışmaları Batıda Araplarla etkileşim içinde olan birçok ülkede ortaya çıkmış çok sayıda oryantalist farklı konularda eserler vermiştir. Bu alanda özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda İngiliz oryantalistleri tarafından yapılan çalışmalar ve yazılan eserler Arap dili ve edebiyatı açısından önemli kabul edilmektedir. Arap diline yönelik çalışmalar yanı sıra Klasik Arap Edebiyatının önemli eserlerinin tercümelerine yönelik çalışmalar, elyazması eserleri gün yüzüne çıkarmaya yönelik olarak yapılan edisyon kritik çalışmaları, bu bağlamda oryantalistlerin yaptıkları değerlendirmeler alanda önemli bir etki yaratmıştır.

Oryantalizm çalışmalarının tarihsel arka planına bakıldığında Oryantalizm kavramının ilk kez 1779 yılında İngiltere’de, 1799 yılında ise Fransa’da kullanılmaya başlanmasının ardından 1838’de de Fransız Dil Akademisi’nin sözlüğünde yer bulduğu görülmektedir. Erken dönem İngiliz Oryantalizmi olarak ele alınan 15. ve 16. Yüzyıllarda İngiltere’de oryantalizm çalışmalarına olan ilginin artmasında seyyah, tüccar ve misyonerlerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Oryantalizm bir yönüyle Doğu’nun Batı tarafından incelenmesi şeklinde bir algılama biçimi olduğu gibi, bir yönüyle de Batı’nın bizzat kendi fikirlerinin, eylemlerinin, ilgilerinin, tarzlarının açık ya da gizli bütün formları içinde günümüzün bilincine varmasının en önemli aracı olarak da görüldüğünden yapılan bu incelemeler son derece detaylı bir yapı kazanmıştır. O yüzyıllarda Doğu medeniyetleri ilmin her alanında ileri bir seviyedeysen Batı, bu seyyah, misyoner ve tüccarlar vasıtasıyla yapılan çalışmalardan haberdar olmuş ve bu çalışmaları kendi ilerlemesinin temelini oluşturmak için ilgiyle takip etmiştir. Sonuç olarak elde ettikleri bu aydınlanma ve fikri gelişim tüm dikkatleri doğuda özellikle İslamiyet sonrasında yapılan çalışmalara yöneltmiştir.

Çalışma kapsamında; William Bedwell, George Sale, Sir William Jones, Josef Von Hammer-Purgstall, Johann Ludwing Burckhardt, Edward William Lane, Frederick Denison Maurice, William Cureton, Badger George Percy, William Muir, William Wright, Edward Henry Palmer, David Samuel Margoliouth, Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, Montgomery Watt ve Bernard Lewis isimli oryantalistlerin biyografileri

ve eserleri incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde adı geçen oryantalistlerin incelediğimiz alana ışık tutacak önemli eserler ortaya koydukları görülmüştür. Bu eserler genel itibariyle değerlendirildiğinde seyahatname türünde olanlar, Arap-İslam kültür ve medeniyetini, gelenek ve göreneklerini tanıtanlar olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed ve İslam'ın doğuşu gibi konuları ele alanlar da bulunmaktadır. Arapça sözcükler ve Arap dünyası üzerine yapılmış birkaç çalışma da vardır. Başlık olarak incelendiklerinde bile tüm oryantalistler üzerinde Arap dilinin ve kültürünün etkisi olduğu aşîkardır. Eserlerin içeriğine girildiğinde bu etkinin sınırları çok daha fazla olacaktır. Bütün bunlar kadim Arap kültür ve medeniyetinin ileriliğinin ve batıya örnek teşkil ettiğinin bir ispatı niteliğindedir. Kendi medeniyetlerine bu nadide edebiyatı, dili, kültürü ve eserleri tanıtmak isteyen oryantalistler kimi zaman eleştirilseler de Doğu dünyasının ilmi yönünü aktarmak konusunda Batı dünyasında bir farkındalık oluşturmuşlardır.

İslam dünyasında İngilizler dâhil birçok oryantalistin yer aldığı araştırmalar yanı sıra sadece İngiliz oryantalistlere yer veren çalışmalar da bulunmaktadır. Kur'an'ın metinleşme sürecine yönelik araştırma yapanlardan biri olan Zeynel Abidin Aydın, tezinde müsteşriklerin iddialarını Kur'an'ın metinleşme süreci hakkında yeri geldikçe açıklamış fakat derli toplu olarak İngiliz oryantalistlerin iddialarından söz etmemiştir. Daha çok yanlış düşünceleri eleştirmiş ve bazı tezleri yalnızca kaynak olarak kullanılmıştır.

İngiliz oryantalizminin İslâm'a yönelik adımları, doğrudan Kur'an üzerine değil, Kur'an'ı anlamada esas olan Arap dili üzerinedir. Avrupa'daki özellikle Almanya'daki oryantalizm çalışmalarına oranla İngiltere'deki araştırmaların daha hareketsiz kaldığı gözlenmektedir. Alman oryantalistlerin çalışmaları, oryantalizm araştırmalarında hem daha sistematik hem de ilerleme kaydeden bir yapı arz etmektedir. İngiliz oryantalistler de bu sebepler neticesinde eserlerinde onların çalışmalarına bakmak zorunda kalmış ve meseleyi onlardan referans alarak başlatmışlardır.

Yazılan eserlerin incelenmesi neticesinde İngiliz oryantalistlerinin çalışmalarının esasında Arap dilini ve edebiyatını bilimsel bir temelde anlamak, açıklamak ve ona katkı yapmaktan ziyade Arap diline İngiliz temelinde yaklaşma ve onu Batı'nın bakış açısı

çerçevesinde konumlandırma hususunun yattığını söylemek mümkündür. Bu noktada, Edward William Lane'in bir istisna oluşturduğunu, onun çalışmalarının gerçek manada Arap diline ve edebiyatına önemli katkılar sunduğunu belirtmek gerekmektedir. İncelenen çalışmada, diğer İngiliz oryantalistlerinin katkıları yerine, daha çok Arap dili ve edebiyatının özgünlüğünü sarsmayı, içeriğini değiştirmeyi ve Batı'nın bakış açısına uygun bir şekilde tekrar şekillendirmeyi amaçladıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMED, L. (1978). *Edward William Lane*. London: Longman.
- ALEXANDER, H., ve GİBB, R. (1974). *Arabic Literature – An Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- ALİYAZICIOĞLU Z. (2017). “Oryantalizm ve Avrupa’da Müslüman-Doğu’ya Dair Oryantalistik Çalışmaların Gelişimi”, *Uluslararası Türk veya Türk Dilleri, Edebiyatları ve Tarihi Dergisi*, C. 12/1, s. 150
- ATAY, E. (2006). *İlk Dönem İngiliz oryantalistlerin Kur'an çalışmaları W. Muir ve DS Margoliouth örneği* (Master'sthesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ARBERRY, A. J. (1943). *British Orientalists, Londra: William Collins of London 1943*, Yücel Bulut, Oryantalizmin Kısa Tarihi.
- ARBERRY, A. J. (1960). *Oriental Essays*. London: George Allen & Unwin.
- AYRANCI, İ. (2003). Batıda Peygamber Muhammed (s.a.s.) İmajı, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı. 146, Ankara.
- AYRANCI, İ. (2015). Batı’da Peygamber Muhammed (S.a.s.) İmajı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 285-290.
- BAYRAKTAR, İ. (2004). Müsteşrikler ve Hz. Peygamber’e Bakışları, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.21.
- BECKİNGHAM, C. (1979). A History of the Royal Asiatic Society: 1823-1973, S. Simmonds-S. Digby (ed.), *Leiden-London: The Royal Asiatic Society: Its History and Treasures*.
- BEDEVÎ, A. (1984). *Mevsû ‘atü ’l-müsteşrikîn*, Beyrut.
- BENABOUD, M. (1986). Orientalism on the Revelation of the Prophet: the Cases of W. Montgomery Watt, Maxime Rodinson, and Duncan Black Mac Donald. *American Journal of Islam and Society*, 3(2), 309-326.
- BENDALL, C. (1900). *William Wright*, *Dictionary of National Biography*, 63. Cilt, London.

- BİDWELL, R. L. (1986). Edward Henry Palmer (1840–1882). *British Journal of Middle Eastern Studies*, 13(1), 45-50.
- BİRİŞİK, A. (2004). *Oryantalist Misyonerler ve Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- BOSWORTH, C. E. (1977). *Orientalism and Orientalists*, Arabic Islamic Bibliography. The Middle East Library Committee Guide, D. Grimwood-Jones ve diğ. (ed.), Hassocks, Sussex.
- BROSE, O. (1971). *Frederick Denison Maurice: Rebellious Conformist*. Ohio: Ohio University Press.
- BUABEN, J. (1996). *Image of the Prophet Muhammad in the West*, Leichester: The Islamic Foundation.
- BURCKHARDT, J. L. (1822), *Travels In Syria And The Holy Land*, London: Published By The Association For Promoting The Discovery Of The Interior Parts Of Africa.
- BULUT, Y. (2017). *Oryantalizm Kısa Tarihi*, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- BULUT, Y. (2003). Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(6), 71-106.
- CAMPBELL, L. R. (2006). Why Sir William Jones got it all wrong, or Jones' role in how to establish language families.
- CERRAHOĞLU, İ. (1976). Batı'da Kur'an Tetkikleri, *Vakıflar Dergisi*, s. 11.
- CERRAHOĞLU, İ. (1989). Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (1-4), 95-136.
- COŞKUNLAR, Ş. N. (1955). Büyük Britanya ve İrlanda Kütüphanelerin De Şark Yazma Eserleri Koleksiyonları. *Türk Kütüphaneciliği*, 4(2), 107-124.
- ÇETİN, H. N. (2021). Oryantalizm paradigması ve oryantalist söylemin batı medyasındaki yansımaları. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(1), 158-168. Güner, S.
- DAİBER, H. (Ed.). (1998). *Bibliography of Islamic philosophy: Alphabeticallist of publications* (Vol. 1). Brill.
- DÉVÉNYI, K. (2021). Az Ön akaratlanszemélyeshatásaindított el pályámon". Goldziher Ignác és Duncan Black Macdonald levelezése Your Unconscious Personal Influence Started Me on My Course": On the Correspondence of

- Ignaz Goldziher and Duncan B. Macdonald. *Keletkutatás: A Kőrösi Csoma Társaság Folyóirata*, 129-144.
- ED-DEBBÂĞ, A. (1986). *el-Müsteşrik Vilyâm Rayt ve mechûdühü 'l- 'ilmî fî tahkîki Riḥleti İbn Cübeyr*, el-Menâhil, Sayı.35.
- EL-MASİH, İbn İshak El-Kindi, (2011). *The Apology of al-Kindi*, William Muir(çev.), Xlibris Corporation LLC.
- EYİCE, S. (1982). J. Von Hammer- Purgstall ve Seyahatnâmeleri. *Belleten*, 46 (183), s.s. 535-550.
- ENCYCLOPAEDIA, B. (1943). *David Samuel Margoliouth*, 14.Edition, Chicago: University of Chicago Press.
- ES-SİBAİ, M. (1968). *El-İstişrâk ve'l-Müsteşrikûn: Mâ-lehum ve mâ-aleyhim*, Dârü Lubnan, Beyrut, 1968, s.34.
- FARHAN, L. P., & HADİSAPUTRA, P. (2022). The Responses of Religions Outside of Islam toward the Ecological Crisis: A Literature Review. *Millah: Jurnal Studi Agama*, 411-432.
- FARUQİ, Z. H. (1984). *Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb*, Orientalism, Islam and Islamists, Vermont.
- FÜCK, J. (1955). *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig.
- FRANKLİN, M. J. (2011). 'Orientalist Jones': Sir William Jones, Poet, Lawyer, and Linguist, 1746-1794. Oxford University Press.
- GRABAR, O. (2023). Fatimid Art, Precursor or Culmination. In *Early Islamic Art, 650–1100* (pp. 243-256). Routledge.
- GİBB, Har (1940). *Obituary Notice David Samuel Margoliouth: 1858-1940*, JRAS.
- GUENTHER, A. (1997). *Interaction of Sir Sayyid Ahmad Khān and Sir William Muir on Hadīth Literature*, The Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888, Montreal: McGill University.
- GÜMÜŞOĞLU, H. (2021). Arşiv Belgeleri Işığında İngiltere'nin Hilâfet Politikası (1875-1925). *Strategic Public Management Journal*, 7(14), 13-27.
- GÜNER, S. (2008). (GÜNER) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25 (1)

- HAMMER-PURGSTALL, B., ve İLTEBER, H. (2011). XVIII inci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilatı ve Bab-ı Ali. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 7 (2-3), 564-586.
- HAYREDDİN ez-Zirikli, el-A'lâm, *Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arabve'l-Musta'ribinve'l-Mustaşrikîn*; 10 cilt, 2. baskı, Damascus (t.s.).
- HOURANİ, A. H. (1980). *Europe and the Middle East*, London: Macmillan Press.
- HUSSAİN, A. (1984). *The Ideology of Orientalism*, Orientalism, Islam and Islamists, Amana Books, Vermont.
- IRWIN, R. (1994). *The Arabian Nights: A Companion*. London: Allen Lane.
- IŞIK M. (2020). “Oryantalizm ve Batı’nın Doğu Algısı” Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD), sy.7, s. 135-154
- İNALCIK, H. (2000). *Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün*, Doğu Batı Dergisi, sy. 2.
- İSLAM HUKUKU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (2004). *Oryantalist İslam Hukukçuları Özel Sayısı*.
- KUZUDİŞLİ, B. (2003). Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (7).
- KARYEMEZ, Ö. (2008). *Çeviriler Işığında Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall’ın Edebiyatçı ve Çevirmenlik Yönünün İrdelenmesi* (Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)).
- KAYA, Y. (2017). Oryantalizm–Postkolonyalizm ve Sanat. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6 (30), 647-665.
- KİRAZ, G. A. (2022). Syriac Versions of the Bible. *The Oxford Handbook of the Bible in Orthodox Christianity*, 69.
- KOÇAK, İ. (1991). Arap atasözleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(1), 171-179.
- KACIR, İ. (2015) Tuğba, *Joseph Freiherr von Hammer – Purgstall und seine Rezeption in der Geschichtsschreibung über das Osmanische Reich*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Universität Wien, Wien, s. 89.
- KAPLAN, İ. (2010). *Erken Dönem Müslüman-Hristiyan Polemik Geleneği*, Hikmet Yurdu, c.3, s.5.

- LANE-Poole, S. (1877). *Life of Edward William Lane*. London: Williams and Norgate.
- LANE, E. W. (1993). *Arabic English Lexicon*, London: KaziPubnsInc.
- LANE-POOLE, S. (2012). *Life of Edward William Lane*, London: Read Books.
- LEWIS, B. (1982). *The Question of Orientalism*. New York Review of Books.
- LONGMAN DICTIONARY OF CONTEMPORARY ENGLISH. (2009). 5. Baskı, Pearson Longman Group, Great Britain.
- LORING CONANT, D. (1989). *F. D. Maurice's Vision of Church and State*. AB thesis, Cambridge, Massachusetts, Harvard University.
- MAHDİ, M. (1972). *In Memoriam*, Middle East Studies Association Bulletin, sy. 7.
- MAHDİ, M. (1990). Orientalism and the Study of Islamic Philosophy, *Journal of Islamic Studies*, Sayı.1, Oxford.
- MAKDİSİ, G. (1965). *Biographical Notice*, Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb (ed. G. Makdisi), Leiden.
- MARGOLİOUTH, D. S. (2005). *Mohammedanism*, London: Gorgias Press.
- MARGOLİOUTH, D. S. (2006). *The Early Development of Mohammedanism*, London: Cosimo Publisher.
- MAURICE, F. (2017). *The Life of Frederick Denison Maurice: Chiefly Told in His Own Letters*, London: Macmillan and Co.
- MCDONALD, M. (1979). *Bibliography: The Published Works of William Montgomery Watt*, Islam, Past Influence and Present Challenge, A. T. Welch – P. Cachia (ed.), Albany.
- MUNJİ, A., ve MUHAMMAD, H. (2021). Sir William Jones (1746–1794) and the Early.
- Orientalist Discourse on Sufism. Teosofia: Indonesian Journal of Islamic Mysticism, 10 (1), 89-110.
- MOHAGHEGH, AMENEH VE PİRNAJMUDDİN, HOSSEİN, (2013). *Çevirmenlerin ideolojisinin izi: Kuran'ın İngilizce çevirilerine ilişkin bir örnek olay*. 3L; Dil, Dilbilim ve Edebiyat, Güneydoğu Asya İngiliz Dili Çalışmaları Dergisi, C. 19, s. 52-54.
- MUIR, W. (2010). *The Life of Mahomet*, Carolina: Nabu Press.

- MUIR, W. (2010). *The Coran; Its Composition and Teaching and the Testimony It Bears to the Holy Scriptures*, Ohio: Biblio Bazaar Publisher
- MUIR, W. (2012). *TheMameluke; Or Slave Dynasty of Egypt, 1260-1517*, London: Forgotten Books.
- MUIR, W. (2015). *Annals of the Early Caliphate: From Original Sources*, Ohio: Biblio Bazaar Publisher.
- NECÎB el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, I. Cilt, Kahire, 1965, s.11.
- NÛR, A. T. (1973). *Edvârd Vilyem Lîn: el-Müsteşriku'l-kebîr*, Kahire.
- Oryantalizmin Orta Çağ Avrupasındaki düşünsel kökenleri: Batı'nın" ötekileştirdiği" müslüman doğu. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25 (1).
- ÖZDEN, S. G. (2021). Bir İngiliz Oryantalistin Portresi: Edward William Lane (1801-1876). *Tarih Dergisi*, (73), 149-172.
- ÖZGÜR, O. R. A. L. (2003). Bernard Lewis ve Oryantalist Gelenek. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, (2), 601-620.
- İMAMOĞLU, A. V. (1997). Uyku ve ölümün tabiatıyla ilgili çağdaş müslüman yorumlarda nefis ve ruh anlayışı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (13).
- POWELL, A. (2010). *Scottish Orientalists and India: the Muir Brothers*, Religion, Educationand Empire, Suffolk: Boydell&Brewer.
- RAFİQ, A. (2014). *From Europeanto American Orientalism*, Academic Research International, c. 5, s. 4.
- REMZİ, A. V. C. I. (2019). Alman oryantalizmi ve İslami dönem Fars Edebiyatı: Bir literal geçişkenlik örneği olarak Josef vonHammer-Purgstall (1774–1856). *Studienzurdeutschen Spracheund Literatur*, (42), 57-76.
- QURESHİ, Z. A. (1992). *Prophet Muhammad and his Western Critics*, Lahore.
- SMİTH, G. (1912). *Muir, William*, Dictionary of National Biography, Oxford: Oxford University Press, 1912, c. II, s. 659.
- RANSON, G. H. (1956). *F. D. Maurice's Theology of Society: A Critical Study*. PhDthesis, New Haven, Connecticut, Yale University.
- REARDON, B. (1980). *ReligiousThought in theVictorian Age*, London: LongmanGroup.

- RODENBECK, J. (1998). *Edward Said and Edward William Lane, Travellers in Egypt*, London: I.B. Tauris.
- ROGERSON, J. (1997). *Bible and Criticism in Victorian Britain: Profiles of F.D. Maurice and William Robertson Smith*, London: Bloomsbury Academic & Professional.
- ROPER, G. (1998). *Texts from Nineteenth-Century Egypt: The Role of E. W. Lane, Travellers in Egypt*, Paul and Janet Starky (ed.), London; I.B. Tauris.
- RUDİ, P. (Tarihsiz). *Arabistik und Islamkunde An Deutschen Universiaten*, Deutsche Orientalistenseit Theodor Nöldek, Wiesbaden, 1966, s.16.
- SHAW, S. (1965). *Bibliography of Hamilton A. R. Gibb*, Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb (ed. G. Makdisi), Leiden.
- SHAH, M. (2019). *Islamic The Logical Discourses and the Legacy of Kalām: Gestation, Movements and Controversies*. Gerlach.
- STEUERWALD, K. (2001). *Langenscheidt's Taschen Wörterbuch Türkisch*, Langenscheidt, Berlin.
- SÜPHANDAĞI, İ. (2018). *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, 2.Baskı, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara.
- ŞEMSETTİN, M. (1984), *Büyük Reyhanlı Türkmen Aşireti Tarihi*, İzmir: Karınca Matbaacılık.
- THOMPSON, J. (1996). *Edward William Lane's 'Description of Egypt*. *International Journal of Middle East Studies*, 4 (28).
- THOMPSON, J. (2010). *Edward William Lane: The Life of the Pioneering Egyptologist and Orientalist, 1801-1876*, Cairo: American University in Cairo Press.
- TURNER, B. S. (2000). *Outline of a Theory of Orientalism*, *Orientalism: Early Sources*, Routledge, London.
- TURNER, B. S., ve KAPAKLIKAYA, İ. (2003). *Oryantalizm, postmodernizm ve globalizm*.
- YALAR, M. (2008). *Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi*. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 95-120.
- VORSTER, J. M., SCHMID, K., LOKE, A., NEL, M., BEYERS, J., KOTZÉ, M., ve RHEEDER, R. (2022). *Faith seeking understanding* (p. 194). AOSIS.

- WALDRON, J. (2007). *Mill on Liberty and on the Contagious Diseases Acts*, J.S. Mill's Political Thought: A Bicentennial Reassessment, Urbinati, Nadia; Zakaras, Alex (ed.), Cambridge: Cambridge, University Press.
- WATT, M. (1961). *Muhammad: Prophet and Statesman*, London: Oxford University Press, 1961, s. 244.
- WATT, M. (1999). *Islam: A Short History*, London: Oneworld Publications, 1999, S.69.
- WOODHEAD, C. (2006). *Muir, DİA*, Cilt. 31, İstanbul: Diyanet İşleri Vakfı Yayınları.
- WRIGHT, W. (2011). *A Grammar of The Arabic Language*. London: Casimo.
- YAMAN, H. (2016). İsmi Olmayan Bir Hakikatten Hakikati Olmayan Bir İsme Varan Yolculuk: Oryantalist Çalışmalarda Tasavvufun Menşesine Dair Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 15-48.
- YARAN, C. S. (2003). *W. Montgomery Watt: Hayatı, Eserleri ve Görüşleri, Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*, Ahmet Yücel(ed.), İstanbul.
- YILMAZ, S. (2023). Oryantalist Yaklaşımların Çeviriye Etkisi Üzerine Mikro Bir İnceleme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 433-442.
- YILDIRIM, S. (2012). *Oryantalistlerin Yanılgıları*, 1.Baskı, Işık Akademi Yayınları, İstanbul.
- ZAKZUK, M. H. (1993). *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arkaplanı*, Abdulaziz Hatip, Işık Yayınları, İzmir.